

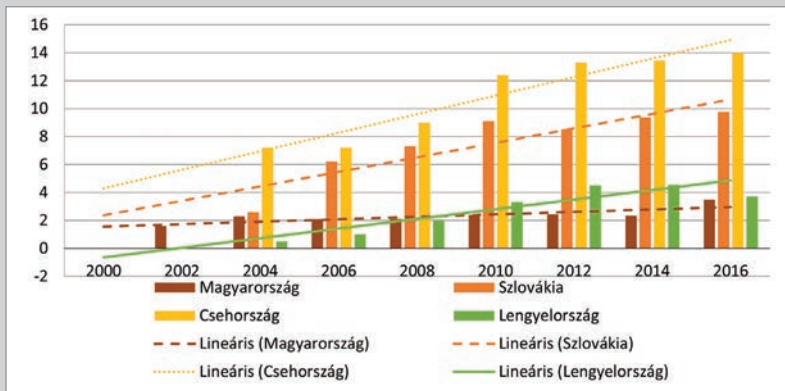
GAZDÁLKODÁS

www.hermanottointezet.hu

Scientific Journal on Agricultural Economics

A TARTALOMBÓL

A mezőgazdasági művelés alatt álló területekből az ökológiai minősítést kapott területek aránya 2000–2016 között, %

Forrás: Nezei Csilla tanulmánya

Pénzügyi elemzés és
számvetési elszámolások
összefüggései

Tulajdonosi szerkezet
vizsgálata családi
vállalkozásoknál

Biogazdálkodás
a Balaton-térségben

Dél-Korea rizstermelése

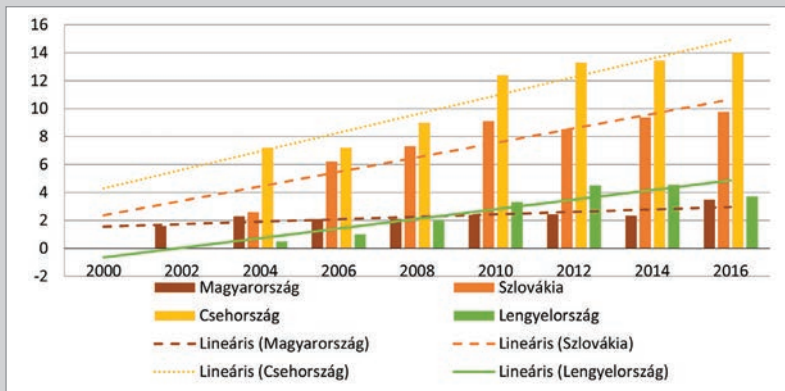
GAZDÁLKODÁS

www.hermanottointezet.hu

Scientific Journal on Agricultural Economics

A TARTALOMBÓL

A mezőgazdasági művelés alatt álló területekből az ökológiai minősítést kapott területek aránya 2000–2016 között, %

Forrás: Nezei Csilla tanulmánya

Pénzügyi elemzés és
számvetési elszámolások
összefüggései

Tulajdonosi szerkezet
vizsgálata családi
vállalkozásoknál

Biogazdálkodás
a Balaton-térségben

Dél-Korea rizstermelése

TARTALOM

TANULMÁNY

<i>Szálteleki Péter – Pupos Tibor – Szabó Gergely: A pénzügyi elemzés és a hatályos számviteli elszámolások összefüggései</i>	487
<i>Tobak Júlia: Tulajdonosi szerkezet vizsgálata Magyarországon működő családi tulajdonú vállalkozások körében</i>	512
<i>Nezdei Csilla: A biogazdálkodás jellemzői és lehetőségei a Balaton-térségben</i>	522
<i>Erdeiné Késmárki-Gally Szilvia – Neszmélyi György Iván: A dél-koreai rizstermelés főbb gazdasági mutatóinak vizsgálata</i>	547

KRÓNIKA

<i>Hegyi Judit – Kalmár Sándor – Németh Attila: 200 éves az óvári agrárfelsőoktatás (1818–2018)</i>	561
---	-----

SZEMLE

<i>Jantyk Lili: Agricultural and Environmental Policies</i>	565
<i>Fazekas Lajos: Hotel és árazás a Közösségi Hálók világában: Értékteremtés a Digitális Gazdaságban</i>	566

NEKROLÓG

Burger Kálmánné Gimes Anna egyetemi tanár, DSc (1931–2018)	<i>Szabó Gábor</i> ... 571
--	----------------------------

Tisztelt Szerzőtársunk!	578
Előfizetői felhívás	579
Summary	574
Contents	577

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA
a Szerkesztőbizottság elnöke

KAPRONCZAI ISTVÁN
főszerkesztő,

RIEGER LÁSZLÓ
felelős koordinátor

BORBÉLY CSABA

FORGÁCS CSABA

HEGYI JUDIT

KÁPOSZTA JÓZSEF

CSETE LÁSZLÓ
tiszteletbeli főszerkesztő

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN
doktori iskolák koordinátora

LAKNER ZOLTÁN

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

PUPOS TIBOR

SZABÓ G. GÁBOR

SZŰCS ISTVÁN

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

CSÁKI CSABA

FERTŐ IMRE

JUHÁSZ ANIKÓ

LEHOTA JÓZSEF

MAGDA SÁNDOR

NÁBRÁDI ANDRÁS

POPP JÓZSEF

SZŰCS ISTVÁN

UDOVECZ GÁBOR

////////////////////////////////////TUDOMÁNYOS CIKK////////////////////////////////////

A pénzügyi elemzés és a hatályos számviteli elszámolások összefüggései

SZÁLTELEKI PÉTER – PUPOS TIBOR – SZABÓ GERGELY

Kulcsszavak: fejlesztési támogatások, időbeli elhatárolások, vagyoni, pénzügyi és jövedelmezőségi helyzetet tükröző mutatószámok, számítási algoritmusok.

JEL-kód: Q12, Q14.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Piacgazdasági körülmények között a vállalkozási tevékenységet folytató gazdálkodó szervezeteknek a vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről és azok alakulásáról objektív információk kell, hogy rendelkezésre álljanak az érintettek és érdekelttek számára egyaránt. Ennek mikéntjét törvény is szabályozza. Ezek az információk – illetve azok egy része – pénzügyi mutatószámokkal jeleníthető meg.

A gyakorlatban széles körben alkalmazott pénzügyi mutatószámok tárháza nem nevezhető szegényesnek, ugyanakkor – egyes mutatószámok értelmezését, számítási algoritmusát tekintve – egységesnek sem. A képzett mutatószámokkal szemben fontos követelményként fogalmazható meg, hogy azok megbízható információval rendelkezzenek. Ennek biztosítása azonban csak akkor lehetséges, ha tudjuk, hogy mit és miért számolunk. A mutatószámok számítása nem lehet mechanikus, a gazdálkodás feltételrendszerének és a kapcsolódó szabályozás rendszerének – mondhatni – folyamatos változása miatt sem.

A dolgozat keretében arra keressük a választ, hogy az állami támogatások hatályos számviteli elszámolásának rendszere hogyan befolyásolja a vagyoni, pénzügyi helyzetet, a hatékonyságot és jövedelmezőséget kifejező egyes pénzügyi mutatószámok információtartalmát. Az elemzéseket gazdasági tényadatok és az AKI FADN rendszerének adatbázisán végeztük. Az eredmények alapján javaslatot teszünk egyes mutatószámok számításának algoritmusára. Erre azért van szükség, mert a hatályos számviteli törvény előírásai miatt az eddig alkalmazott algoritmus nem biztosítja az érintett mutatószámok szakmai információtartalmának megalapozottságát.

BEVEZETÉS

„A piacgazdaság működéséhez nélkülözhetetlen, hogy a piac szereplői számára hozzáférhetően, döntéseik megalapozása érdekében mind a vállalkozók, mind a nem nyereségorientált szervezetek, valamint az egyéb gazdálkodást folytató szervezetek vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről és azok alakulásáról objektív információk

álljanak rendelkezésre.” (2000. évi C. törvény). A szakmailag megbízható információk azonban nem csak vállalati szinten fontosak, mivel a döntéshozók – a szakpolitika szintjén is – a képzett mutatószámok alapján minősítik a kialakult helyzetet, hozzák meg döntéseiket. Ezért fontos tudni, *hogyan mit és miért számolunk*. A kérdés megválaszolása viszont nem nélkülözheti a megfelelő adatbázist, a céllal adekvát információs rendszer

meglétét. Ennek fontosságára *Kapronczai (2007)* is felhívja a figyelmet, amikor azt hangsúlyozza, hogy a különböző szintű döntésekhez – szakpolitikai, KAP, vállalati szint stb. – megbízható adatokra van szüksége a döntéshozóknak. A NAV adatbázisa, a Tesztüzemi Rendszer és a Mezőgazdasági Számlarendszer, mint a jelenleg működő három jövedeleminformációs rendszer szolgáltatja az adatokat a különböző dimenziójú és tartalmú indikátorok képzéséhez.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni azt, hogy a NAV és a Tesztüzemi Rendszer adatbázisa egyaránt végső soron a hatályos számviteli törvény által szabályozott adatbázison alapul. Látni kell azt is, hogy mivel Magyarország is tagja az Európai Uniónak, nem függetlenítheti magát az Európai Unió kapcsolódó szabályozási rendszerétől. Ez azt jelenti, hogy az Európai Unió egyes szintjein hozott döntések be kell, hogy épüljenek a tagállamok, így Magyarország számviteli jogrendjébe is. Ezen túlmenően a jogalkotók figyelemmel vannak a különböző nemzetközi számviteli elvekre is.

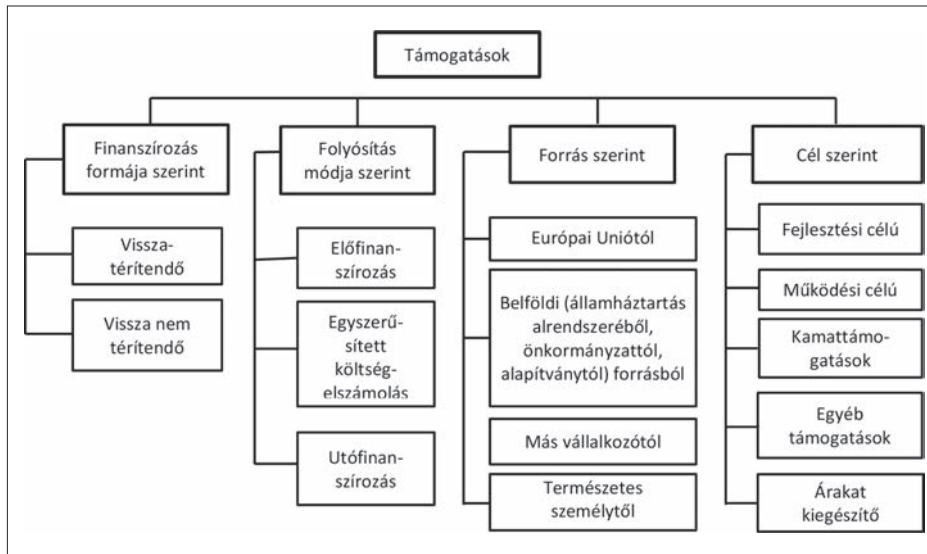
Ahogy ez ismert, az Európai Unió olyan vámhatárokkal körbezárt közös piac, melynek tagállamai tartózkodnak a piaci versenyt az elfogadottnál nagyobb mértékben torzító beavatkozásoktól, és betartják az Európai Unió kapcsolódó szabályozási rendszerét. E rendszer elemei közül az állami támogatásoknak a piaci mechanizmusok működése szempontjából meghatározó szerepük van. Az *Európai Unióról szóló Szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 107. cikkének (1) bekezdése* az állami támogatás fogalmát az alábbiak szerint definiálja: „Ha a Szerződések másként nem rendelkeznek, a belső piaccal összeegyeztethetetlen a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott olyan támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedel-

met.” A támogatások rendszerét, annak egyes elemeit tehát törvény szabályozza. Az Európa Bizottság a 2016/C 262/01 számú közleményében részletesen értelmezi a rendszer egyes elemeit. A Bizottság értelmezése szerint „csak az állami forrásból közvetlenül vagy közvetve *nyújtott előny* minősülhet a Szerződés 107. cikkének (1) bekezdése szerinti állami támogatásnak.” „... az előny olyan gazdasági előny, amelyet egy adott vállalkozás rendes piaci körülmények között – azaz állami beavatkozás nélkül – nem tudott volna megszerezni.” „Állami forrás a közszféra minden erőforrása, ideértve az állami szint alatti (decentralizált, szövetségi, regionális vagy más) jogalanyok erőforrásait és bizonyos körülmények között a magánjogi szervezetek erőforrásait is.”

Az állami források átruházásának számos formája lehet: közvetlen támogatás, a vállalkozások tőkéjébe való közvetlen beruházás, természetbeni juttatás stb. Az állami támogatások csoportosítása többféle szempont alapján történhet. A dolgozat céljával összhangban a támogatások főbb szempontok szerinti csoportosítását az *1. ábra* szemlélteti. A Bizottság közleményében úgy fogalmaz, hogy a támogatásoknak csak a vállalatra gyakorolt hatása a releváns, a beavatkozás célja és oka nem. Amennyiben az adott vállalkozás pénzügyi helyzete „a rendes piaci feltételektől eltérő feltételek mellett nyújtott állami beavatkozás eredményeképpen javul, minden esetben megállapítható az előny megléte.” Az előny kimutatása igényli a vállalkozás intézkedést követő és azt megelőző pénzügyi helyzetének értékelését. Az értékelés a pénzügyi elemzés keretében számított pénzügyi mutatószámokkal történhet. A pénzügyi mutatószámok szakmai információtartalma azonban nagymértékben függ attól, hogy a kapott állami támogatások számviteli elszámolásának rendszere miként rendelkezik az egyes támogatási formák elszámolását illetően (*2. ábra*). Fontos kérdésként fogalmazható tehát meg, hogy:

I. ábra

**A támogatások főbb szempontok szerinti csoportosítása
(Classification of grants by main characteristics)**

Forrás: Ávár és mtsai. (2016) alapján saját szerkesztés

– Az állami támogatások elszámolását a hatályos számviteli törvény hogyan szabályozza?

– Mely pénzügyi mutatószámok tartalmát és milyen mértékben érinti az elszámolás rendszere?

– Az érintett mutatószámok számításának algoritmusát kell-e, és ha igen, hogyan és milyen tétellel korrigálni?

– A számviteli szabályozás miatt kell-e egyes pénzügyi mutatószámokat újraértelmezni?

A dolgozatban ezekre a kérdésekre keressük a választ.

A jelenleg hatályos számviteli törvény szerint – 2. ábra – a kapott fejlesztési célú támogatásokat vagy a *tőketartalékba (lekötött tartalékba)* kell helyezni, vagy *bevételeként el kell határolni, azaz a mérlegben a passzív időbeli elhatárolások tétele lesz.* Az elmondottakból következik, hogy a *fejlesztési támogatások* vagy a *saját tőke*, vagy az *eredmény javára kerülnek elszámolásra.* A *saját tőkét érintő* támogatásokat a tőke-

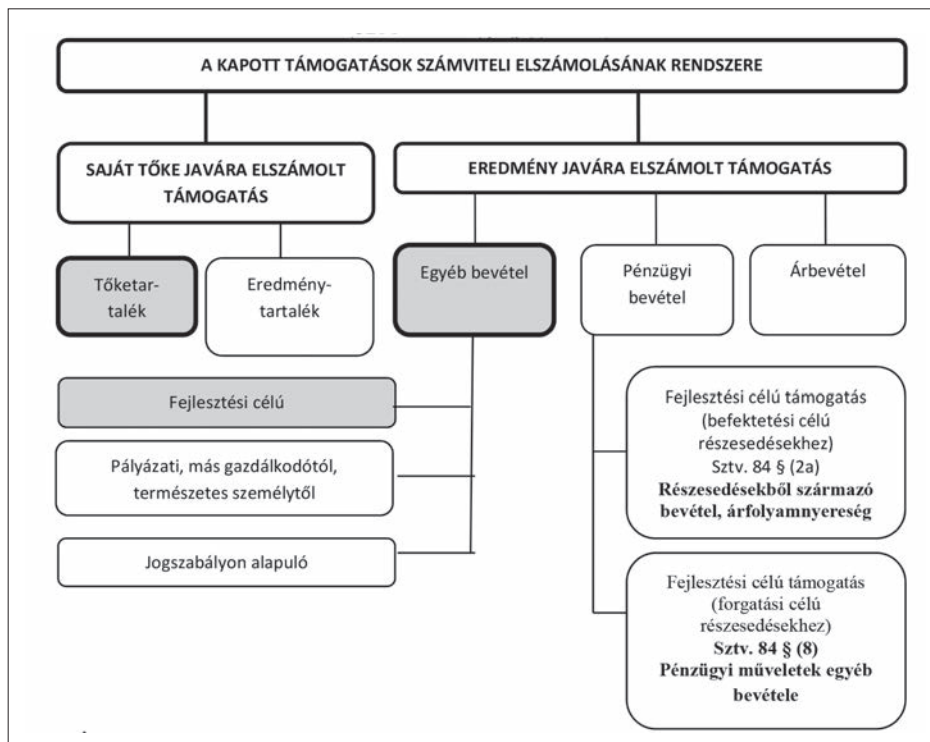
tartalékba kell elszámolni, de ha a támogatás feltételhez kötött, akkor azt a *lekötött tartalékba* kell átvezetni. A fejlesztési célú támogatások másik nagy csoportját *egyéb bevételként* kell elszámolni, és *időbelileg el kell határolni. A halasztott bevételt az értékcsökkenéssel arányosan fel kell oldani.* (A feloldandó összeg = ÉCS tárgyévi összege × Támogatási arány. A támogatási arány = Támogatás összege / Támogatásból megvalósított beruházás nettó értéke.) A feloldást *egyéb bevételként kell könyvelni, ezért adóalapot növelő tétel lesz.* A fejlesztési célú támogatásokat 2016-tól jellemzően az egyéb bevételek között kell elszámolni és halasztott bevételként elhatárolni. Jogszabályi rendelkezés szerint egyes támogatásokat a számviteli törvény alapján – 36. §-a (1) bekezdés f) pont – a tőketartalékba kell elszámolni. Erről az alábbi jogszabályok rendelkeznek (Andor – Tóth, 2018):

- 2011. évi VLV. tv. (NFA képzési alaprész);

2. ábra

**A kapott támogatások számviteli elszámolása
(Accounting of grants)**

Forrás: Ávár és mtsai. (2016) alapján saját szerkesztés

- 30/2000. (III. 10.) Korm. r. (kibontakozási hitel);
- 144/2009. (XI. 6.) FVM r. (nemzeti Diverzifikációs Program);
- 50/2011. (VI. 6.) VM r. (EU Halászati alap);
- 23/2007. (IV. 17.) FVM r. (EU mg. Vidékfejl. Alap);
- 172/2004. (XII. 23.) FVM r. (AVOP);
- 131/2004. (XI. 11.) FVM r. (nemzeti Vidékfejlesztési Terv).

Az ÚMVP keretében még 2017-ben is történt kifizetéseket a tőketartalékba (lekötött tartalékba) kellett könyvelni. A Vidékfejlesztési Program (VP) keretében realizált fejlesztési támogatások feloldását az egyéb bevételek között kell elszámolni. A számviteli törvény 45. §. (1–6) bekezdései

tartalmazzák a passzív időbeli elhatárolások között, halasztott bevételként kimutandó, a fejlesztési támogatásokon kívüli tételeket és megszüntetésük módszereit. A törvény szerint halasztott bevételként kell kimutatni

- az elengedett, valamint a harmadik személy által átvállalt kötelezettség összegét, amennyiben az a kötelezettség terhére beszerzett eszközökhöz kapcsolódik (legfeljebb a kapcsolódó eszközök nyilvántartás szerinti értékében);

- a térítés nélkül (visszaadási kötelezettség nélkül) átvett eszközök, továbbá az ajándékként, a hagyatékként kapott, a többletként fellelt eszközök piaci – illetve jogszabály eltérő rendelkezése esetén a jogszabály szerinti – értékét;

• a 3. § (5) bekezdésének 2. pontja szerint különböztként meghatározott negatív üzleti vagy cégértéket;

• a vállalkozó valamely befektetett eszköze tartós használati, üzemeltetési, kezelési jogának átengedéséért kapott bevételt;

• a kölcsönbe adott értékpapír – felhalmozott kamattal csökkentett – kölcsön szerződés szerinti értékének a könyv szerinti értékét meghaladó összegét (nyereségét).

Fontos látni, hogy a passzív időbeli elhatárolások között halasztott bevételként nyilvántartott fejlesztési támogatások feloldása – az értékcsökkenési leírás (normatív élettartam) időszaka alatt az eredményágon, annak egyéb bevételként történő elszámolása miatt – az eredménytartalékba kerül.

Ismert, hogy a mezőgazdasági termelést illetően jelentős nagyságrendet képviselnek azok a vállalkozások, amelyek az SZJA-törvény szerint adóznak. Ilyenek az *egyéni vállalkozások, őstermelők*, akik szintén állami támogatásban – folyó- és tőketranszferék révén – részesülnek. *Fogarasi (2010)* szerint a támogatások az egyéni vállalkozások és a mezőgazdasági őstermelők esetében a költségek fedezetét, a különböző fejlesztési célokat szolgálhatják, lehet egységes földalapú támogatás és végül egyéb jogcímen folyósított támogatás (például egyéni vállalkozói tevékenység megkezdése). Főszabályként értelmezhető, hogy a költségek fedezetére vagy a fejlesztési célra kapott támogatást a jövedelem számításánál nem kell bevételként figyelembe venni. Az egységes területalapú támogatást, a visszatérített jövedéki adót – a gázolaj felhasználására tekintettel – viszont egyéb bevételként figyelembe kell venni.

A TERMELÉS MINT A FORGÓESZKÖZÖK KÖRFORGÁSA ÉS ANNAK PÉNZÜGYI VETÜLETEI

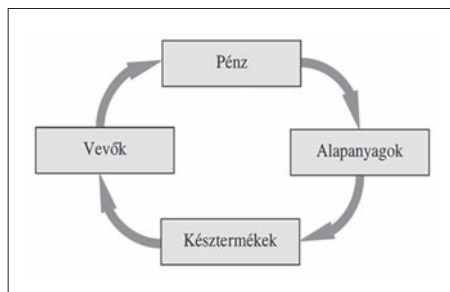
A termelés fogalmát *Marosán (2016)* az alábbiak szerint definiálja: „Termelésnek nevezzük az üzleti rendszerbe beérkező (in-

put) forrásoknak, értéknövelő (átalakítási) lépéseken keresztül, társadalmilag hasznos és tudatosan tervezett kimenetekké (outputokká) történő átalakításának folyamatát.” A definíció alapján – ha a termelés gazdasági vetületét vesszük alapul – a termelés nem egyéb, mint a forgóeszközök körforgása, amelyben *Pénz < Pénz' (Pupos, 2011)*. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a termelési folyamat egyben értékteremtő folyamat is. *Chikán (2005:330)* értelmezése alapján az „értékteremtő folyamatok: erőforrások beszerzése, kezelése és felhasználása abból a célból, hogy a fogyasztó számára értéket állítsunk elő”. A definícióban az érték olyan outputot jelent, amely a fogyasztó számára használati értékkel bír. Ez lehet valamilyen jószág vagy szolgáltatás is. Belátható, hogy a termelési folyamat – ha annak célja profit realizálása – vállalkozási tevékenységként is folytatható. A három definíció mintegy előre vetíti azok tartalma mélyebb értelmezésének fontosságát. A dolgozat céljával összefüggésben ábrák segítségével (*3. és 4. ábra*) is jelenítsük meg, tegyük szemléletessé a fogalmak tartalmi elemeit és értelmezzük az ok-okozati összefüggéseket.

Brealey és Myers (1992:472) – egy rendkívül egyszerű vállalatot vesz alapul – a termelés folyamatát a forgótőke működési ciklusaként értelmezi, és az alábbiak szerint fogalmaz: „Egyetlen állandó szerepel ebben a folyamatban – nevezetesen a forgótőke. A forgótőke összetevői folyamatosan változnak. Ez az egyik oka annak, amiért a (nettó) forgótőkét a forgóeszközök és a folyó források jó összefoglaló mutatójának tartjuk.” Ez az értelmezés több problémát is felvet, melyeket *Pupos (2011)* tanulmányában részletesen elemez, és állítását indokolja is. Értelmezése szerint a forgótőke és a nettó forgótőke nem azonos fogalmak.

Pupos (2011) értelmezése alapján „a forgótőke a forgóeszközök körforgásának folyamatában, egy adott időszakra vonatkozóan, a folyamatos termelés biztosítása érdekében, a termelési folyamat(ok) és a

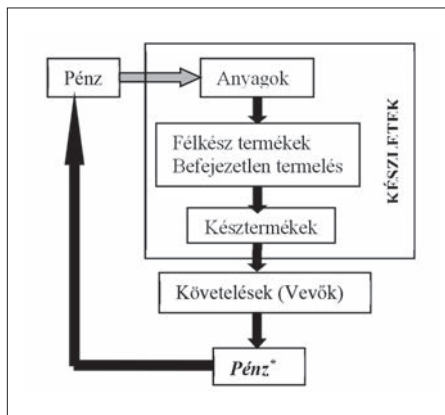
3. ábra
A forgótőke működési ciklusa
(Operating cycle of working capital)

Forrás: Brealey – Myers (1992:472)

termelés szervezésének sajátosságai által meghatározottan, állandóan megjelenő vagy jelen lévő forgóeszköz-féleségek tőkeként funkcionáló állományértéke. Elemei: a folyamatos termelés viteléhez nélkülözhetetlen készletek (biztonsági vagy törzskészlet), a követelések és a pénzeszközök biztonsági hányada.” A definíció tartalmi elemeit a 4. ábra teszi szemléletessé. Az ábra alapján látható, hogy az értékpapírok nem elemei a körforgásnak. A forgótőke definíciójából az is következik, hogy annak elemei, „összetevői” nem változnak, azok mint biztonsági – alapanyag, félkész termék és befejezetlen termelés, késztermék – készletek állományértékei állandó elemei, de egyben feltételei is a folyamatos termelésnek. A követelésállomány adott hányada – a cég kereskedelmi, hitelezési politikájától függően, a fizetési határidő által is meghatározottan – szintén állandó eleme a körforgásnak. A biztonsági pénzkészlet állományértéke a menedzsment döntésének a függvénye. E tételek tehát tőkeként funkcionálnak, mivel felszabadításuk – kisebb biztonsági készletszintek, rövidebb fizetési határidők stb. – a termelés folyamatosságát, végső soron a vállalat jövedelemtermelő képességét veszélyeztetné, növelné a kockázatot. A „forgó” jelző csak arra utal, hogy a forgóeszközök azon állományértékéről van szó, amelyek tőkeként funkcionálnak.

4. ábra
A termelési folyamat mint a forgóeszközök körforgása
(The production process as the circulation of current assets)

Forrás: a szerzők saját munkája

Az ok-okozati összefüggések feltárása miatt azt is látni kell, hogy a forgóeszközök körforgásával egyidejűleg – vagy időeltolódással – pénzügyi folyamatok is generálódnak a termelés során. Ezek a pénzügyi folyamatok pénzáramlásokban – kiadások vagy bevételek – „kelnek életre”. Például a megrendelt alapanyag beérkezése és készletre vétele pénzügyi folyamatot generál. Ezt a készletet a szállítóállomány finanszírozza és jeleníti meg. Amikor a számla ellenértéke kiegyenlítésre kerül, akkor pénz áramlik ki a vállalatból, „életre kell a pénzügyi folyamat”. Ha a követelésállomány pénzügyi teljesítés miatt csökken, akkor a vállalat bevételhez jut. Az összefüggések feltárása érdekében tehát vizsgálni kell a termelési folyamat pénzügyi vetületeit is.

AZ IDŐBELISÉG ELVE MINT A FINANASZÍROZÁSI STRATÉGIÁK ELMÉLETI HÁTTERE

Tételezzük fel, hogy az „A” és „B” vállalat ugyanazt a terméket állítja elő, és működésükben csak az a különbség, hogy „B” vállalat a termelését – kedvező kapcsolati tőkéjének eredményeként – rövid lejáratú

kötelezettségekkel finanszírozza. Fogadjuk el, hogy az üzleti év 30 nap, a termelés egyenletes. A befektetett eszközállomány 1000 ezer Ft, melyet öt év alatt írunk le. A termelt mennyiség 1800 db, az értékesített mennyiség 1740 db. Az értékesítési ár 1000 Ft/db. A termék önköltsége 800 Ft/db, melyből az alapanyagköltség 500 Ft/db. A félkész termék önköltsége 600 Ft/db. Az értékesítés dekádonként történik (580 db termék/dekád) és a vevő a 10. napon fizet. A biztonsági (törzskészlet) – *alapanyag, félkész termék* – 3 nap termelésének inputigényével, a biztonsági *késztermékkészlet* szintén 3 nap termelésével egyezik meg. Az „A” és „B” vállalat vagyoni és pénzügyi helyzetének induló és záró állományértékeit

a vagyonszámla segítségével jelenítjük meg (1. táblázat). A vagyonszámla adatai alapján látható, hogy az „A” és „B” vállalat vagyonszámlájának szerkezete teljes mértékben azonos. A tőkeként funkcionáló forgóeszközök állományértéke (*a forgótőke*) mindkét vállalat esetében 922 ezer Ft, ami a megfogalmazott feltételek miatt nem is lehet más. Lényeges különbség van azonban a forrásstruktúrában, mivel a „B” vállalat termelését idegen forrásokkal finanszírozza. A finanszírozási stratégia kialakításánál fontos kérdésként kezelendő a kockázatvállalás mértéke, amit a gazdálkodás feltételrendszere, a menedzsment kapcsolati rendszere stb. jelentős mértékben befolyásol. Fontos megválaszolandó kérdés, hogy a két vállalat

I. táblázat

Az „A” és „B” vállalat vagyonszámlája
(*Balance sheets of „A” and „B” companies*)

(M. e.: ezer Ft/thousand HUF)

Megnevezés (Name)	„A” vállalat („A” company)		„B” vállalat („B” company)	
	Nyitó (Opening balance)	Záró (Closing balance)	Nyitó (Opening balance)	Záró (Closing balance)
Befektetett eszközök (Fixed assets)	1 000	800	1 000	800
Forgóeszközök (Current assets)	922	1 470	922	1 470
Készletek (Inventories)	90	342	90	342
Anyagok (Raw materials and consumables)	90	90	90	90
Félkész termék és befejezetlen termelés (Work in progress and semi-finished products)		108		108
Késztermékek (Finished products)		144		144
Követelések (Accounts receivables)		580		580
Pénzeszközök (Cash and bank)	832	548	832	548
Eszközök összesen (Total assets)	1 922	2 270	1 922	2 270
Saját tőke (Own capital)	1 922	2 270	1 000	1 348
Jegyzett tőke (Subscribed capital)	1 922	1 922	1 000	1 000
Adózott eredmény (Earnings after taxes)		348		348
Rövid lejáratú kötelezettségek (Current liabilities)			922	922
Források összesen (Total own capital and liabilities)	1 922	2 270	1 922	2 270

Forrás: a szerzők saját munkája

finanszírozási stratégiája közötti különbség milyen pénzügyi mutatószámokkal jeleníthető meg és jellemezhető. A vállalatok pénzügyi stabilitásának alakulását a vagyon és forrásstruktúra között fennálló ok-okozati összefüggéseket kifejező időbeliség elve érvényesülésének mértéke határozza meg. Ez azért van így, mert az időbeliség elve a termelésben lekötött vagyonelemek felszabadíthatósága és a forrástételek lejáratí ideje közötti összhangot fejezi ki. Ezt a vagyonmérleg egyes tételeinek sorrendisége is mutatja, illetve kifejezi. Ebből viszont következik, hogy a tőkeként funkcionáló vagyonelemeket lejárat nélküli (saját tőke) vagy hosszú lejáratú forrásokkal kell finanszírozni. A tőkeként funkcionáló vagyonelemek értelmezése, annak számszerűsítése a mérleg adatbázisán nem nevezhető egységesnek, eltérő értelmezésekkel lehet találkozni. A fennálló tartalmi összefüggéseket és azok egyféle értelmezését szemlélteti az 5. ábra.

Az 5. ábra hiányossága, hogy nem jeleníti meg a forgóeszközök egyes csoportjainak azon állományértékét, amely tőkeként funkcionál, állandó jelleggel le van kötve (lásd: az „A” és „B” vállalatot). Márpedig ennek figyelmen kívül hagyása a kapcsoló-

dó vagyoni és pénzügyi helyzetet kifejező mutatók számításánál téves következtetések levonásához vezet. Az időbeliség elve érvényesülésének egyik számított mutatószáma a *nettó forgótőke*. A *nettó forgótőke* a vagyonmérleg adatai alapján számított érték. Számításának algoritmus

$$NFT = FE - RLK,$$

ahol

NFT: nettó forgótőke,

FE: forgóeszközök,

RLK: rövid lejáratú kötelezettségek.

Több szerző is ezen algoritmus alapján értelmezi a *forgótőke fogalmát*, azaz a *nettó forgótőkével veszi azonosnak Béhm (1994); Cohen (1997); Illés I-né (1994); Dambolerm – Shulman (1988); Collins – Collins (1963); Laáb (2007)*. Az 5. ábra szerint adódik a nettó forgótőke számításának alábbi algoritmus is:

$$NFT = (ST + HSK + HLK) - BFE,$$

ahol

NFT: nettó forgótőke,

ST: saját tőke,

HSK: hátrasorolt kötelezettségek,

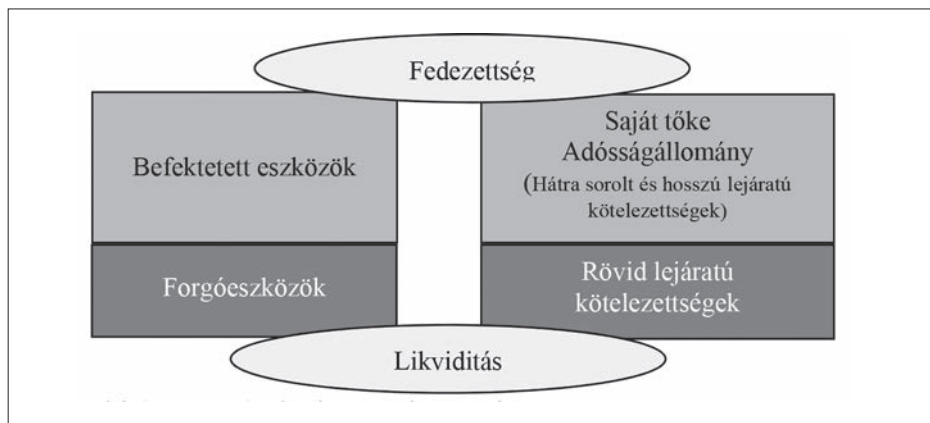
HLK: hosszú lejáratú kötelezettségek,

BFE: befektetett eszközök.

A fenti algoritmusok alapján történő számítás, továbbá a nettó forgótőkének a

5. ábra

Az eszközök és források lejáratí összhangja
(*The maturity's conformity of assets and liabilities*)

forgótőkével való egyenlővé tétele és ilyen módon való értelmezése azonban – több ok miatt is – véleményünk szerint hibás és téves következtetések levonásához vezet. A mérleg adatai alapján számított nettó forgótőke ugyanis csak az időbeliség elvének érvényesülésére és a vállalat finanszírozási stratégiájának típusára – *agresszív, szolid és konzervatív* – enged következtetni, és értéke lehet *pozitív, nulla és negatív is*. Mivel a forgótőke (FT) és a működő tőke (BFE+FT) meghatározott nagyságrendű vagyon állományértékét jeleníti meg forintban kifejezve, ezért az negatív nem lehet (Száltelevi, 2018). A nettó forgótőke viszont lehet negatív is. Ebből viszont következik, hogy a nettó forgótőke nem lehet azonos a gazdasági értelemben vett forgótőkével és ezért a működő tőke sem lehet azonos a befektetett eszközök és a nettó forgótőke összegével (BFE+NFT).

Az időbeliség érvényesülésének mértékét jól kifejezi a *forgótőke fedezettsége mutató*, amely az alábbi algoritmus alapján szám-szerűsíthető (Pupos, 2011:41):

$$FTF = \frac{NFT}{FT},$$

ahol

FTF: forgótőke fedezettsége,

NFT: nettó forgótőke,

FT: forgótőke.

A forgótőke a mérleg adatai alapján nem számszerűsíthető, de állományértéke célirányos elemzéssel jól tervezhető. Az FTF

mutató tartalmi összefüggései alapján adódik, hogy ha

FTF=1, a finanszírozási stratégia szolid,

FTF>1, a finanszírozási stratégia konzervatív,

FTF<1, a finanszírozási stratégia agresszív.

Az agresszív finanszírozási stratégia mértéke olyan fokú is lehet – az NFT negatív –, hogy a befektetett eszközök fedezettsége sem biztosított.

Az előzőekben vázolt ok-okozati összefüggések számszerűsítéséhez vegyük alapul az 1. táblázatban szereplő modellvállalatokra vonatkozó adatokat. A leírtak alapján a termelés folyamatosságának biztosítása érdekében a forgóeszközök tőkeként funkcionáló állományértéke – mindkét vállalat esetében – 922 ezer Ft. A két vállalat között a különbség csak a termelés finanszírozásában áll fenn. A „B” vállalat a termelését rövid lejáratú forrásokkal finanszírozza. Ez a feltételezés tudatos volt. Egyrészt a gyakorlatban is gyakran előfordul, hogy egy vállalat finanszírozási stratégiája – akár több éven keresztül is – agresszív, azaz sérül az időbeliség elve. Másrészt az is célunk volt, hogy a kapcsolódó pénzügyi mutatószámok számszerűsített értékeiben markánsan megjelenjenek a fontos tartalmi összefüggések. A tárgyalt elméleti összefüggések mutatószámokban való megjelenítését a 2. táblázatban foglaltuk össze.

2. táblázat

Az „A” és „B” vállalatok időbeliséget kifejező mutatószámjai

(M. e.: ezer Ft (thousand HUF))

Megnevezés (Name)	„A” Vállalat („A” Company)		„B” Vállalat („B” Company)	
	Nyitó (Opening balance)	Záró (Closing balance)	Nyitó (Opening balance)	Záró (Closing balance)
Forgótőke (Working capital)	922	922	922	922
Nettó forgótőke (Net working capital)	922	1 470	0	548
Forgótőke fedezettsége (Working capital coverage of)	1,0	1,59	–	0,59

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A 2. táblázatban szereplő értékek bizonyítják, hogy a nettó forgótőke nem lehet azonos a forgótőkével. A forgótőke fedezettsége mutató nagyságrendje egyértelműen kifejezi, hogy a „B” vállalat finanszírozási stratégiája agresszív, mivel az FTF mutató értéke <1 , tehát sérül az időbeliség elve.

Kérdésként fogalmazható meg, hogy az előzőekben értelmezett fogalmak és számított algoritmusok között – a vagyonmérleg valamennyi tételét alapul véve – valóban fennáll-e az ok-okozati összefüggés, vagy bizonyos esetekben az adott mutató számítási algoritmusát módosítani kell, és ebből eredően értelmezését is újra kell gondolni és definiálni. E kérdések megválaszolása – a mérleget alapul véve – teljesebb körű és részletesebb elemzést igényel. Ezzel összefüggésben a hatályos számviteli szabályozást is értelmezni kell.

A VAGYONMÉRLEG ÉS A PÉNZÜGYI MUTATÓSZÁMOK

A részletesebb elemzés esetén a mérleg-tételek tartalmára kell fókuszálni, ismerni kell azok konkrét tartalmát, változásának okait is. Ebből következik, hogy egyes pénzügyi mutatószámok képzésénél nem nélkülözhető az állami támogatások formáinak és azok számviteli elszámolásának hatályos szabályozási rendszere sem. A dolgozat témájához kapcsolódó számviteli szabályozás főbb mérföldkövei az alábbiakban összegezhetők. A számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló 1995. évi XX. törvény írta elő a vagyonmérlegben a befektetett eszközök főcsoportjainak esetében az értékhelyesbítés, és ennek forrástételeként a saját tőkén belül az értékelési tartalék mérlegtétel beemelését. A számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény módosításáról szóló 1996. évi CXV. törvény eredményeként bővül az aktív és passzív időbeli elhatárolások értelmezése az alábbiak szerint:

C. Aktív időbeli elhatárolások

1. Bevételek aktív időbeli elhatárolása
2. Költségek, ráfordítások aktív időbeli elhatárolása
3. Halasztott ráfordítások

G. Passzív időbeli elhatárolások

1. Bevételek passzív időbeli elhatárolása
2. Költségek, ráfordítások passzív időbeli elhatárolása
3. **Halasztott bevételek**

A törvény alapján a saját tőke elemei között szerepeltetni kell a „II. Jegyzett, de még be nem fizetett tőke (-)” mérlegtételt is. További változás, hogy a mérleg szerinti eredmény kategória maradt meg az előző évek áthozott vesztesége és a mérleg szerinti eredmény közül. A 2000. évi C. törvény értelmében a mérleg előírt tagolása, „A” változat (1. számú melléklet a 2000. évi C. törvényhez alapján) szintén változik, a saját tőke elemei között szerepeltetni kell a „V. Lékötött tartalék” mérlegtételt. 2016. évtől a mérleg szerinti eredmény helyett az adózott eredmény szerepel a saját tőke elemei között. A jelenleg hatályos szabályozás alapján a vagyonmérleg „A” változatának összevont tartalmi elemeit a 6. ábra szemlélteti. Ezen összevont tartalmi struktúra képezi alapját a kapcsolódó pénzügyi mutatószámok képzésének is. A félkövér és dőlt betűvel jelzett mérlegtételek tartalmazzák a fejlesztésekhez, beruházásokhoz kapott támogatások számviteli elszámolásának mérlegtételeit. A dőlt betűvel jelzett tételt egyes pénzügyi mutatószámok képzésénél – ahogy ezt a későbbiekben látni fogjuk – korrekciós tételként célszerű figyelembe venni.

Nem tekinthető szegényesnek, de ugyanakkor egységesnek sem azon forrásmunkák száma, amelyek a pénzügyi mutatószámok és a különböző elemzési technikák rendszerét tartalmazzák. Belátható, hogy a számvitel által szolgáltatott pénzügyi kimutatások alapján nagyon sokféle mutatószám képezhető, amit a kapcsolódó forrásmunkákban található – szakmai szempontból nem mindig megalapozott vagy nem értelmezhető

6. ábra

**A mérleg összevont tartalmi elemei „A” változat
(Consolidated elements of balance sheet „A” version)**

Befektetett eszközök (BFE) (Fixed assets) (FA)		Saját tőke (ST) (Own capital) (OC)		I. Jegyzett tőke (Subscribed capital)	
				II. Jegyzett de be nem fizetett tőke (Subscribed capital unpaid (-))	
				III. Tőketartalék (Capital reserve)	
				IV. Eredménytartalék (Accumulated profit reserve)	
				V. Lekötött tartalék (Tied-up reserve)	
				VI. Értékelési tartalék (Revaluation reserve)	
				VII. Mérleg szerinti eredmény/Adózott eredmény (Earnings after taxes) (EAT)	
Forgóeszközök (FE)	Forgótőke (FT) (Working capital) (WC)		Hátrasorolt kötelezettségek (HSK) (Subordinated liabilities) (SL)		
	Hosszú lejáratú kötelezettségek (HLK) (Long-term liabilities) (LTL)		Céltartalékok (CT) (Provisions) (P)		
	Idényszerűen jelentkező forgóeszközök (IFE) (Working capital excess of current assets) (WCECA)		Rövid lejáratú kötelezettségek (RLK) (Current liabilities) (CL)		
Aktív időbeli elhatárolások (AIE) (Prepaid expenses) (PE)		Passzív időbeli elhatárolások (PIE) (Accrued and deferred liabilities) (ADL)		Bevételek passzív időbeli elhatárolása (Deffered income)	
				Költségek, ráfordítások passzív időbeli elhatárolása (Deffered expenses)	
				Halasztott bevételek (Accrued income)	Fejlesztési célú támogatás (PIEFT) (GGDPAL)
Számviteli törvény 45. §. (1-6) alapján nevesített tételek (Accounting law 45.. (1-6) on the basis of named items)					
ESZKÖZÖK ÖSSZESEN (EÖ) (TOTAL ASSETS) (TA)		FORRÁSOK ÖSSZESEN (ÖF) (TOTAL LIABILITIES) (TL)			

Megjegyzés: Szürke háttérű cellák: Tőkeként funkcionáló vagyon (Assets that work as capital).

PIEFT (GGDPAL) Passzív időbeli elhatárolások fejlesztési célú állami támogatás pénzeszközállománya (Government grants for development purposes recorded in the accrued liabilities).

Forrás: A 2000. évi C. törvény I. számú melléklete alapján a szerzők saját munkája

– számított mutatószámok is bizonyítanak (Illés I-né, 1994; Brealey – Myers, 1992; Béhm, 1994; Tétényi – Gyulai, 2001; Laáb, 2007; Illés – Keményné Horváth, 2017; Szalka – Katits, 2018).

A központi kérdés azonban az, hogy a képzett mutatószámok tartalma milyen szakmai információkat takar. Látni kell azt is, hogy a pénzügyi mutatószámok a közvetlen ok-okozati összefüggések feltá-

rását általában nem teszik lehetővé. Ennek fontosságára hívja fel a figyelmet Musinszki (2016) is: „... a nagymértékben összegzett adatok egy általános képet adnak a vállalat gazdálkodásáról, segítenek bennünket abban, hogy meglássuk a problémákat, és megtudjuk, hol keressük a problémák forrását, de nem adnak választ a problémák okaira.” A tőke-transzferek hatályos számviteli elszámolásának rendszere miatt

érintett mutatószámokat és azok számítási algoritmusát a 2. táblázatban foglaltuk össze. Könnyen belátható, hogy amikor a vagyonmérleg adatai alapján számoljuk az időbeliség érvényesülését kifejező mutatószámokat – *forgótőke, működő tőke* –, végső soron az időbeliség elvének alárendelve csoportosítjuk a vagyonmérleg tételeit, és végzük el a matematikai műveleteket. Ebből következik, hogy a számítás eredménye – számszakilag – megegyezhet a *gazdasági értelemben vett forgótőkével és működő tőkével*. Az azonban az elmondottakból nem következik, hogy a kapott eredmény – és ezzel a számítás módja is – minden esetben a *gazdasági értelemben vett forgótőkét és a működő tőkét* adja.

A 3. táblázatban szereplő mutatószámok algoritmusából látható, hogy ugyanazon algoritmus alapján számított mutatószám elnevezése más, például az 1. és 11. sorszámúak, vagy eltérő algoritmus alapján számított mutató elnevezése megegyezik, ahogy ez az 1. és 12. sorszámú mutatók esetében látható. A táblázatban szereplő mutatók, illetve számításuk algoritmusában szereplő mérlegtételek tartalmának ismeretében belátható, hogy azon mutatószámok algoritmusát, amelyben a tőke-transzferek számszerűsített értéke szerepel – nettó forgótőke, működő tőke, befektetett eszközök fedezettsége stb. – módosítani kell a passzív időbeli elhatárolásokban szereplő halasztott bevétel fejlesztési célú támogatások állományértékével. A 4. sorszám alatt szereplő „Forgótőke aránya (%)” mutató véleményünk szerint szakmailag nem értelmezhető. Egyrészt azért, mert a forgótőke helyett a nettó forgótőke a mutató tartalma. Másrészt azért sem, mert a nettó forgótőke az nem ok, hanem okozat, számított érték, ami lehet negatív is. A jövedelmezőséget tükröző azon mutatószámok esetében, ahol viszonyítási alapként a saját tőke szerepel, indokoltnak tartjuk az értékelési tartalék, illetve az eszközoldalon a *piaci értékre helyesbítés* mérlegtételeket figyelmen kívül

hagyni, és a passzív időbeli elhatárolásokban szereplő halasztott bevétel fejlesztési célú támogatás összegével a saját tőkét korrigálni. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a tesztüzemi rendszerben szereplő egyéni gazdaságok esetében – mivel a piaci értékre történő helyesbítés elsősorban a termőföld értékének növekedéséből adódik – a korrekció elvégzése nagymértékben torzíthatja a számviteli adatok alapján képzett pénzügyi mutatószámokat. Az elmondottak alapján a *vagyoni* és jövedelmezőségi *helyzetet tükröző mutatószámok* köréből – egyes esetekben számításuk algoritmusának korrekciójával – a 4. táblázatban közöltek tartjuk szakmailag megfelelőnek.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A pénzügyi mutatók számításának adatbázisát több forrásból biztosítottuk. Az állami támogatások számviteli elszámolásának rendszeréhez kapcsolódó elemzéseket az AKI FADN 2014–2016. évre vonatkozó adatbázisa alapján végeztük el. Az adatbázisra vonatkozó főbb adatokat az 5. táblázat, a feldolgozás eredményeként a mérlegtételekre vonatkozó adatokat a 6. táblázat foglalja magában. A tőketranszferek hatályos számviteli elszámolásának gazdasági vetületeit egy korábbi kutatás adatbázisában szereplő gazdaságok mérlegadatai alapján is elemeztük. A mérlegadatokat a Céginformációs és az Elektronikus Cégeljárásban Közreműködő Szolgálat adatbázisából vettük (<http://ceginformacioszolgalat.kormany.hu>). E gazdasági társaságok „Gazdasági társaság 1.” és „Gazdasági társaság 2.” főbb mérlegtételeit a 7. és 8. táblázat tartalmazza.

A közölt adatbázisok adták tehát alapját a pénzügyi mutatószámok képzésének. Az AKI adatbázisa alapján azt is elemeztük, hogy az egyes állami támogatások – folyó és tőketranszferek – hatályos számviteli elszámolása különbözőségének milyen gazdasági vetületei vannak az egyéni és társas vállalkozásokat illetően. A kapott

3. táblázat

A vagyoni és jövedelmezőségi helyzetet tükröző mutatószámok
(*Indicators related to profitability and ownership*)

Forrás (Source)	Pénzügyi mutató (<i>Financial indicator</i>)		
	sorsz. (n.)	megnevezése (<i>name</i>)	számítása (<i>formula, calculated as</i>)
Vagyoni helyzetet tükröző mutatók (<i>Indicators relate to property state</i>)			
Illés – Kemény- né Horváth (2017:29)	1.	Tőkeerősség (%) (<i>Capital-intensiveness</i>) (%)	$(ST/ÖF) \times 100$ $(OC/TL) \times 100$
	2.	Befektetett eszközök fedezettsége (%) (<i>Coverage of invested assets</i>) (%)	$(ST/BFE) \times 100$ $(OC/FA) \times 100$
	3.	Forgótőke alakulása (ezer Ft) (<i>Working capital</i>) (<i>thousand HUF</i>)	FE–RLK CA–CL
	4.	Forgótőke aránya (%) (<i>Carried as working capital ratio</i>) (%)	$(FT/ST) \times 100$ $[(CA-CL)/OC] \times 100$
Laáb (2007)	5.	Működő tőke (ezer Ft) (<i>Funktioning capital</i>) (<i>thousand HUF</i>)	BF+NFT FA+NWCV
Pupos (2011:25)	6.	Nettó forgótőke (ezer Ft) (<i>Net working capital</i>) (<i>NWC</i>) (<i>thousand HUF</i>)	$(ST+HSK+HLK) - BFE$ $(OC+SL+LTL) - FA$
	7.	Befektetett eszközök fedezettsége II. (%) (<i>Coverage of invested assets II.</i>) (%)	$[(ST+HSK+HLK)/BFE] \times 100$ $[(OC+SL+LTL)/FA] \times 100$
Száltelevi (2018)	8.	Nettó forgótőke II. (ezer Ft) (<i>Net working capital II.</i>) (<i>thousand HUF</i>)	$(ST+HSK+HLK+PIEFT) - BFE$ $(OC+SL+LTL) - FA$
	9.	Befektetett eszközök fedezettsége III. (%) (<i>Coverage of invested assets III.</i>) (%)	$[(ST+HSK+HLK+PIEFT)/BFE] \times 100$ $[(OC+SL+LTL+GGDPAL)/FA] \times 100$
Jelentés az agrargazda- ság 2016. évi helyzetéről: 194–196.	10.	Eladósodottság (%) (<i>Debt rate</i>) (%)	$(HLK/ÖF) \times 100$ $[(SL+LTL)/TL] \times 100$
	11.	Saját tőke aránya (%) (<i>Equity ratio</i>) (%)	$(ST/ÖF) \times 100$ $(OC/TL) \times 100$
	12.	Tőkeerősség (%) (<i>Capital-intensiveness</i>) (%)	$[(ST/(ST+HLK))] \times 100$ $[(OC/(OC+LTL))] \times 100$
	13.	Eladósodottság (%) (<i>Debt rate</i>) (%)	$[HLK/(ST+HLK)] \times 100$ $[LTL/(OC+LTL)] \times 100$
Jövedelmezőségi helyzetet tükröző mutatók (<i>Indicators relate to profitability state</i>)			
Jelentés az agrargazda- ság 2016. évi helyzetéről: 194–196	14.	Saját tőke jövedelmezősége (%) (<i>Return on equity</i>) (<i>ROE</i>) (%)	$(AEE/ST) \times 100$ $(AEE/OC) \times 100$
	15.	Összes tőke jövedelmezősége (%) (<i>Total capital profitability</i>) (%)	$[(SZVE+FKAM)/(ST+HLK)] \times 100$ $[(PBT+IPSC)/(OC+LTL)] \times 100$
	16.	Tőkearányos eredmény (ROE, %) (<i>Return on equity</i>) (<i>ROE</i>) (%)	$(AE/ST) \times 100$ $(EAT/OC) \times 100$

Megjegyzés: ÖF: Összes forrás (TL: Total liabilities); SZVE: Szokásos vállalkozói eredmény (2016-től adózás előtti eredmény) (PBT: Profit or loss before taxes); AEE: Adózás előtti eredmény (EBT: Earnings before taxes); AE: Adózott eredmény (EAT: Earning after taxes); FKAM: Fizetett kamatok (IPSC: Interest payable and similar charges)

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

4. táblázat

A vagyoni és pénzügyi helyzetet kifejező javasolt mutatószámok és számításuk algoritmusai
(Recommended indicators and their formulas related to property and financial statements)

Megnevezés (Name)	Mértékegység (Unit)	Algoritmus (Algorithm)
Nettó forgótőke (Net working capital)	Ft	$(ST+HSK+HLK+PIEFT)-BFE_k$
Befektetett eszközök fedezettsége I. (Coverage of fixed assets I.)	%	$(ST_k/BFE) \times 100$
Befektetett eszközök fedezettsége II. (Coverage of fixed assets II.)	%	$[(ST_k+HSK+HLK+PIEFT)/BFE] \times 100$
Befektetett eszközök fedezettségének hiánya* (Lack of coverage of fixed assets II.)	%	$(NFT/BFE_k) \times 100$
Működő tőke (Working capital)	Ft	BFE_k+FT
Működő tőke fedezettsége (Coverage of working capital)	%	$[(BFE_k+NFT)/(BFE_k+FT)] \times 100$
Forgóeszközök fedezettsége** (Coverage current assets**)	%	$(NFT/FE) \times 100$
Tőkeerősség (Capital Intensity)	%	$[(ST_k+PIEFT)/\ddot{O}F] \times 100$
Eladósodottság (Indebtedness)	%	$[(HSK+HLK)/(ST_k+HSK+HLK)] \times 100$
Saját tőke jövedelmezősége (Profitability of equity)	%	$(AEE/ST_k) \times 100$
Tőkearányos eredmény (Return on equity)	%	$[(AEE+FKAM)/(ST_k+HSK+HLK)] \times 100$
Megjegyzés: BFE_k : Korrigált befektetett eszközök = Befektetett eszközök – Értékhelyesbítések (Corrected Fixed Assets = Fixed Assets - Revaluations).		
ST_k : Korrigált saját tőke = Saját tőke – Értékelési tartalék + PIEFT (Corrected Equity = Equity - Revaluation reserve + Government grants for development purposes recorded in the accrued liabilities).		
* Ha a NFT negatív (* If net working capital is negative).		
** Ha a NFT nem negatív (** If net working capital is not negative).		

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

5. táblázat

Az adatbázisra vonatkozó főbb adatok
(Main data related to the database)

Megnevezés (Name)	Mértékegység (Unit)	2014	2015	2016	2014	2015	2016
		Egyéni gazdaságok (Sole proprietorships)			Társas gazdaságok (Partnerhips)		
Elemsszám a mintában (Number of elements in the sample)	db	1 608	1 586	1 734	379	374	411
Üzemszám a megfigyelt alapsokaságban (Plant number in the observed base population)	db	103 166	104 048	104 000	6 571	6 570	6 570
Mezőgazdasági terület a megfigyelt sokaságban (Agricultural area in the observed population)	ezer ha	2 662,7	2 740,6	2 711,6	2 106,9	2 163,4	2 160,2

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

6. táblázat
Az egyéni és társas gazdaságok vagyonszerkezetének főbb tételeit összegző adatok
(Consolidated statement of financial position of the sole proprietors' and partnerships')
(M. e.: milliárd Ft/billion HUF)

Megnevezés (Name)	2014	2015	2016	2014	2015	2016
	Egyéni gazdaságok (Sole proprietorships)			Társas gazdaságok (Partnerships)		
A. Befektetett eszközök (Fixed assets)	2 224,8	2 361,2	2 561,1	1 191,8	1 257,4	1 406,8
B. Forgóeszközök (Current assets)	1 089,9	1 128,2	1 297,0	1 084,6	1 170,2	1 330,2
C. AIE	0,0	0,0	0,0	46,6	42,9	42,0
ESZKÖZÖK ÖSSZESEN (TOTAL ASSETS)	3 314,7	3 489,4	3 858,1	2 323,1	2 470,5	2 779,0
D. Saját tőke (Equity)	3 016,4	3 190,0	3 613,7	1 690,0	1 852,0	2 058,3
I. Jegyzett tőke (Capital subscribed)	1 248,4	1 283,2	1 380,1	315,9	335,0	357,5
II. Jegyzett, de be nem fizetett tőke (Registered but unpaid capital)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
III. Tőketartalék (Capital reserve)	144,1	153,7	150,1	318,8	376,9	414,3
Ebből: FCVNFT (Of which: FCVNFT)	135,7	144,2	140,9	199,9	236,9	254,8
IV. Eredménytartalék (Profit reserves)	776,3	881,2	901,1	666,7	832,9	894,7
V. Lekötött tartalék (Allocated reserve)	62,3	70,1	57,3	212,5	203,9	202,1
VI. Értékelési tartalék (Evaluation reserve)	663,9	704,1	703,3	49,2	44,7	57,1
VII. Mérleg szerinti/Adózott eredmény (Balance Sheet/Return Profit)	121,4	97,8	421,8	126,9	58,5	132,6
E. Céltartalékok (Provisions)	0,0	0,0	0,0	1,5	1,2	0,7
F. Kötelezettségek (Liabilities)	298,4	298,9	243,5	610,6	595,8	695,7
I. Hátrásorolt kötelezettségek (Subordinated liabilities)	62,5	54,2	70,7	46,2	45,7	109,1
II. Hosszú lejáratú kötelezettségek (Long-term liabilities)	51,9	70,9	82,5	181,0	166,0	149,5
III. Rövid lejáratú kötelezettségek (Short-term liabilities)	184,0	173,8	90,3	383,4	384,1	437,1
G. PIE	0,0	0,5	0,8	21,0	21,5	24,3
Ebből: Halasztott bevétel* (Of which: Deferred revenue*)	0,0	0,5	0,8	4,3	4,9	5,0
Források összesen (Resources totally)	3 314,7	3 489,4	3 858,1	2 323,1	2 470,5	2 779,0

Megjegyzés: * Fejlesztési célú vissza nem fizetendő támogatás (FCVNFT), ** Fejlesztési célú vissza nem fizetendő támogatás (PIEFT) (Grants for development purposes without repayment obligation) (GGDPA).

Forrás: az AKI Tesztüzemi Rendszer adatai alapján a szerzők saját munkája

7. táblázat

A „Gazdasági társaság I.” főbb mérlegétellei
(The main elements of the balance sheet related to „Company I”)

(M. e.: ezer Ft/thousand HUF)

Év (Year)	BFE (FA)	FE (CA)	AIE (AA)	ESZK. ÖSSZ. (T. ASSETS)	ST (EQU.)	CT (PROV.)	HSK+ HLK (S. LIAB. + L-T. LIAB.)	RLK (C.LIAB.)	PIE (ACCR. LIAB.)		FORR. ÖSSZ. (T. LIAB.)
									Összesen (Total)	Ebből PIEFT (From this: GGDPA)	
2003	157 815	66 287	2 713	226 815	115 336	179	77 399	16 274	17 627	11 705	226 815
2004	218 692	144 456	1 315	364 463	129 688	179	111 562	89 600	33 434	32 165	364 463
2005	279 810	139 529	8 583	427 922	152 667	179	121 204	92 353	61 519	59 325	427 922
2006	274 085	176 853	20 820	471 758	275 996	0	146 925	47 264	1 573		471 758
2007	395 723	179 319	9 681	584 723	353 029	0	129 720	100 301	1 673		584 723
2008	452 974	98 684	12 940	564 598	406 297	0	78 495	78 150	1 656		564 598
2009	476 112	230 172	16 490	722 774	483 272	0	109 782	127 771	1 949		722 774
2010	484 280	320 795	12 773	817 848	497 816	0	109 199	209 732	1 101		817 848
2011	499 584	337 726	5 557	842 867	670 861	0	89 331	81 829	846		842 867
2012	488 445	377 566	6	866 017	738 336	0	64 485	61 340	1 856		866 017
2013	584 395	492 614	357	1 077 366	808 389	0	61 817	206 243	917		1 077 366
2014	711 284	508 772	798	1 220 854	919 903	0	153 128	146 589	1 234		1 220 854
2015	831 840	541 536	1	1 373 377	1 020 112	0	202 655	150 610	0		1 373 377

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

eredményeket táblázatokban foglaljuk össze és egyes esetekben ábrák segítségével tesszük szemléletesebbé.

A SZÁMVITELI SZABÁLYOZÁS GAZDASÁGI VETÜLETEI ÉS HATÁSUK A PÉNZÜGYI MUTATÓSZÁMOKRA

Az időbeliség elvét tükröző mutatószámokkal kapcsolatos véleményünket a „Gazdasági társaság 1.” és „Gazdasági társaság 2.” vagyonmérlegének adatai alapján számított eredmények látványosan és egyértelműen bizonyítják. A „Gazdasági társaság 1.” esetében a mérlegadatok (7. táblázat) alapján számított eredmények (8. táblázat) bizonyítják, hogy a számítás algoritmus a nagymértékben befolyásolja a nettó forgótőke mérlegadatok alapján számított értékét. Kiemelendők a 2005. évre vonatkozó eredmények. A hivatkozott forrás-

munkák – amelyekben a nettó forgótőkét a forgóeszközök és a rövid lejáratú kötelezettségek különbsége alapján értelmezik és számszerűsítik (NFT-1) – 47 176 ezer Ft (139 529–92 353) a forgóeszközök azon állományértéke, amelyhez a vállalat rövid lejáratú kötelezettségeket rendel.

A forgóeszközök állományának 33,8%-a (47 176:139 529) az, amelyhez a vállalat lejárat nélküli és/vagy hosszú lejáratú forrásokat rendel. Ebből viszont az is következik, hogy a befektetett eszközök fedezettsége teljes mértékben biztosított, azaz maradéktalanul érvényesül e vagyonelemek esetében az időbeliség elve. Ezen algoritmus (NFT-1) alapján számított értékek azonban nem tükrözik a valós helyzetet. A NFT-2 algoritmus alkalmazása esetén a NFT állományértéke –5939 ezer Ft [(152 667+121 204)–279 810], tehát a befektetett eszközök fedezettsége csak

8. táblázat

A „Gazdasági társaság 1.” nettó forgótőke mérlegadatok alapján történő értékének alakulása különböző számítási algoritmusok alkalmazása esetén
(The amount of the „Company 1”'s net working capital calculated by different algorithms according to balance sheet's datas)

(M. e.: ezer Ft/thousand HUF)

Év (Year)	NFT-1 (NWC-1)	NFT-2 (NWC-2)	NFT-3 (NWC-3)	Különbség (Difference)
2003	50 013	34 920	46 625	-3 388
2004	54 856	22 558	54 723	-133
2005	47 176	-5 939	53 386	6 210
2006	129 589	148 836	148 836	19 247
2007	79 018	87 026	87 026	8 008
2008	20 534	31 818	31 818	11 284
2009	102 401	116 942	116 942	14 541
2010	111 063	122 735	122 735	11 672
2011	255 897	260 608	260 608	4 711
2012	316 226	314 376	314 376	-1 850
2013	286 371	285 811	285 811	-560
2014	362 183	361 747	361 747	-436
2015	390 926	390 927	390 927	1

Megjegyzés: **NFT-1** = FE–RLK (**NWC-1** = CA–CL); **NFT-2** = (ST+HSK+HLK)–BFE (**NWC-2** = (EQ+SL+LTL)–FA); **NFT-3** = (ST+HSK+HLK+PIEFT)–BFE (**NWC-3** = (EQ+SL+LTL+GGDPA)–FA)

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

9. táblázat

A „Gazdasági társaság 2.” főbb mérlegétételei
(The main elements of the balance sheet related to „Company 2”)

(M. e.: ezer Ft/ thousand HUF)

Év (Year)	BFE (FA)	FE (CA)	AIE (AA)	Eszk. össz. (T. assets)	ST (EQU.)	CT (PROV.)	HSK+ HLK (S. LIAB. + L-T. LIAB.)	RLK (C. LIAB.)	PIE (ACCR. LIAB.)		Forr. össz. (T. liab.)
									Összesen (Total)	Ebből PIEFT (From this: GGDPA)	
2003	123 584	54 548	385	178 517	42 803	–	23 235	88 310	24 169	22 695	178 517
2004	122 569	51 623	279	174 471	44 066	–	40 493	63 359	21 053	20 178	174 471
2005	120 754	34 480	109	155 343	60 452	–	28 000	49 229	17 662	17 661	155 343
2006	108 313	21 323	266	129 902	53 042	–	15 500	45 911	15 449	15 262	129 902
2007	118 214	22 455	8791	149 460	73 533	–	9 653	52 187	14 087	13 180	149 460
2008	110 644	32 282	1 073	143 999	71 064	–	5 424	55 221	12 290	11 276	143 999
2009	113 281	30 869	1 735	145 885	31 921	–	21 025	82 810	10 129	9 564	145 885
2010	102 968	30 477	770	134 215	18 209	–	15 554	91 736	8 716	8 717	134 215
2011	96 528	47 047	838	144 413	43 952	–	7 615	83 515	9 331	8 379	144 413
2012	140 868	46 492	141	187 501	54 226	–	24 644	98 893	9 738	8 043	187 501
2013	163 010	56 773	381	220 164	70 293	–	68 417	72 316	9 138	7 707	220 164
2014	150 541	53 804	48	204 393	83 061	–	34 466	78 563	8 303	7 370	204 393
2015	149 505	48 124	737	198 366	99 833	–	37 583	52 695	8 258	7 034	198 366

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

97,9%-ban $[100 - (5\,939/279\,810) \times 100]$ biztosított. Könnyen belátható, hogy az egyes algoritmusok eredménye között jelentkező eltérések oka az egyes évekre vonatkozó vagyonmérleg eltérő struktúrájával magyarázható. Ezt a 8. táblázat különbségoszlopában (Különbség = NFT-3 – NFT-1) szereplő értékek is bizonyítják. Ezek alapján látható, hogy az eltérések az algoritmusban nem használt mérlegtételek különbségeivel egyeznek meg. A kapott eredmények alapján a nettó forgótőke mérlegadatok alapján történő számításának algoritmusát korrigálni kell. A számítás javasolt algoritmus a az alábbiakban foglalható össze:

$$NFT = (ST + HSK + HLK + PIEFT) - BFE.$$

A 2006. év után a fejlesztési célú támogatások, amelyek a passzív időbeli elhatárolásokon belül halasztott bevételként voltak nyilvántartva, a tőketartalékba kerültek átvezetésre. Ennek oka az volt, hogy a gazda-

ság a 2003–2005. években kapott fejlesztési célú támogatásokat rosszul könyvelte, ezért kellett azokat a tőketartalékba átvezetni.

A „Gazdasági társaság 2.” kapcsolódó mérlegadatainak (PIE, PIEFT) alakulása mögött (9. táblázat) a 10. táblázatban szereplő tételek állományértékének változásai húzódnak meg. Ez alapján látható, hogy a kapott vissza nem térítendő fejlesztési célú támogatások halasztott bevételként és felszabadításuk a kapcsolódó szabályozás szerint került könyvelésre. Az elhatárolás megszüntetésének összege adóalapot növelő tétel, mivel a könyvelés az alábbi számlákra történik: T 483 *Halasztott bevétel* és K 967 *Visszafizetési kötelezettség nélkül kapott támogatás, juttatás*. A tőketartalékba könyvelt támogatások esetében – a kettős könyvvitelt végző gazdasági társaságoknál – ez az adóalapot növelő hatás nem jelentkezik. A kapott fejlesztési célú

10. táblázat

A "Gazdasági társaság 2." PIE és a PIEFT mérlegtételeinek alakulására vonatkozó főbb adatok
(Main datas of „Company 2”'s AL and GGDPAL amounts)

Év (Year)	Fejlesztési célú támogatás (Grants for development purposes)			PIE aránya (A mérleg főösszeg=100%) (AL's rate, Total assets=100%)
	összege / ezer Ft (amount in th. HUF)	aránya (PIE=100 %) (rate (AL=100%))	elhatárolás megszüntetésének arányos összege, ezer Ft (Proportionate amount of reversed accruals, th. HUF)	
2003	22 695	94	1 723	0,8
2004	20 178	96	2 517	0,5
2005	17 661	100	2 517	0,0
2006	15 262	99	2 399	0,1
2007	13 180	94	2 082	0,6
2008	11 276	92	1 904	0,7
2009	9 564	94	1 712	0,4
2010	8 717	100	847	0,0
2011	8 379	90	338	0,7
2012	8 043	83	336	0,9
2013	7 707	84	336	0,6
2014	7 370	89	337	0,5
2015	7 034	85	336	0,6

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

11. táblázat

A folyó transzferek állományának alakulása az egyéni és társas gazdaságok esetében
(*The sole proprietors' and partnerships' current transfers*)

Megnevezés (Name)	Mértékegység (Unit)	2014	2015	2016
		év (year)		
Egyéni gazdaságok (Sole proprietors)				
Egyéb bevétel (Other income)	milliárd Ft	312,6	335,5	353
Ebból (From this): TTÁM	milliárd Ft	254,2	250,5	272,1
	%	81,3	74,7	77,1
	ezer Ft/gazd.	2 464,4	2 407,7	2 615,2
Társas gazdaságok (Partnerships)				
Egyéb bevétel (Other income)	milliárd Ft	288,9	279,2	306,2
Ebból (From this): TTÁM	milliárd Ft	260,7	236,1	256,4
	%	90,2	84,6	83,7
	ezer Ft/gazd.	39 674,0	35 937,6	39 033,3

Megjegyzés: TTÁM: Termelési támogatások/Folyó transzferek (Production grants/current transfers).

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

12. táblázat

A tőke-transzferek állományának alakulása egyéni és társas gazdaságok esetében
(*The sole proprietors' and partnerships' capital transfers*)

Megnevezés (Name)	Mértékegység (Unit)	2014	2015	2016
		év (year)		
Egyéni gazdaságok (Sole proprietors)				
Tőketartalék (Capital reserve)	milliárd Ft	144,1	153,7	150
Ebból (From this): FCVNT	milliárd Ft	135,7	144,2	140,9
	%	94,2	93,8	93,9
Halasztott bevételként (Accrued income)	milliárd Ft	0,0	0,5	0,8
Társas gazdaságok (Partnerships)				
Tőketartalék (Capital reserve)	milliárd Ft	318,8	376,9	414,3
Ebból (From this): FCVNT	milliárd Ft	199,9	236,9	254,8
	%	62,7	62,9	61,5
Halasztott bevételként (Accrued income)	milliárd Ft	4,3	4,9	5,0

Megjegyzés: FCVNT: Fejlesztési célú vissza nem fizetendő állami támogatás (Government grants for development purposes without repayment obligation).

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

támogatások összegét az egyéni gazdaságok esetében – egyéni vállalkozások, őstermelők, családi gazdálkodók – az adóalap kiszámításánál nem kell figyelembe venni.

A folyó és tőke-transzferek állományának alakulását az egyéni és társas gazdaságok esetében a 11. és 12. táblázatok, a folyó transzferek eredményre gyakorolt

hatását a 13. és 14. táblázatok tartalmazzák.

A kapott eredmények alapján látható, hogy mind a folyó, mind pedig a tőketranszfererek szerepe a saját tőke alakulásában – az egyéni és társas gazdaságok esetében egyaránt – jelentős nagyságrendet képvisel. A támogatások súlya a gazdaságok adózott eredményének alakulásában a két gazdaságtípust illetően differenciáltabban jelentkezik. Egyéni gazdaságok esetében az adózás előtti eredmény a termelési támogatások nélkül is pozitív (13. táblázat). Azt azonban meg kell jegyezni, hogy az egyéni gazdaságok esetében a nem fizetett munkaerő bére nem

kerül elszámolásra. Az összehasonlításnál tehát ezt figyelembe kell venni, illetve e költségtétellel a korrekciót el kell végezni.

A gazdasági társaságok adózás előtti eredménye – a termelési támogatások nélkül – veszteséges. Ebből következik, hogy az állami támogatások 76,8, 61,3, 55,7%-a képez adóalapot, tehát a támogatások 23,2, 38,7, 44,3%-a kellett a veszteség ellentételezésére. Társas gazdaságok esetében tehát a fizetett adó – 12,3, 11,3, 10,2 milliárd Ft – forrása a termelési támogatások összege. A 6. táblázatban a Halasztott bevételek állománya 4,3, 4,9, 5,0 milliárd Ft. Ha feltételezzük, hogy ez az érték teljes egészében

13. táblázat

Az egyéni és társas gazdaságok adózott eredményének alakulása
(The sole proprietors' and partnerships' profit (loss) after taxes)

(M. e.: milliárd Ft/billion HUF)

Ssz.	Megnevezés / Name	2014	2015	2016	2014	2015	2016
		Társas gazdaságok (Partnerships)			Egyéni gazdaságok (Sole proprietors)		
1	Bruttó termelési érték (Gross production value)	1 684,1	1 730,8	1 930,1	1 197,4	1 247,6	1 310,1
2	Termelési támogatások (Production grants)	260,7	236,1	256,4	254,2	250,5	272,1
3	Termelési érték (Production value I-2I)	1 423,4	1 494,7	1 673,7	943,2	997,1	1 038,0
4	Üzemi költségek összesen (Operating costs)	1 474,2	1 579,2	1 774,9	814,7	858,2	870,5
5	ÜTE (Operating result I3-4I)	-50,8	-84,5	-101,2	128,5	138,9	167,5
6	Pénzügyi műveletek eredménye (Financial result)	-10,2	-6,9	-12,4	-5,5	-5,6	-4,0
7	Adózás előtti eredmény I. (Profit (loss) before taxes I. I5+6I)	-61,0	-91,4	-113,6	123,0	133,3	163,5
8	Termelési támogatások (Production grants)	260,0	236,1	256,4	254,2	250,5	272,1
9	Adózás előtti eredmény II. (Profit (loss) before taxes II. I7+8I)	199,7	144,7	142,8	377,2	383,8	435,6
10	Fizetett adó (Taxes)	12,3	11,3	10,2	12,0	13,5	13,8
11	Adózott eredmény (Profit (loss) after taxes I9-10I)	187,4	133,4	132,6	365,2	370,3	421,8
		%					
	A fizetett adó mértéke I. (Tax-rate I. I10I9I)	6,2	7,8	7,1	3,2	3,5	3,2
	A fizetett adó mértéke II. (Tax-rate II. I10I7I)	-	-	-	9,8	10,1	8,4

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

14. táblázat

A folyó transferek adózott eredményre gyakorolt hatásának mértéke az egyéni és társas gazdaságok esetében
(*Current transfers' effects on profit (loss) after taxes in sole proprietors and partnerships*)

Megnevezés (Name)	2014	2015	2016
	%		
Egyéni gazdaságok (Sole proprietors)			
Saját tevékenység (Own work)	32,6	34,7	37,5
Termelési támogatások (Production grants)	67,4	65,3	62,5
Összesen (Sum)	100,0	100,0	100,0
Társas gazdaságok (Partnerships)			
Saját tevékenység (Own work)	-30,2	-63,2	-79,6
Termelési támogatások (Production grants)	130,2	163,2	179,6
Összesen (Sum)	100,0	100,0	100,0

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

15. táblázat

A halasztott bevételként könyvelt fejlesztési célú támogatások után fizetett adó becsült értékei gazdasági társaságok esetében
(*Estimated tax for accrued income-recorded grants for development purposes of business associations*)

(M. e.: millió Ft/million HUF)

Megnevezés (Name)	Algoritmus (Algorithm)	2014	2015	2016
Halasztott bevétel (Accrued income)	5. táblázatból	4 300	4 900	5 000
Változás /növekedés-csökkenés/ (Change lincr.-decr./)	4900–4300; 5000–4900		600	100
Feloldás arányos összege (Proportionate amount of release) 2014	4300/7	614	614	614
Feloldás arányos összege (Proportionate amount of release) 2015	600/7		86	86
Feloldás arányos összege (Proportionate amount of release) 2016	100/7			14
Feloldás arányos összege összesen /Adóalap-növelés/ (Sum of proportionate amount of release / Tax base increasing/)	2014+2015+2016 arányos összege	614	700	714
Fizetett adó (Payed tax)	614×0,062; 700×0,078; 714×0,071	38	55	51

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

fejlesztési célú támogatások elhatárolásából adódik, akkor – ahogy ez már említésre került – az elhatárolás megszüntetésének arányos összege adóalapot képez. A gazdasági társaságok esetében a fizetett adóból

(13. táblázat 10. tétel) a fejlesztési támogatásra jutó adó összege és becsülésének algoritmus a 15. táblázatban található.

Az egyéni és társas gazdaságokra vonatkozó vagyoni és pénzügyi helyzetet tükröző

mutatószámok alakulását a 16. táblázatban foglaltuk össze. A dőlt betűvel jelzett sorok és a hozzájuk tartozó számítási algoritmusok a hivatkozott forrásmunkák alapján kerültek kiszámításra. Az álló betűvel írt sorok értékeit a javasolt algoritmusok alapján számszerűsítettük. A kapott értékek különbségei egyes mutatók számításánál jelentős nagyságrendbeli értékeket mutatnak, igazolva a javasolt algoritmusok szakmai megalapozottságát. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy az eltérések nagyságrendje miatt, a vállalatok hitel-

képességének megítélésénél is használt pénzügyi mutatószámok számításánál a javasolt korrekciókat nem lehet figyelmen kívül hagyni.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A mezőgazdaság jövedelmezőségének, vagyoni, pénzügyi helyzetének alakulásában az állami támogatások – folyó és tőketranszfererek – fontos szereppel bírnak. Ugyanakkor látni kell azt, hogy a számviteli elszámolásuk rendszere nagymértékben

16. táblázat

Az egyéni és társas gazdaságok egyes pénzügyi mutatóinak alakulása (Financial indicators relate to sole proprietors and partnerships)

Megnevezés (Name)	2014	2015	2016	2014	2015	2016
	Egyéni gazdaságok (Sole proprietors)			Társas gazdaságok (Partnerships)		
Nettó forgótőke, milliárd Ft (Net working capital, billion HUF)	905,9	954,4	1 206,7	701,2	786,1	893,1
Nettó forgótőke, milliárd Ft (Net working capital, billion HUF)	906,0	954,4	1 206,6	729,7	811,2	915,1
Eltérés, milliárd Ft (Difference, billion HUF)	0,1	0,0	-0,1	28,5	25,1	22,0
Befektetett eszközök fedezettsége I., % (Coverage of fixed assets I., %)	135,6	135,1	141,1	141,8	147,3	146,3
Befektetett eszközök fedezettsége II., % (Coverage of fixed assets II., %)	140,7	140,4	147,1	160,9	164,1	164,7
Befektetett eszközök fedezettsége I., % (Coverage of fixed assets I., %)	150,7	150,0	156,7	143,6	149,0	148,3
Befektetett eszközök fedezettsége II., % (Coverage of fixed assets II., %)	158,0	157,6	164,9	163,9	166,9	167,8
Forgóeszközök fedezettsége, % (Coverage of current assets, %)	83,1	84,6	93,0	64,7	67,2	67,1
Forgóeszközök fedezettsége, % (Coverage of current assets, %)	83,1	84,6	93,0	67,3	69,3	68,8
Tőkeerősség, % (Capital strength, %)	91,0	91,4	93,7	72,7	75,0	74,1
Tőkeerősség, % (Capital strength, %)	88,7	89,3	92,3	72,3	74,7	73,7
Eladósodottság, % (Debt, %)	3,8	3,9	4,2	13,4	11,4	12,6
Eladósodottság, % (Debt, %)	4,9	5,0	5,3	13,8	11,7	12,9
Saját tőke jövedelmezősége, % (Profitability of equity, %)	12,5	12,0	12,1	11,8	7,8	6,9
Saját tőke jövedelmezősége, % (Profitability of equity, %)	16,0	15,4	15,0	12,1	8,0	7,1

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

befolyásolja a gazdálkodás eredményének alakulását, és jelentős mértékben – a kapcsolódó számviteli elszámolások függvényében – módosítja az egyes vagyoni és pénzügyi helyzetet tükröző mutatószámok értékét is. A gazdasági tényadatok és az AKI FADN adatbázisán végzett elemzések eredményei alapján megállapítható, hogy az egyes pénzügyi mutatószámok számításának algoritmusát módosítani kell, hogy szakmailag megalapozott információk álljanak rendelkezésre. Ennek fontosságát az állami támogatások egyik célja is alátámasztja: hogy a vállalatok pénzügyi helyzete javuljon. A kapott eredmények egyértelműen igazolják a javasolt algoritmusok alkalmazásának szakmai megalapozottságát. Az eredmények alapján levonható következtetések az alábbiakban összegezhetők:

- Az időbeliség elve érvényesülését kifejező

- nettó forgótőke mérlegadatok alapján történő számításának helyes algoritmusát az alábbi:

$$NFT = (STK + HSK + HLK) - BFE;$$

- Befektetett eszközök fedezettsége I. (%)

$$= (STK/BFE) \times 100;$$

- Befektetett eszközök fedezettsége II.

(%) =

$$[(STK + HSK + HLK + PIEFT)/BFE] \times 100;$$

- Befektetett eszközök fedezettségének

$$\text{hiánya (\%)} = (NFT/BFEK) \times 100.$$

- A jövedelmezőséget kifejező azon mutatószámok esetében, ahol a vetítési alap a saját tőke, a saját tőke összegét az értékelési tartalék és a halasztott bevételekben szereplő fejlesztési célú állami támogatások összegével korrigálni kell (– Értékelési tartalék, + Fejlesztési célú állami támogatások), azaz el kell végezni annak korrekcióját.

- A tőkeerősség és eladósodottsági mutatók számításánál a saját tőke korrekcióját szintén el kell végezni.

- A befektetett eszközök fedezettsége és az eszközarányos jövedelmezőségi mutatók esetében a befektetett eszközök állományértékét módosítani kell, azaz le kell vonni az értékhelyesbítések összegét. E korrekció az egyéni gazdaságok esetében – mivel az értékhelyesbítés alapvetően a termőföld árának növekedéséből adódik – torzítja a képzett mutatószámokat.

- Az eltérő számviteli szabályozás miatt a társas gazdaságok – kettős könyvvitelt vezetőik – esetében az állami támogatások 55,7-76,8%-a képezett adóalapot. Ennek eredményeként 10,2-12,3 milliárd Ft került elvonásra – adó formájában – a jövedelemadó-alapot képező állami támogatásokból.

- Egyéni vállalkozások esetében a vissza nem térítendő fejlesztési célú támogatásokat a bevételek számításánál nem kell figyelembe venni (időbelileg sem kell elhatárolni). Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a tesztüzemi rendszerben az összehasonlíthatóság érdekében ezt meg kell tenni.

- A területalapú támogatás és a gázolaj utáni jövedéki adó visszatérítése egyéni gazdaságok esetében is jövedelemadó-alapot képez. Ez a kapott eredményekkel nem igazolható. (E mögött eltérő, választható adózási lehetőségek is meghúzódnak, továbbá az eredmények igazolásához vagy cáfolásához részletesebb adatbázisra lenne szükség.)

- A kapott eredmények arra is felhívják a figyelmet, hogy a hitelképességi vizsgálatokhoz használt különböző mutatószámok számításánál – adott esetben – a javasolt korrekciók elvégzése nem nélkülözhető.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) ANDOR Á. – TÓTH M. (2018): *Számvitel 2018. Hatályos szabályok és azok gyakorlati alkalmazása*. Vezinfó Kiadó és Tanácsadó Kft., Budapest, 106–123. pp. – (2) ÁVÁR M. – EGRÍ-RETEZI K. – EGRÍ I. I. (2016): Állami és európai uniós támogatások elszámolása: számvitel, adózás, jogi háttér. Vezinfó Kiadó és Tanácsadó Kft., Budapest – (3) *Az Európai Unióról szóló Szerződés és az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) egységes szerkezetbe foglalt változata*. (2008/C 115/01). http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2008.115.01.0001.01.HUN&toc=OJ.C:2008:115:TOC#C_2008115HU.01001301- [2018.03.10.] – (4) *B/ . számú jelentés az agrárgazdaság 2016. évi helyzetéről*. I–II. kötet 194–196. pp. <http://www.efosz.hu/wp-content/uploads/2017/12/Az-agr%C3%A1rgazdas%C3%A1g-2016.-%C3%A9vi-helyzet%C3%A9r%C5%91-sz%C3%B3l%C3%B3-jelent%C3%A9s.pdf> [2018.04.10.] – (5) *B/8386. számú jelentés az agrárgazdaság 2014. évi helyzetéről*. I. kötet 153–154. pp., II. kötet 129–131. pp. <http://www.parlament.hu/irom40/08386/08386.pdf> [2018.04.10.] – (6) BÉHM I. (1994): *Vállalkozások pénzügyi tervezése*. NOVORG Kft., Budapest, 183–263. pp. – (7) *Bizottsági közlemény az Európai Unió működéséről szóló szerződés 107. cikkének (1) bekezdésében említett állami támogatás fogalmáról (2016/C 262/01)*. 19.7.2016 Az Európai Unió Hivatalos Lapja. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)&from=EN) [2018.05.11.] – (8) BREALEY, R. – MYERS, S. (1992): *Modern vállalati pénzügyek*. I–II. Panem, Budapest – (9) CHIKÁN A. (2005): *Vállalatgazdaságtan*. Aula Kiadó, Budapest – (10) COHEN, E. (1997): *Fonds de roulement, besoin en fonds de roulement et trésorerie*. Chapitre 9, Analyse Financière. 4 édition, Economica, Paris, 267–300. pp. – (11) COLLINS, J. M. – COLLINS, R. A. (1963): *About finances not only for financial experts*. Co-nex-training Bt. – (12) DAMBOLERM, I. G. – SHULMAN, J. M. (1988): A Primary Rule for Detecting Bankruptcy: Watch the Cash. *Financial Analysts Journal*, 44 (5) 74–78. pp. – (13) FOGARASI M. (2010): Támogatások elszámolása önálló tevékenység esetén. *Adóvilág*, XIV (6) 12–17. pp. <http://docplayer.hu/294422-Adovilag-2010-majus-xiv-efvolyam-06-szam.html> [2018.04.10.] – (14) ILLÉS I. – KEMÉNYNÉ HORVÁTH Zs. (2017): *Az élelmiszer-termelés gazdálkodó szervezetek pénzügyi helyzete 2016*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, http://repo.aki.gov.hu/3098/1/Elipterm%20gazdalkodo%20szervezeteinek%20penzugyi%202016%20web_pass.pdf [2018.04.20.] – (15) ILLÉS I-NÉ (1994): *Társaságok pénzügyei*. SALDO, Budapest – (16) KAPRONCZAI I. (2007): *Információs rendszerek a közös agrárpolitika szolgálatában*. Szaktudás Kiadó Ház Zrt., Budapest – (17) LAÁB Á. (2007): *Számvitel – 6. A vagyron számbavételéhez kapcsolódó ismeretek*. www.laabagnes.hu/wp-content/uploads/2007/03/6_a-vagyon-szambavetele.pps [2018.04.20.] – (18) MAROSÁN GY. (2016): *Szolgáltatás-menedzsment*. 1. Előadás. <https://www.google.hu/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=input+out+put+fogalma&start=30> [2017.01.30.] – (19) MUSINSZKI Z. (2016): *Pénzügyi kimutatások elemzése – mire jó a hányadoselemzés? Pénzügy-Számvitel-Statistika Füzetek 2015*. Miskolci Egyetemi Kiadó, 65–93. pp. – (20) PUPÓS T. (2011): *Forgótőke-gazdálkodás*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest – (21) SZALKA É. – KATITS E. (2018): A mezőgazdasági vállalkozások növekedési lehetőségei pénzügyi nézőpontból. *Gazdálkodás*, 62 (1) 28–48. pp. – (22) SZÁLTELEKI P. (2018): *A tőkefinanszírozás számviteli elszámolása és a vagyoni helyzetet tükröző mutatószámok összefüggései a mezőgazdasági vállalatokban*. Előadás. XXIV. Ifjúsági Tudományos Fórum, Keszthely, 2018. május 24. – (23) TÉTÉNYI Z. – GYULAI L. (2001): *Vállalkozás-finanszírozás*. Saldo Kiadó, Budapest

JOGSZABÁLYI FORRÁSOK

- (1) 2000. évi C. törvény a számvitelről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0000100.TV-> [2018.03.10.] – (2) 1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500117.TV> [2018.04.10.] – (3) A számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény módosításáról és kiegészítéséről szóló 1995. évi XX. törvény. <https://mkogy.jogtar.hu/getpdf?docid=99500020.TV&printTitle=1995.+%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9ny&targetdate=ffffff4&referer=lawsandresolutions> [2018.04.10.] – (4) 1996. évi CXV. törvény a számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény módosításáról. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=99600115.TV&printTitle=1996.%20%C3%A9vi%20CXV.%20t%C3%B6rv%C3%A9ny&targetdate=ffffff4&referer=lawsandresolutions> [2018.04.10.]

Tulajdonosi szerkezet vizsgálata Magyarországon működő családi tulajdonú vállalkozások körében

TOBAK JÚLIA

Kulcsszavak: definíció, generációk, tulajdonosi kategóriák, szakértői interjú, esettanulmány.

JEL-kód: Qo, Q1.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Családi tulajdonú vállalkozások azok a vállalkozások, ahol a család, üzlet és tulajdon dimenziók szorosan összekapcsolódnak. Egy család vagy a családtagok tulajdonosai az üzletnek, van szavazati joguk, vállalatpolitikai döntéseket hoznak vagy/és aktívan dolgoznak is a vállalkozásban. A fogalmi meghatározásból kiderül, hogy a családi cégek nagy jelentőséget tulajdonítanak a tulajdonosi struktúra alakulásának a generációk közötti cégátadás során.

A Magyarországon működő, rendszerváltozás táján alakult családi vállalkozások tevékenységük azon szakaszába értek, amikor a vállalkozás átadásával, annak megtervezésével komolyabban törődniük kell, hiszen a cég alapítói elérték vagy hamarosan elérik a nyugdíjkorhatárt. Eddigi ismeretek alapján tulajdonosi kategóriák egyértelmű lehatárolására a szakirodalomban nem vagy csak elvétve található példa. A fő célkitűzés annak az állításnak a bizonyítása, miszerint a vállalkozási tevékenységben részt vevő generációk megosztják a tulajdont. Ennek bizonyításához tulajdonosi kategóriák megfogalmazása és elméleti összefüggések vizsgálata történt.

A tanulmányban ismertetésre kerül 16 magyar eset a tulajdonosi struktúra 2017-es állapotának bemutatása keretében. 2016 novembere és 2017 októbere között 13 szakértői interjú és egy esettanulmány készítésére került sor. Mindkét módszerrel Magyarországon működő családi tulajdonú vállalkozások vizsgálata történt. A szakértői interjúk alanyai mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenységeket végeznek. Az esettanulmány készítésével további 3 családi gazdasági társaság helyzetének bemutatása vált lehetségessé, mely vállalkozások más ágazatban tevékenykednek. A vizsgált vállalkozások egyes generációi hat pontosan definiált (1. nem tulajdonos, 2. érzelmi tulajdonos, 3. résztulajdonos, 4. többségi tulajdonos, 5. irányító tulajdonos és 6. kizárólagos tulajdonos) tulajdonosi kategóriába kerültek besorolásra az OPTEN céginformációs rendszer adatainak segítségével.

Az eredmények azt mutatják, hogy az elemzett családi cégek többségének esetében a tulajdon társasági szerződés szerinti megosztása jellemző a tevékenységben aktívan részt vevő generációk között. Az átadó generáció rész-, illetve többségi tulajdonnal rendelkezik csökkenő munkaaktivitás mellett, míg az utód generáció egyre nagyobb felelősségi és döntési jogkörei növekvő résztulajdoni hányaddal párosulnak.

A tanulmányban ismertetett tulajdonosi kategóriák, a felelősségi, önállósági, irányítási és munkaaktivitási szintek együttes figyelembevételével, logikai összefüggéseinek segítségével vélhetően támogatható az eredményes utódlás a hazai és a nemzetközi gyakorlatban egyaránt. A logikai összefüggési keret segítségével a családi tulajdonú vállalkozások áttekinthetőbbé, tervezhetőbbé tudják tenni családi alkotmányuk tulajdonlással kapcsolatos fejezeteit.

BEVEZETÉS

A családi vállalkozási forma népszerű szerte a világon. Világszerte számos megfogalmazás létezik a családi vállalkozásokról, ám nincs egységesített, egységesen elfogadott definíció, azonban a meghatározásokban fellelhetőek közös pontok, melyeket mindenképpen figyelembe kell venni, vizsgálni szükséges ahhoz, hogy valamely szervezetről azt lehessen állítani, hogy az családi vállalkozás.

Melyek ezek a közös pontok? *M. Cano-Rubio és mtsai. (2017)* a családi vállalkozásokat definiáló számos meghatározást mutattak be munkájukban, melyben a családi tulajdonú cégek irányadó definíciójának hiányával foglalkoztak. Munkájukat alapul véve és *Ramadani-Hoy (2015)*, *De Massis és mtsai. (2012)* tanulmányai alapján elmondható, hogy a legáltalánosabban elfogadott fogalom/kifejezések közös pontjai, mellyel a családi tulajdonú vállalkozások definiálhatók, a tulajdon, a menedzsment, az irányítás, a generációk és a családon belüli öröklési szándék.

M. Cano-Rubio és mtsai. (2017) nemzetközi szinten vizsgálja a definíciókat. De mi a helyzet Magyarországon? Magyarország a rendszerváltás óta most jutott el abba a fázisba, hogy a családi vállalkozások, az utódlási kérdés és ezzel egyidejűleg a tulajdonosi struktúra kérdése is aktuális, sok esetben megoldandó témává, problémává vált. Országunkra sokkal inkább jellemző a *Mandl (2008)* és *Csákné (2012)* által meghatározott három közös, családi tulajdonú cégeket jellemző meghatározás, melyek inkább a tulajdoni struktúrát és a vezetési, illetve irányítási feladatok gyakorlásában való részvételt emelik ki. Ennek a fogalomhármasnak az ismeretében elmondható, hogy családi tulajdonú vállalkozásról akkor beszélhetünk, ha a család, üzlet és a tulajdon fogalmak szorosan összekapcsolódnak a vállalat működése és a vállalatpolitikai döntések meghozatala

során. Jelenleg Magyarországon nincs elfogadott meghatározás. *Csákné (2016)* szerint a családi tulajdonú vállalkozások konkrét megfogalmazásának legnagyobb problémája a családi vállalkozások heterogenitásából fakad. Nehéz egységes, mindenki számára elfogadható megfogalmazást megadni.

Arregle és mtsai. (2012) definíciójában szerepel, hogy csak akkor beszélhetünk családi vállalkozásokról, ha a külsős tulajdonosok tulajdoni hányada nem haladja meg a 49%-ot. Szintén egy családi vállalkozások definíciójával foglalkozó tanulmányban *Calabrò és mtsai. (2016)* kimondja, hogy a vállalkozásnak legalább 50,1%-ban családi kézben kell lennie.

A *BGE Budapest LAB* által indított hosszú távú, magyarországi családi vállalkozások kutatásával foglalkozó program a következő definíciót veszi alapul:

Családi vállalkozásoknak tekinthetők azon cégek, „melyek önmagukat családi vállalkozásnak tartják, vagy ahol a cég legalább 51%-a egy család tulajdonában van és a család részt vesz a vállalkozás irányításában, vagy a családtagok alkalmazottként részt vesznek a vállalkozás működésében, vagy a vezetést és a tulajdont is részben vagy teljes mértékben a családon belül kívánják átadni”.

A 2017-ben indított kutatás lefolytatásához meghatározott fogalom lehetővé tette a mintában szereplő családi vállalkozások azonosítását, hiszen a magyar sajátosságokhoz illeszkedve tartalmazza azokat a nemzetközi elemeket, melyek jelentősek és relevánsak a témával kapcsolatban.

A tanulmányban mérvadó definíció szerint családi tulajdonú cég az a vállalkozás, melyben a családé/családtagoké a többségi tulajdon és a vezetési és irányítási feladatok nagyobb arányban a családtagok végzik, valamint legalább egy családtag aktívan dolgozik a cégben.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A család-üzlet-tulajdon hármass modelljét többen irányadónak tekintették, mint

például *Matsuhashi (2013)*, aki az egyes dimenziókat leíró különböző tényezőket vizsgálta. Tanulmányában többek között leírta, hogy a szervezeti keretet a materiális és immateriális javak tulajdonlása és menedzselése biztosítja, mely egy feladatlapú tevékenység. A tulajdonnal és a menedzseléssel kapcsolatosan a különböző vállalati szerepkörök vizsgálata is releváns, különösen a családi cégek esetében. A lehetséges szerepköröket többek között *Tagiuri és Davis (1982)* is tanulmányozta, akik a három kör modelljén keresztül szemléltették a különböző családon belüli és kívüli szerepköröket. A tulajdonlás kapcsán a következő szerepkörök lényegesek:

- *tulajdonos, aki nem családtag és nem dolgozik a vállalkozásban,*
- *tulajdonos, aki nem családtag, de dolgozik a vállalkozásban;*
- *tulajdonos, aki családtag és nem dolgozik a vállalkozásban;*
- *tulajdonos, aki családtag és dolgozik a vállalkozásban.*

Chu (2011) és *Giovanni (2010)* teljesítménymutatókat vizsgáltak a vállalati működés hatékonyságának mérése céljából családi vállalatok körében, a családi irányítás és ellenőrzés, valamint a vállalkozás méretének figyelembevételével. 786 tajvani családi vállalkozás teljesítménymutatóinak elemzését végezte *Chu (2011)*. Megállapítása szerint a vizsgált családi tulajdonú vállalkozások körében a teljesítmény jobb volt, ha a családi tulajdon aktív családi részvétellel, családi irányítással és ellenőrzéssel párosult. Thaiföldön további 240 cég vizsgálatával bebizonyosodott, hogy a vállalkozás ROA-mutatója (eszközarányos nyeresége) és az értékesítés nettó árbevétele között pozitívabb kapcsolat van családi tulajdonú cégek esetében.

Rantanen és Jussila (2011) a *Családi – Kollektív Pszichológiai Tulajdon* fogalmával foglalkoztak (továbbiakban *CS-KPT*). A *CS-KPT* „jelensége” a valós és a potenciális családi befolyást is mutatja. A kollektív

pszichológiai tulajdon egy olyan kognitív fogalom, melyet a családi vállalkozások esetében vizsgálni érdemes. Egyfajta érzelmi birtoklást fejez ki, mely az alany és a cél/tárgy között áll fenn. Családi cégek esetében a tulajdonlás tárgyai nem csupán a különböző materiális és immateriális javak, magában foglalja az üzlethez való érzelmi kötődést is. A *CS-KPT* figyelembe veszi a családon belüli kölcsönhatásokat, mint például a kollektivitást, egymásrautaltságot és azonosítást a család üzleti életében. A társadalmi-érzelmi tulajdonlás különösen fontos a családi tulajdonú vállalkozások fenntarthatóságánál, üzletfolytonosságuk biztosításánál, az utódlás/öröklés tervezésénél. A családi vállalkozásokat leíró, család-üzlet-tulajdon definícióra visszautalva a családot egy társadalmi rendszerként, az üzletet pedig egy szociális és fizikai szervezetként lehet értelmezni. Ez alapján elmondható, hogy a család része az üzlet. A *CS-KPT*-t legjobban jellemző mondat *Rantanen és Jussila (2011)* alapján:

Ez a cég az enyém. („This business is mine”)

További mondatok, melyekkel szintén jól körülírható a család-üzlet-tulajdon közötti szoros érzelmi kapcsolat (*CS-KPT*):

- *Mi (a családom és én), úgy érezzük, hogy az üzlet a miénk.*
- *Mi (a családom és én) az üzleti közös tulajdonhoz erősen kötődünk.*
- *Mi (a családom és én) megosztjuk azt az érzést, hogy a vállalat – mint egy egész – a családhoz tartozik.*

Carlock (2012) a tulajdonlás és az ellenőrzés generációk közti áramlásával foglalkozott. A családon belüli stafétabot-átadás egy olyan kihívás, mellyel szembesülni kell. A stratégiai fontosságú változásra időben fel kell készülni, tervezni kell, amennyiben a vállalkozást családi kézben kívánják tartani. Általánosan elmondható, hogy a legtöbb családi tulajdonú vállalkozás családi vezetője, tulajdonosa (a családfő) szeretné, ha saját gyermeke/gyermekai vennék

át a vállalkozás irányítását és minden azzal együtt járó feladatot, a tudást és a tapasztalatot, a vállalkozás eszközeit és forrásait (Nagy, 2007). A családi vállalkozások generációváltása Magyarországon egy aktuális probléma.

A *családi öröklés és a generációváltás* kapcsán kiszámítható és kiszámíthatatlan/váratlan események is bekövetkezhetnek. A változás megfelelő menedzselése a vállalkozást és a családot is megmentheti a kritikus helyzetbe jutástól. Az utódlás belátható, tervezhető folyamat, egy olyan tényező, mellyel a családi vállalkozások *stratégiai tervezésénél* érdemes foglalkozni, esetleg a családi alkotmányba – amennyiben a vállalkozás rendelkezik vele – belefoglalni az esetleges kimeneteket. Az olyan események, mint a születés(ek), halálozás(ok), házasságkötés(ek), válás(ok) vagy nyugdíjba vonulás(ok) nem kiszámíthatók, könnyen megbillenthetik a családi egyensúlyt. A felsorolt események mind arra kényszerítik a vállalkozás vezetőjét – a legtöbb vizsgált magyar esetben az alapítót, főként családfőt –, hogy a tulajdonosi struktúrát is átgondolja. A családi cégek legtöbbször a hosszú távú értékmegőrzésben érdekelt, így a *tulajdonosi struktúra* alakulása nagy jelentőséggel bír esetükben.

Az előző évek elméleti, szakirodalmi kutatása során megállapításra került, hogy Magyarországon nincs elegendő ismert tapasztalat, a családi tulajdonú vállalkozások működésével kapcsolatos példa, viszont számottevő nemzetközi irodalom és esettanulmány áll rendelkezésre (Tobak – Nábrádi, 2016). *Le Breton és mtsai. (2004), Daspit és mtsai. (2016)* háromfázisú utódlási modelljének, valamint *Long és Mathews (2011)* a társadalmi cserekapcsolatok elméleteiben a tulajdonlással kapcsolatosan csak elvétve található információ.

Jelen tanulmány *fő célkitűzése* a sajátos magyar gyakorlat aktuális állapotának bemutatása a tulajdonosi struktúra/szerkezet tekintetében, valamint annak *bizonyítá-*

sa, hogy az elemzésre kiválasztott magyar, főként mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenységű, családi tulajdonú vállalkozásokban közreműködő *aktív generációk megosztják* egymás között a *tulajdont*.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Az *empirikus kutatás* fókuszában 13 Magyarországon működő mezőgazdasági és élelmiszeripari családi tulajdonú vállalkozás áll. Az elemzésre kiválasztott vállalkozások helyzetének feltérképezéséhez *szakértői interjúk és egy esettanulmány* készítésére került sor 2016 novembere és 2017 októbere között. Az esettanulmányban részt vevő vállalkozások különböző termelői, szolgáltatói, illetve kereskedelmi tevékenységet végeznek.

A szakértői interjú alanyai, a részletes elemzésre kiválasztott mezőgazdasági és élelmiszeripari családi tulajdonú vállalkozások az eredmények és azok értékelése során kódolásra kerülnek.

A szakértői interjúkhoz felállított kérdésvázlat tartalmazott néhány kérdést a tulajdonosi struktúráról, azonban erről pontos és érvényes információk az *Opten* céginformációs adatbázisból kerültek lekérdészésre. A tulajdonosi struktúra pontos meghatározása az egyes vállalkozások jelenleg hatályos társasági szerződésének tanulmányozásával történt. Az *1. táblázatban* összefoglaltan szerepel a vizsgált vállalkozások listája (Név), a jelenleg (2017-ben) cégműködtetésben részt vevő generáció(k) száma (Generáció) és a tevékenység (Tevékenység) megnevezése.

Három vállalkozás (CSV8, CSV11, CSV13) mind a szakértői interjúban, mind az esettanulmányban részt vett. Az eredmények közlésénél e három vállalkozás esetében a szakértői interjúban elhangzottak, illetve az *Opten* céginformációs szolgáltatási rendszerből nyert adatok a mérvadók.

A kiválasztott családi vállalkozások tulajdonosi kategóriákba sorolásához szükség volt *vizsgálati szempontok* megállapításá-

I. táblázat

A vizsgált családi vállalkozások jellemzői (*Characteristics of the examined family businesses*)

Módszer (Method)	Cégek kódja (Company Code)	Generáció (Generation)	Tevékenység (Activity)
Szakértői interjú (Expert interview)	CSV1	2	mezőgazdasági és élelmiszeripari
	CSV2	2	
	CSV3	2	
	CSV4	2	
	CSV5	1	
	CSV6	2	
	CSV7	1	
	CSV8	2	
	CSV9	2	
	CSV10	3	
	CSV11	2	
	CSV12	2	
	CSV13	2	
Esettanulmány (Case study)	CSV14	2	termelő, szolgáltató, kereskedő
	CSV15	2	
	CSV16	2	

Forrás: saját szerkesztés

ra. Hat tulajdonosi kategória meghatározása történt az elemzés megkönnyítésének érdekében. A 2. táblázat összefoglaltan tartalmazza az alkalmazott módszertan kritériumait és azok jellemzőit.

Az egyes tulajdonosi kategóriák kidolgozása különböző szempontok figyelembevételével történt:

- a következő generáció (továbbiakban: Next Gen) életkor kategóriája (*Mini Gen, Junior Gen, Felfedező, Tulajdonos/Új vezető*),
- családi kapcsolatok (*feleség, férj, gyermek(ek), új családtag(ok), rokon(ok), unokatestvér(ek)*),
- tulajdoni hányad (*társasági szerződés szerinti tulajdonosi hányad*).

További kritériumok:

- a család tagjainak száma (szülők, gyermek(ek), családi kapcsolatok),

- a tulajdont megosztó családtagok,
- a felsővezetésben részt vevő családtagok száma,
- a vezetésben részt vevő családtagok száma,
- a pontos tulajdonosi hányad,
- a külsős (nem családtag) tulajdonosok száma.

A legtöbb kérdést felvető kategória az „Érzelmi tulajdonos”. Akkor válik a Next Gen érzelmi tulajdonossá, ha elkezdti úgy érezni, hogy a vállalkozás fontos szerepet játszik a család mindennapi életében, így – hacsak kismértékben is, de – a vállalkozás működtetésében segédkezni kezd.

A 3. táblázat tartalmazza az elméleti, logikai összefüggéseket a tipikus tulajdonosi kategóriák, a Next Gen életkor-kategóriák, a felelősség mértékének (alacsony, közepes,

2. táblázat

Tulajdonosi kategóriák főbb jellemzői (Main features of ownership categories)

Kategória megnevezése (Name of Category)	Jellemzők (Features)
1. Nem tulajdonos (NT) (Non-owner)	MiniGen (14 év alatti) Feleség/férj/új családtag(ok) Nincs tulajdonosi hányad (tulajdoni hányad 0%)
2. Érzelmi tulajdonos (ÉT) (Emotional owner)	MiniGen (14 év alatti) JuniorGen (15 és 18 év közötti) Feleség/férj/új családtag(ok) Növekvő CS-KPT érzés (tulajdoni hányad 0%) (Rantanen-Jussila, 2011)
3. Résztulajdonos (RT) (Partial Owner)	Felfedező (19-25 év közötti) Tulajdonos/Új vezető (26 év feletti) Családtag (családfő, testvér(ek)) Feleség/férj/új családtag(ok) Tulajdoni hányad 0-49%
4. Irányító tulajdonos (IT) (Controlling owner)	Aktív vezető pozícióban van Felfedező (19-25 év közötti) Tulajdonos/Új vezető (26 év feletti) Családfő Feleség/férj/új családtag(ok) Vezető pozícióban lévő családtag Tulajdoni hányad nagyobb, mint 0, de kisebb, mint 50%
5. Többségi tulajdonos (TT) (Majority owner)	Felfedező (19-25 év közötti) Tulajdonos/Új vezető (26 év feletti) Családfő Tulajdoni hányad nagyobb, mint 50%
6. Kizárólagos tulajdonos (Sole owner)	Felfedező (19-25 év közötti) Tulajdonos/Új vezető (26 év feletti) Családfő Tulajdoni hányad 100%

Megjegyzés: A táblázatban szereplő kategóriák jellemzése általános. A gyakorlati életben számos különböző eset létezik.

Forrás: saját szerkesztés

magas szintjei és a *Senior (tulajdonos, cégvezető, alapító)* munkaaktivitása között.

Az eredmények fejezetben ismertetésre kerül a vizsgált családi vállalkozások egyes generációinak tulajdonosi kategóriákba sorolása. Bemutatásra kerül, hogy mely generációk aktívak jelenleg a cég működtetésében, valamint hogy a *Next Gen* irányítás, felelősség, önállóság dimenzióinak mértéke milyen kapcsolatban van a *Senior* munkaaktivitásának mértékével az elemzett családi vállalkozások körében.

EREDMÉNYEK

Az eredményeket összefoglaló *4. táblázat* tartalmazza, hogy a vizsgálati időszakban a

vállalkozás működtetésében mely generációk vesznek részt. Az összes vizsgált esetben a második generáció az első generáció gyermeke és a harmadik generáció az első generáció unokája. Az eredményeket összefoglaló táblázat kiemeli a *Next Genek független irányításának*, önálló döntéshozatalának és *vállalt felelősségük*, valamint a *Senior munkaaktivitásának mértékét*.

Általánosságban elmondható, hogy a magyarországi gazdaságtörténet alakulásának következtében a családi tulajdonú vállalkozások többségénél az első generáció éppen most adja át vagy most készül átadni a stafétabotot a második generáció számára. A stafétabot átadásával együtt

3. táblázat

Elméleti összefüggések (Theoretical contexts)

Megnevezés (Denomination)	Kategóriabesorolás (Classification)			
	Mini Gen (-14)	Juni-or Gen (14–18)	Felfe-dező (18+)	Tulajdo-nos/Új ve-zető (25+)
Next Gen (név, kor) ^{a)} (jellemzően gyermek(ek)) (Next Gen (name, age) (typically child(ren)))				
Tulajdonosi kategória ^{b)} (Ownership category)	NT ÉT		ÉT RT IT TT KT	
Irányítás, Felelőség, Önállóság ^{c)} (független irányítás, önálló döntéshozatal és vállalt fele-lősség mértéke) (Management, Responsibility, Self-reliance (independent management, independent decision-making and level of responsibility))	A	A	K	K/M
Munkaaktivitás mértéke (Senior) ^{d)} (szülők) (Activity level (Senior) (Parents))	AD			ACS NJ

Megjegyzés: ^{a)} Több testvér esetén a Next Gen tulajdonosi kategóriába sorolásakor a testvérek tulajdoni hányada összeadódik; ^{b)} a 2. táblázatban használt rövidítések szerint; ^{c)} A=alacsony, K=közepes, M=magas; ^{d)} AD=aktívan dolgozik, ACS=aktivitás csökken, NJ=nincs jelen.

Forrás: saját szerkesztés

a tulajdonosi struktúra átgondolására is szükség van. A vizsgált magyar, családi tulajdonú vállalkozások esetében az első generáció az alapító generáció.

Az ismertetett állapotok alapján elmondható, hogy az elemzett családi vállalkozások többségénél a generációk közötti *tulajdon megosztása* jellemző. Vannak olyan esetek is, ahol kizárólagos tulajdonlásról beszélünk, így papíron (társasági szerződés) csak az első generáció a tulajdonos. A vizsgálati körbe tartozott olyan vállalkozás is, melyet nemrégiben alapítottak, a tulajdonosok között egy házaspárnak összesen 51% tulajdoni hányada van és aktívan részt vesznek a vállalkozás működtetésében, ezért ők a vállalkozás Irányító Tulajdonosai (CSV5).

A hazai és a nemzetközi gyakorlat is azt a specifikus összefüggést mutatja, hogy a Senior munkaaktivitásának csökkenésével párhuzamba állítható a következő generáció vállalatirányítással kapcsolatos tevékenységi körének bővülése, önállóságának és felelőségének növekvő mértéke. A legtöbb esetben az is elmondható, hogy a családi tulajdonú vállalkozások esetében az *irányí-*

tás, felelőség és önállóság növekedésével együtt jár az egyre nagyobb tulajdoni hányad birtoklása is.

Azoknál a családi társaságoknál, ahol a Next Gen felelősége közepes (K) vagy alacsony (A) szintű, az alapító, tulajdonos, a vizsgált esetekben jellemzően a családfő még aktívan tevékenykedik a vállalkozásban (AD) és ezzel együtt a tulajdoni hányad többségével is ő rendelkezik vagy kizárólagos tulajdonos.

Ahol a generációváltás folyamata már a teljes átadás szakaszában jár, ott a Senior generáció csökkenő munkaaktivitása párosul a Next Gen irányításának, felelőségének és önállóságának magas (M) szintjével és a tulajdoni hányad egyre nagyobb mértékének átadásával. Ezekben az esetekben jellemzően a Tulajdonos/Új vezető életkor-kategóriába tartozik a Next Gen, azaz 26 év feletti, esetleg már van saját családja, már ő is családfő.

Hazánkban a CSV10 kódú vállalkozás egyike azon kevés családi vállalkozásnak, melyet ma a harmadik generáció működtet magas önállósággal és felelőséggel.

4. táblázat

Az elemzésre kiválasztott családi tulajdonú vállalkozások tulajdonosi struktúrája és annak összefüggései 2017-ben (Theoretical and practical contexts based on the results)

Vállalkozás kódja (Company code)	Aktív generációk (Active generations)	Generációk tulajdonosi kategóriába sorolása (Classification of generations into ownership category)			Irányítás, Felelőség, Önállóság (Management, Responsibility, Self-reliance) NEXT GEN	Aktivitás (Working activity) SENIOR
		1 GEN	2 GEN	3 GEN		
CSV1	1, 2	KT	NT	–	K	AD
CSV2	1, 2	RT	TT	–	M	AD
CSV3	1, 2	TT	RT	–	M	AD
CSV4	2	NT	RT	–	M	NJ
CSV5	1	IT	–	–	–	–
CSV6	1, 2	KT	ÉT	–	K	AD
CSV7	1	KT	NT	–	A	AD
CSV8	1, 2	RT	TT	–	M	ACS
CSV9	2	IT	IT	–	M	AD
CSV10	2, 3	NT	IT	IT	M	1 ^{Gen} NJ 2 ^{Gen} ACS
CSV11	2	tárgyalás alatt	RT	–	M	NJ
CSV12	1, 2	TT	RT	–	M	AD
CSV13	1, 2	TT	RT	–	M	AD
CSV14	1, 2	TT	RT	–	A	AD
CSV15	1, 2	RT	TT	–	M	ACS
CSV16	2	TT	NT	–	K	AD

Megjegyzés: A 4. táblázatban szereplő rövidítések a 2. és 3. táblázatban kerültek magyarázatra.

Forrás: saját szerkesztés

A nemzetközi és magyar gyakorlatban van olyan vállalkozás, mely a generációváltás szintjének legmagasabb pontját elérte (CSV8), és így az alapító tulajdonos kialakított magának egy ún. „homokozót”, melyben saját szeretett területén nyugdíjas éveiben is tovább folytathatja vállalkozói tevékenységét, a Next Gen mindennapi munkájába (a főbb céges ügyekbe) történő beleszólás nélkül (Nábrádi et al., 2016). Az esetek többségében megfigyelhető azonban, hogy a Senior generáció a Next Gen

munkáját a háttérből figyeli, a vállalatpolitikai döntések meghozatalában részt vesz, szükség esetén a Next Gen által örökölt fővállalkozást támogatja.

A vizsgált és elemzett esetek nem mindegyikénél figyelhető meg a családon belüli átadással való tervezés. A CSV7 kódú vállalkozás esetében a tulajdonos arra kényszerül, hogy az alkalmazottak közül nevelje ki a következő generációt.

Ahogy a tanulmányban már említésre került, vannak olyan váratlanul bekövet-

kező események, melyekre nem lehet teljesen felkészülni, ám a család és a családi vállalkozások életében változást okoznak. A születések, halálozások, házasságkötések, válások, nyugdíjba vonulás mind olyan előre nem tervezhető, bizonytalan történetek, melyek vállalkozásra gyakorolt hatásait menedzselni kell. Például a *CSV1* kóddal szereplő vállalat esetében történt haláleset, a tulajdonosi struktúra átgondolására készítette a vállalkozás vezetőit, a hagyatéki tárgyalás még folyamatban van. A *CSV4* kódú vállalkozás története is egy pozitív példa arra, hogy hogyan lehet egy családi és családi vállalkozásbeli krízis, tragédia után a vállalkozás működését fellendíteni.

Minden családi tulajdonú vállalkozásnak megvan a saját története. Eseteikben egy-egy örömteli esemény vagy tragédia nemcsak a család életének egyensúlyát borítja fel, hanem a vállalkozását is. A vállalkozás krízishelyzeteire – mely a család üzleti, pénzügyi helyzetére is hatással van – időben készülni kell. Ebben segíthet a családi tulajdonú vállalkozásoknak a stratégiai tervezés részeként egy ún. *családi alkotmány* megfogalmazása, melyben az ilyen esetekre lehetséges cselekvési terveket tudnak megfogalmazni.

A megfogalmazott elméleti összefüggési keret segítséget nyújthat a családi vállalkozások utódlásának megtervezéséhez a tulajdonosi hányadok, a felelősségi, önállósági, irányítási és munkaaktivitási szintek mértékének együttes figyelembevételével.

KÖVETKEZTETÉSEK

Magyarországon közel 30 év telt el a *rendszer váltás* óta. Ahogy a vizsgált magyar esetekből is látható, az akkortájt alakult családi tulajdonú vállalkozásoknak tervezniük kell a generációváltással, a *tapasztalatok* és a *tudás*, a *felelősség* átadásával, amennyiben vállalkozásukat nem akarják eladni. A jogi szabályozási környezet és a tulajdon megosztásának lehetősége a folyamatot könnyebbé teszi.

A nemzetközi tapasztalat szerint ahhoz,

hogy jó, reális döntéseket hozó vezető, felsővezető váljon a Next Genből, szükség van arra, hogy *munkatapasztalatot* szerezzen más vállalkozásnál, akár más területen. Ez a fajta *tanulási folyamat* hozzájárul ahhoz, hogy az utód az irányítási és döntéshozói tevékenységeket megfelelő *önállósággal* és *rálátással* tudja majd véghezvinni.

A családi vállalkozásokkal kapcsolatos kutatások *több tudományterületet* is érintenek, mint például antropológia, gazdaság, pszichológia és szociológia. A téma aktualitása és sokrétősége miatt érdemes több aspektusból vizsgálni a családi vállalkozásokat és további, kutatásra érdemes területet/területeket meghatározni. *További érdekes kutatási* irány lehet a generációváltás és a tulajdonátadás kapcsán a társadalmi generációs különbségek tárgyalása.

Csákné (2016) szerint Magyarországon az egységes, családi vállalkozásokat körülíró definíció meghatározása is szükséges, mely fontos lehet a statisztikai adatgyűjtés, a családi vállalkozások jelentőségének, gazdasági súlyának vizsgálatánál, és akár a politikai döntéshozatalnál is. A *családi cégek definiálása* gazdaságpolitikai és jogi vonatkozásban is mérőföldkő lesz a jogi keretrendszer, a statisztikai adatgyűjtés, az oktatás és a kutatás területein.

A nemzetközi gyakorlatban a generációváltás jelentősége megkérdőjelezhetetlen. A családi tulajdonú vállalkozásoknak érdemes tisztázni a tulajdonosi, döntési, irányítási és felelősségi kompetenciákat a stafétát átadása kapcsán. A tanulmányban ismertetett, egymásra épülő tulajdonosi kategóriák, a felelősségi, önállósági, irányítási és munkaaktivitási szintek együttes figyelembevételével, logikai összefüggéseinek segítségével vélhetően támogatható az eredményes utódlás a hazai és a nemzetközi gyakorlatban egyaránt. A logikai összefüggési keret segítségével a családi tulajdonú vállalkozások áttekinthetőbbé, tervezhetőbbé tudják tenni családi alkotmányuk tulajdonlással kapcsolatos fejezeteit.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) ARREGLE, J.-L. – NALDI, L. – NORDQVIST, M. – HITT, M. A. (2012). Internationalization of family-controlled firms: A study of the effects of external involvement in governance. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36 (6), 1115–1143. pp. – (2) CALABRÒ, A. – CAMPOPIANO, G. – BASCO, R. – PUKALL, T. (2016): Governance structure and internationalization of family-controlled firms: The mediating role of international entrepreneurial orientation. *European Management Journal*, Available from: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0263237316300548>. [2016.05.20.] – (3) CANO-RUBIO, M. – FUENTES LOMBARDO, G. – VALLEJO-MARTOS, M. C. (2017): Influence of the lack of a standard definition of “family business” on research into their international strategies. *European Research on Management and Business Economics*, 23: 132–146. pp. – (4) CARLOCK, R. S. (2012): Past, present, future: passing the baton to a new generation. *The Times*, 2012. október 4., <http://theraconteur.co.uk/past-present-future-passing-the-baton/> [2012.10.28.] – (5) CHU, W. (2011): Family ownership and firm performance: Influence of family management, family control, and firm size. *Asia Pac J Manag.* 28: 833–851. pp. – (6) CSÁKNÉ FILEP J. (2012): *Családi vállalkozások – Fókuszban az utódlás*. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola, PhD-disszertáció – (7) CSÁKNÉ FILEP J. (2016): *Családi vállalkozások jogi, statisztikai célú definiálása*. Munkaanyag. – (8) DASPIT, J. J. – HOLT, D. T. – CHRISMAN, J. J. – LONG, R. G. (2016): Examining Family Firm Succession From a Social Exchange Perspective: A Multiphase, Multistakeholder Review. *Family Business Review*, 29 (1) – (9) DE MASSIS, A. – SHARMA, P. – CHUA, H. J. – CHRISMAN, J. J. – KOTLAR, J. (2012): *Family business studies: An annotated bibliography*. Cheltenham: Edward Elgar – (10) FBN-H (2014): *Nextgen stratégia 2014*. Munkaanyag. – (11) LE BRETON-MILLER, I. – MILLER, D. – STEIER, L. P. (2004): Toward an integrative model of effective FOB succession. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28, 305–328. pp. – (12) LONG, R. G. – MATHEWS, K. M. (2011): Ethics in the family firm: Cohesions through reciprocity and exchange. *Journal of Business Ethics*, 21: 287–308. pp. – (13) MANDL, I. (2008): *Overview of Family Businesses Relevant Issues*. Final report, KMU Forschung Austria, The study was conducted on behalf of the European Commission, Enterprise and Industry Directorate-General, 175 p. – (14) MATSUHASHI, K. (2013): *An introduction to the challenges & rewards of family owned businesses*. <http://www.slideshare.net/kmatsu81/family-business-101> [2016.02.10.] – (15) NÁBRÁDI A. – BÁRÁNY L. – TOBAK J. (2016): Generációváltás a családi tulajdonú vállalkozásokban: Problémák, konfliktusok, kihívások, elméleti és gyakorlati megközelítés. *Gazdálkodás*, 60 (5): 427–461. pp. – (16) NAGY A. (2007): Analysis of the Expected Income of several family types. *APSTRACT (Applied Studies in Agribusiness and Commerce)* I (1) 49–51. pp. – (17) RAMADANI, V. – HOY, F. (2015): Context and uniqueness of family business. In Dana, L. P. – Ramadani (eds.): *Family businesses in transition economies*. Springer – (18) RANTANEN, N. – JUSSILA, I. (2011): F-CPO: A collective psychological ownership approach to capturing realized family influence on business. *Journal of Family Business Strategy*, 2. 139–150. pp. – (19) TAGIURI, R. – DAVIS, J. A. (1982): Bivalent Attributes of the Family Firm. *Reprinted in the “Classics” section of Family Business Review*, 9 (2): 199–208. pp., Summer 1996 – (20) TOBAK J. – NÁBRÁDI A. (2016): The theoretical approach to succession of family businesses. *Annals of the Polish Association of Agricultural and Agribusiness Economists*, Xviii: (4) 224–230. pp.

A biogazdálkodás jellemzői és lehetőségei a Balaton-térségben

NEZDEI CSILLA

Kulcsszavak: Balaton, biogazdálkodás, réspiaci termékek, piaci értékesítés, vidékfejlesztés.

JEL-kód: Q13, R58.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmány bemutatja, hogy a napjainkban növekvő szereppel bíró egészség- és környezettudatosság hatására a biotermékek – mint réspiaci árucikkek – geográfiai szempontból milyen jellemzőkkel írhatók le a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben (mintaterület; BKÜ). A turisztikai desztináció a helyi lakosokon túl olyan potenciális fogyasztói keresletet generálhat a biotermékek piacra jutásához, amely kedvező környezetet teremthet a biogazdaságok¹ kialakításához és fejlesztéséhez, a munkalehetőségek bővítéséhez, valamint a régió fenntartható térségfejlesztéséhez.

A másodlagos forráselemzésből megállapítást nyert a Vidékfejlesztési Programon keresztül a térségbe áramló támogatástartalom fejlesztési hatása, valamint a BKÜ statisztikai adatbázisokon nyugvó főbb társadalmi-gazdasági tényezői. Utóbbiak a biogazdálkodás mint réspiaci lehetőség korlátait szemléltetik. A gazdaságok biológiai minősítését végző szervezet szakértőjével készített interjú összefoglalja a biotermesztés irányvonalait, a termékszerkezet, termelői összefogás és értékesítés jellemzőit. A régióban tevékeny biogazdák névjegyzékeinek egységesítésével készülhettek el a mélyinterjúk, amelyek feltárták a működés alapjait, termékprofilját, jövedelemszerzési és foglalkoztatási szerepét. Az eltérő értékesítési csatornák alkalmazását a kialakult felvásárlói kör és a magyar vevők bizalmatlansága, árérzékenysége eredményezi. A biotermékek a vidékfejlesztést szolgáló termelői piacokat specializálhatják, a helyi (bio)termelők egy-zerű piacra jutását támogatva. A helyi biogazdák létszáma, a terméktípus, illetve feldolgozottság mértéke a piacterek termékkínálatának bővítését csekély mértékben teszik lehetővé. A gyenge kapacitáskihasználtság a humán és anyagi erőforrások hiányából együttesen következik. A biotermékek marketingstratégiája két célcsoportra irányulhat: a helyi népességre (kisgyermekes családok, kvalifikált lakosok, egészségügyi problémával küzdők) és az üdülővendégekre. Utóbbi a véletlen betérő okán is jelentősebb bevételt jelenthet a gazdának a magasabb árszint miatt, ezért a földrajzi elhelyezkedés megválasztása kitüntetett szerepű. Tekintettel a biotermékek mennyiségi-minőségi sajátosságaira, a beszállítói rendszerhez képest a piacterek, alkalmi rendezvények jó lehetőséget kínálnak a termék promóciójára vagy rendszeres megjelenésére.

A helyi termelői piacok, biopiacok fejlesztése a magas jövedelemmel rendelkező lakosság körében, főként az urbanus területen, településrészen lehet célravezető. A helyi (bio)piacok többfunkciós térként történő kialakítása biztosítja a gazdasági fenntarthatóságot, az infrastruktúra kiépítésének megtérülését. A fizetőképes kereslet és a termékkínálat fejlesztése az ágazatban nem nélkülözhető.

¹ Fogalmak: A bio-, öko- jelzővel ellátott kifejezések azonos értelműek a tanulmány keretében. A mintaterület a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet volt, jelen tanulmányban ezzel szinonimnak tekintendő a Balaton-térség, terület, Balaton-régió kifejezés.

BEVEZETÉS ÉS CÉLOK

A globalizáció eredményeként napjainkban egyre több élelmiszer-biztonsági kérdés kerül előtérbe, amely a termékeredet megismerésére motiválja a vásárlókat. A termőföldtől az asztalig mozgalom tagjai, (hazai) ős- és kistermelők árui garanciát jelentenek fogyasztók számára, hogy valóban megbízható forrásból származik a kosarukba kerülő napi betevő, ahogy arra korábbi hazai kutatások szintén rámutattak (*Csikné Mácsai – Lehota, 2013; Sente et al., 2011, 2014*). A közvetlen értékesítési csatornákon keresztül a vevők nagyobb bizalommal fordulhatnak a termelőkhez, akik tájékoztatni tudják a termelési folyamat előnyeiről, nehézségeiről vagy éppen a várható termésmennyiség alakulásáról az érdeklődőket, vásárlókat. Az élelmiszer-biztonsági előírások betartatása, az egyes termékek megismerése vagy a megfelelő termékmennyiség rendelkezésre állása mindazonáltal kihívást jelenthet akár országosan, akár a szezonálisan megkétszereződő népességű térségek termelői, kereskedői számára.

A biotermékek mai előtérbe helyeződése az egészségre gyakorolt kedvező hatással, természetük környezetkímélő technológiájával, tágabb értelemben az ember és a természet közötti kapcsolat szorosabbra fűzésével magyarázható. A biogazdálkodásban megengedett módszerekkel előállított élelmiszerek társadalmi hasznosságához hozzájárul a helyi közösségek formálódása, a stresszel járó napi életritmussal szembeni „lassúbb életvitel – *slow lifestyle*” megközelítés érvényesítése. Gazdasági hasznosságukat jelenti a magasabb árképzés lehetősége és az igényelt élő munka nagyobb mértéke – ezáltal a helyi foglalkoztatási lehetőségek növelése. Mindazonáltal a biotermelés fókuszában elsősorban nem a profit elérése, hanem a környezettel összhangban élni szándékozó ember áll. A biogazdálkodás ebből következően nyugalmas megélhetési lehetőség

képét kínálja a vidéken élő lakosság számára, amely sokak érdeklődését felkelti a városi felgyorsult életvitellel szemben. A biogazdálkodást emellett a holisztikus gondolkodásmód és a gazdák mérsékelt vegyszerhasználata, az erős toxikus vegyi anyagok kerülése vonzóvá teszi. Egy frekvenciált bolt, piachely vagy szervezett közösség (például bevásárló közösségek, termelői csoportok, gazdacsoportok...) által kialakított értékesítési pont módot kínál arra, hogy egy városból elvágódó leendő (bio)gazda meglássa a lehetőséget a vidéki életben. Társadalomföldrajzi, szociológiai nézőpontból pedig ez a városból vidékre költöző társadalmi csoport (társadalmi tőke) lehet az, aki egyben a vidék fennmaradásához hozzájárul, a népességmegtartást és/vagy a helyi közösség kialakítását, újraformálását szervezőerőként megvalósítja.

A hazai vidéki térségekben élő, társadalmi-területi aspektusban kevésbé mobilis lakosság vonatottan adaptálja a nyugat-európai államok legújabb trendjeit (például az autentikusság, életstílus lassítása, környezettudatos fogyasztási szokások), amely a biogazdálkodás szemléletére is érvényes. A rurális területeken a visszatérő fiatal gazdálkodó vagy az életstílust váltó személy képes leginkább arra, hogy az új megközelítéseket átültesse a mindennapi gyakorlatba. Iteratív probléma ugyanakkor a vidékfejlesztésben e társadalmi tőke hiánya, amely a meglévő társadalmi-gazdasági kapcsolatrendszerén keresztül előmozdítaná a helyi közösség érdekeinek érvényesítését (*Farkas, 2002; Póla, 2014*).

A kizárólag az új trendekre alapozott termék-előállítás azonban a termelők számára veszélyforrást jelent, hiszen az új piaci termék iránt esetlegesen elmaradó vagy szezonálisan érvényre jutó vásárlói igény megélhetési nehézségeket okozhat: mind a termelő gazdaságának fenntartását, fejlesztését, mind a helyi gazdaságfejlesztést visszavetheti. Az ökológiai gazdálkodásból származó előnyök mellett számolni kell a

vidéki társadalmi környezet gyenge fogadókészségével, amely úgy a társadalmi tőke hiányára, mint az innovatív technológiával, technológiákkal szembeni bizalmatlanságra visszavezethető (Nemes – Varga, 2014).

Az ökológiai gazdálkodással járó pozitív visszacsatolások kiemelt jelentőségűek a környezetileg érzékeny, sérülékeny területeken, ahol a környezetkímélő technológia alkalmazása lehet a térség hosszú távú fenntarthatóságának alapja. Hazánkban a Balaton-térségben (főképp a Balaton vízgyűjtő területén) kiemelt figyelmet szükséges fordítani az agrárium ezen ágazatára, hiszen a táji értékek megőrzése mellett az előállított speciális, réspiaci termékeknek az idegenforgalom potenciális felvevőpiacot teremt, a biotermékek értékesítését előmozdítja. A mintaterület rekreációs funkciója számottevő népszerűséget vonz a térségbe, amely reálissá teheti az ökotermékek iránti kereslet megemelkedését is. A szerző által a mintaterület piachelyein folytatott vásárlói felmérés alapján (n=454) a vevők 10%-a emelte ki a biotermékek iránti igényét. A vevői igénynek piactípusonként különböző arányban képesek megfelelni a termelők, árusok, tekintettel a rendelkezésre álló hazai kínálat volumenére. Az öko- vagy biotermékek megvételére ugyan a hiper- és szupermarketek is módot adnak, viszont a helyi termelők helyzetbe hozására a térségben folyamatosan gyarapodó helyi (termelői) piacok, vásárok jelentenek megfelelő alternatívát. A helyi piacok – túl azon, hogy a biotermékek és a nem minősített, vegyszermentes termékek elérésének legkedvezőbb értékesítési pontját jelentik – fontossága pontosan a gazdák könnyebb piacra lépésében foglalható össze. A piactéri értékesítés közvetlen lehetősége a kiskereskedelmi láncokba való korlátozott beszállítás lehetősége miatt szintén előnyös. A mintaterület helyi termelői piacainak többsége ugyan időszakosan üzemeltetett, a termékkínálat megismertetésére, a felvevőpiac kialakítására jó alkalmat ad.

Jelen tanulmány kitüntetett célja, hogy bemutassa a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben működő piachelyi termékbővítéséhez perspektívát kínáló biogazdálkodás, illetőleg biotermékek aktuális helyzetét mint a fenntartható vidékfejlesztés alternatíváját. A termelői oldalon rendelkezésre álló humán erőforrás és pályázati megújulási lehetőségek irányt mutathatnak úgy az értékesítési csatornák termékportfóliófejlesztéséhez, mint a térségi gazdálkodási törekvések, beruházások megvalósításához. A tanulmányban a mintaterületi biogazdaságok, biotermelők jellemzőinek leírása ismerteti a szakágazatban megmutakozó esélyeket. A megelőző szakirodalmi anyagok, valamint a személyes empirikus, piacműködtetők, piachelyi vásárlók és termelők körében végzett felméréseim alapján továbbá hipotézisként fogalmaztam meg:

H1: A BKÜ településeire érkezett pályázati források felhasználásával a biotermelők profitáltak, akár az infrastruktúra megújításán, akár a termékfeldolgozáson, kínálatbővítésen keresztül.

H2: A BKÜ területén a piacműködtetőknek lehetőségük van a termékportfóliójukat biotermékekkel bővíteni.

H3: A térségi biogazdálkodók számára a közvetlen értékesítési pontok a legalkalmasabb helyszínek a termék eladására, ezáltal jövedelemkiegészítésre, bevételnövelésre. A Balaton-felvidék két híres termelői piaca segíti a magas hozzáadott érték realizálását.

H4: A mintaterület biogazdaságai és a biotermékek iránti térségi kereslet indokolja a piacterek ilyen irányú fejlesztését, biopiacok kialakítását.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az ökológiai gazdálkodást az elmúlt évektől kezdve kiemelten kezelik a tudatos vásárlók, amely nemzetközi tekintetben a vegyszerek nagymértékű alkalmazásával, a génmódosított növények (GMO) terjesztésével, valamint a környezet- és egészségtudatosság fontosságával függ

össze. A GfK 23 000 fős mintán végzett nemzetközi kutatása megállapította, hogy az élelmiszer-vásárlásnál az alacsony cukortartalom vagy cukormentesség, továbbá a GMO-mentesség az elsődleges mérlegelési szempont (48%), emellett kiemelt szerep jut a természetes hozzávalóknak (44%) is (Kaminsky, 2017). Magyarországon az ökológiai gazdálkodás szerepét az egészség- és környezettudatosság erősödésével, a környezetkímélő technológia térnyerésével, a GMO-mentesség fenntartásában, valamint a helyi gazdaságfejlesztésben hangsúlyozzák a szakértők és fogyasztók egyaránt (Maczák et al., 2011; *Biokultúra Hírlevél* 2014, 2015, 2017). Ökonómiai előnyei kiváltképp a közvetlen értékesítésen keresztül válnak érzékelhetővé hazai tekintetben, hiszen a beszállítói lehetőségek szűkösek, a kiskereskedelmi láncokban leginkább a külföldi biotermékeket árusítják. A közvetlen értékesítésen túlmenően a márkával, védjeggyel ellátott termékek a minőség ígéretét hordozzák, az ellenőrzött gazdaságra utaló tanúsító védjegyek, különböző jelzők (mint a biológiai gazdaságból származó termék jelző) pedig minőségbiztosítást jelentenek.

Az ökológiai gazdálkodás magyarországi gyökerei az 1980-as évektől erősödtek meg a szakmai szervezetek létrehozásával, tevékenységeivel, tagszervezetek folyamatos bevonásával, a hivatalos minősítési eljárás lefolytatására jogosult Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. és a Hungária Öko Garancia Kft. tanúsító szervezetek kialakításával (Szlovicsák, 2015; Rezneki – Sztahura, 2015) és az ökológiai gazdálkodás támogatásával. Mindez párhuzamosan a hazai ökológiai gazdálkodásba vont területek növekedését is jelentette. Az európai uniós csatlakozást követően azonban e területek nagyságrendjében stagnálás, illetve visszaesés figyelhető meg;

a 2010 utáni években a területek nagysága a 2002–2005. évi értékre esett vissza. Országos szinten mind több gyepterület vontak biogazdálkodásba, amely statisztikailag csökkentette az ökogazdálkodásból származó termékmennyiséget (Sarkadi, 2014). Annak ellenére, hogy a szűken értelmezett BKÜ-re nincsenek elkülöníthető adatok sem a mezőgazdasági ágazatok, sem a biogazdálkodás mélységi elemzéséhez, a biogazdálkodókkal készített interjúmban a térségi gyepterület mind nagyobb kiterjedését hangsúlyozták. Napjainkig fennálló probléma továbbá az ökológiai termékek alacsony szintű feldolgozása, az exportban a feldolgozatlan alapanyagok 80–90% körüli részaránya. Az ágazatra negatív hatást fejt ki a szűkös fizetőképes kereslet, a tudatos fogyasztói szemlélet hiánya, a bizalmatlanság. Mindez a magyar fogyasztói kereslet erőteljes elmaradásával jár az előállított termékek nagyságrendjéhez viszonyítva (Benedek – Fertő, 2014; Borsos-Repka, 2010; Drexler – Dezsény, 2012; Frühwald, 2012; Gergely et al., 2014; ex. verb. Kanyó, 2018.). Ugyanakkor a terméskiesésre vonatkozó gazdálkodói aggodalom alaptalannak látszik nemzetközi kutatások eredményei alapján, amelyek rámutatnak arra, hogy az ökotermeléssel ugyanakkora, illetőleg magasabb terméseredmény is elérhető, mint a konvencionális mezőgazdálkodással. A kutatási eredmények a mai napig nem egyértelműek, ezért számos ellenvélemény is olvasható (Ponisio et al., 2014²; Rodale Institute, 2011³; Borbélyné Hunyadi, 2013).

Noha az ökológiai gazdálkodás által előállított terményeknek, termékeknek számos előnye ismert – magasabb beltartalmi értékkel bírnak, felhalmozódó vegyszermaradványtól mentesek, azokat környezetkímélő technológia alkalmazásával állítják elő –, a lakosság figyelmébe jellemzően

² Magyar nyelven lásd a *biokultura.org* honlapon.

³ Magyar nyelven lásd a *biokultura.org* honlapon.

valamely kialakult betegség kezelése során vagy a gyermekvállalás-gyermeknevelés időszakában kerülnek. Nemzetközi gyakorlatban az egészségügyi, oktatási intézmények élelmezésében helyeződnek előtérbe, a közétkeztetésbe történő bevonással (például Németország, Olaszország), amelyre hazánkban is volt törekvés az elmúlt években (*European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit, 2016*⁴).

A környezetkímélő technológia nézőpontjából közelítve, a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben az ökológiai sérülékenységi, érzékenységi különösen fontos szemponttá teszi az ökológiai gazdálkodás előtérbe helyezését, túl a fenti átfogó nemzetközi és országos koncepcionális, stratégiai célokon. Speciális környezeti szerepét erősíti, hogy a Balaton Ramsari egyezmény alá tartozó terület, illetőleg a térség része mind a Balaton-felvidéki Nemzeti Park és Natura 2000 területének. A térség fejlesztési koncepciójában, stratégiai programjaiban foglaltak a környezeti egyensúly fenntartását irányozzák elő, amelyet előmozdít a bio-öko módszerekre alapozott agrárgazdaság (*Oláh, 2013–2014*).

A Balaton déli vízgyűjtő területén végzett kutatások a biogazdálkodás lehetőségeinek nyitnak teret, ahol a turisták, a lakosok és a gazdák körében végzett megkérdezések eredményei egyaránt a környezettudatosságot, a környezeti problémák megoldásában való aktív részvételt tárták fel (*Szente et al., 2016*). A Balaton régióban folytatott kvantitatív kérdőíves kutatás feltárta, hogy a fogyasztói kereslet döntő része a kézműves, házi, vegyszermentes és biominősítésű élelmiszerek iránt mutatkozik a piachelyeken mint közvetlen értékesítési csatornákon, amelyet minden tizedik megkérdezett hangsúlyozott (*Nezdei – Horváth, 2017*). Ugyanakkor elmondható, hogy a homogénnek tűnő vevői csoport által látogatott térségi piacok megítélése igen differenciált,

hiszen öt jól elkülöníthető fogyasztói csoportot sikerült szegmentálni. Utóbbinak részben a kézműves, minőségi termékek iránt támasztott kívánalmak szolgáltak alapul (*Nezdei – Alpek, 2018*).

A mintaterület változatos táji adottságai mellett ugyanakkor megfigyelhető a közlekedésföldrajzi szempontból kedvezőtlen, minimális alapszolgáltatást nyújtó (*basic function*) települések magasabb munkanélküliségi rátája. A több munkaerőt igénylő biogazdálkodás lehetőséget kínál a kevés munkaalkalomból adódó esélyhátrány csökkentésére, a gyógynövénygazathoz hasonlóan. A turisztikai térségbe érkező vendégforgalom a helyi lakosságon felül olyan fogyasztói potenciált kínál a biogazdálkodás hálózati jellegű kiépítésére, amely a Balaton-part hátterében fekvő települések számára is biztosítaná az elsősorban mezőgazdaságból származó bevételek növelését, ezáltal a helyi gazdaság helyzetbe hozását.

Az utóbbi években megfigyelhető trend a Balaton régióban, főképp a Balaton-felvidéken a mind nagyobb számú városi és fővárosi lakos pihenési célú megjelenése. A nyári turisztikai szezonban az északi part kvázi „fővárosi üdülőhelyé” vált, ahol a tehetős, magasabb kvalifikáltágú, rugalmas időbeosztásban dolgozók leköltöznek – akárcsak a Káli-medence bebíróira gondolva. E társadalmi csoport a megjelenésével egyfajta önmegvalósítás irányát képviselheti, hiszen az erodált falusi közösségekben helyi szervezőerőként kapcsolódhatnak be (*Nemes – Varga, 2014*). A vidékfejlesztésben kimondottan a helyben megjelenő, kvalifikált, új trendeket, irányzatokat ismerő személyek képesek elindítani azokat az innovatív beruházásokat, amelyhez kötődően a biotermelés ágazata feltűnik. Számolni kell azonban a biotermelés mint trend és mint szakmai tapasztalatokon nyugvó szakág különbö-

⁴ Magyar nyelven lásd a *biokultura.org* honlapon.

ző mögöttes motivációjával (*Frühwald, 2012*).

A szerző 2016-os (közel egy éven át tartó) Balaton Kiemelt Üdülőkörzet piachelyein folytatott fogyasztói felméréseivel megállapította, hogy a biotermékek, vegyszermentes, illetve natúr élelmiszerek iránti kereslet mintegy 10%-os arányt ért el. Továbbá a 2017. évi, termelői piacokat érintő (nem bio) termelői kvalitatív felmérése feltárta, hogy a mintaterületen a termelői kapacitás gyengeségét főképp a segítő családtagok, illetőleg alkalmi munkások hiánya, valamint a térségi szezonális kereslet okozza.

A megelőző elemzések összességében rávilágítanak arra, hogy a nemzetközi szinten elismert és növekvő népszerűségnek örvendő biogazdálkodás hazánkban kezdetleges mértékű. A fogyasztói keresletben jelentkező társadalmi-gazdasági hátráltató tényezők különösen megnehezítik az ágazat előnyeinek érvényesítését. A Balaton régió turisztikai kereslete a statisztikai adatok függvényében pozitív ígéretet hordoz az ökotermékek értékesítésére, azonban kérdés, hogy képesek-e élni a térség lakói a biogazdálkodás nyújtotta előnnyel? Mekkora a régió biotermelői kapacitása? Tudnak-e a helyi szintű tapasztalatokból életképes perspektívát adni a leendő gazdák számára, akár termékkínálat, infrastruktúra vagy helyi gazdaság előmozdításával?

ANYAG ÉS MÓDSZER

A tanulmány megírásában jelentős hangsúlyt helyeztem az empirikus módszerekre, tekintettel a régiós szinten minimális rendelkezésre álló biogazdálkodáshoz kapcsolódó adatokra. Az elérhető adatbázisok alapján legfeljebb országos viszonylatban lehet következtetni a hazai biogazdálkodás európai, országcsoport szinten elfoglalt helyére, azonban ennél alacsonyabb szintű statisztikai információk bázis egyedül a biotermelői névjegyzék. Az empirikus tapasztalataim, termelői és szakértői interjúk szemléltetik, hogy a magyarországi ágazati jellemzőkhöz

hasonló trendek érvényesülnek az üdülőkörzetben, viszont kvantitatív, statisztikai adatokon alapuló analitika jelenleg nem adható közre. A hazai biogazdálkodás földrajzi pozicionálásához – a tanulmány bevezetéseként – másodlagos forráselemzéssel áttekintettem az európai, illetve Visegrádi országok aktuális helyzetképét. A nyugat-európai országokban, főképp a visegrádi négy államban (V4-ek) folytatott biogazdálkodás mértékét az Eurostat és a KSH összesített jelentései prezentálták. Ezek elemzéséből várható eredmény volt, hogy regionális, térségi (pl. BKÜ) szinten adaptálható jó gyakorlatot ismerttet meg a hazai ágazatban. A visegrádi országcsoport kiválasztására a hasonló történeti előzmények miatt került sor.

A biotermékek fogyasztói piaci elérhetősége kapcsán a piactértípusok, alkalmi vásárok kínálnak lehetőséget a hazai produktumok megvételére. A piachelyi értékesítés tekintetében végzett fogyasztói-termelői és piacüzemeltetői felméréseim pontosították az országos nyilvántartásokat, ezáltal lehetővé vált mind a piachelyek területi elhelyezkedésének megismerése és az egyes típusok elkülönítése, **térségfejlesztési szerepük meghatározása**. Mindez a biotermékek vásárlóit informálja a speciális termék elérhetőségéről.

Az előzetes felméréseim nyomán, 2018. első negyedévében a régió biogazdálkodóival készítettem interjút tényfeltárás céljából. Mindeközben lehetővé vált a térségi termékprofil feltérképezése. A kvalitatív termelői megkérdezésem alaposságát három csoport alkotta:

- a BKÜ-ben működő biológiai gazdaságok (n=28; országosan n=1056),
- a BKÜ területén, hazai és/vagy külföldi gyakornokot is fogadó biogazdák (BKÜ n=54; országosan n=413), valamint
- a BKÜ-n kívül, az üdülőkörzethez mintegy 30-40 km-es távolságban lévő biotermelők.

A BKÜ 28 fős alapsokaságából minden biogazdával felvettem a kapcsolatot, hogy megismerjem az általuk előállított biotermé-

kek típusát, ami a piactéri értékesíthetőség-ből eredően volt fontos (H3). A 28 főből hét interjúalany állított elő piachelyi eladásra is alkalmas produktumot, közülük mindössze négy biogazda vette igénybe a piactér által biztosított értékesítési lehetőséget. A termelői szegmens megismerésére alkalmazott alapvetően szigorú feltételek (BKÜ-ben lévő székhely/telephely, minősített biogazda, ős-, illetve kistermelői státusz) a fentiek szerint tehát alacsony elemszámot indukáltak.

A gyakornokot fogadó biogazdaságok megkeresése a korábban detektált munkaerőhiánnyal való összefüggést hivatott bemutatni, túl a BKÜ-ben való biogazdálkodásukon, valamint a mintaelemszám gyarapításán. Mind a gyakornokot fogadó, mind a biogazdák adatbázisában szereplő termelők további gazdát is ajánlottak maguk mellett és/vagy helyett (hólabda-módszer), ezzel viszont nem emelkedett a mintaelemszám (az ajánlott gazdák már szerepeltek a megkerdezettek között). Ezáltal az alkalmas interjúalanyok száma az első két kategória összesítésével 22 főre emelkedett. Az üdülőkörzeten kívüli biogazdák megkeresése alkalmat teremtett arra, hogy azonosíthassam az esetleges területi differenciákat, esetükben a mintaelemszám 10 fő volt.

A térségi vegyszermentes gazdaságok adatait nem vontam be a vizsgálatba, tekintettel a szakirodalmi elemzések tapasztalataira és a minősítés (egyben minőségbiztosítás) hiányára. A BKÜ vegyszermentes gazdaságairól létrehozott adatbázisom, amely az elektronikusan elérhető adatokon alapul, további területi kitekintésre ad alkalmat a biogazdálkodáshoz hasonló alapelvek miatt (bevásárló, termelői közösségek honlapjai, ajánlások útján).

Az interjú során a megkerdezettek kifejtették az ökögazdaságuk előzményeit, létrehozásuk okát, a gazdaságuk fenntartásának motivációit, valamint szakismeretüket. Az általuk előállított termékekre és azok ér-

tékesítési módozataira adott válaszok lehetővé tették a konvencionális termékekkel szembeni versenyhelyzet áttekintését. A rendelkezésre álló pályázati felhívásokon való aktivitásuk, a biogazdaságból eredő jövedelmi kilátásaik, továbbá a fejlesztési törekvéseik szemléltették a biogazdaságuk stabilitását, azaz a BKÜ ökögazdálkodáson alapuló fejlesztésének realitását. A biogazdálkodói interjúk tartalmát 18 szempontban foglaltam össze, melyek négy átfogó témakört alkotnak (1. táblázat).

Az interjúk esetében az alacsony mintaelemszám, a termékprofil, valamint a hólabda-módszer nem biztosítja a reprezentativitást.

2017 májusában a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (NAK) Somogy, Zala és Veszprém Megyei Igazgatóság vezetőjével és munkatársaival folytatott mélyinterjúm feltárta a BKÜ és a megyei szintű, mezőgazdaságra és élelmiszeriparra vonatkozó főbb trendeket, jellemzőket (ágazatok volumene, megművelt területek mértéke, ős- és kistermelők aránya, piachelyi értékesítés szerepe, pályázati részvétel, különösen AKG és ÖKO⁵ típusokban, élelmiszeripari ágazatok helyi megjelenése, környezeti hatásai). A biogazdálkodás szakértői oldala ismereteinek összegyűjtésére a Biokontroll Hungaria Nonprofit Kft. munkatársával 2018 áprilisában készítettem – jelen tanulmányban szereplő – telefonos mélyinterjúm feltárta a termelői motivációk, biogazdaságok számszerű jellemzői, a gazdák szakmai felkészültsége, az elérhető jövedelem és a foglalkoztatás témaköreit. A minősítő szervezet részéről választ kaptam a termékportfólióra és értékesítésre, a gazdák közötti kapcsolati háló súlyának megítélésére, valamint az ágazat marketing- és adminisztratív terheit taglaló kérdéseimre egyaránt. Ezen minősítő szervezet garantálja a minősített biogazdálkodó szervezetek/személyek tevékenységeit közel

⁵ AKG: agrár-környezetgazdálkodás; ÖKO: ökológia gazdálkodás.

I. táblázat

A biotermelői interjúk főbb kérdéskörei
(The main issues of the organic farmers' interviews)

1	biogazdálkodás kezdete, elindítása	személyes (belső) befolyásoló tényezők
2	motiváció (ok-okozati összefüggés)	
3	végzettség (szaktudás, tapasztalat)	
4	családi háttér (szaktudás, gazdaság továbbvitele)	
5	foglalkoztatás (munkalehetőség, megélhetési potenciál)	piaci megjelenés
6	termékprofil (választék, kínálat mélysége)	
7	értékesítés (értékesítési csatornák használata, kombinációja, hazai/külföldi értékesítés)	
8	piachelyi árusítás (piactípusok közötti eltérés értelmezése)	
9	jelenlegi nehézségek (termelés, feldolgozás, árusítás)	
10	jövőkép (fejlesztési motivációk)	
11	minősítéshez kapcsolódó kérdések	adminisztratív jellemzők
12	adminisztráció (minősítéshez kapcsolódó adatszolgáltatások, értékesítésre jellemző adminisztratív jegyek)	
13	információcsere (tájékoztatók, fórumok, képzések)	
14	pályázati rendszer (pályázat benyújtása, felhívásnak való megfelelés)	Balaton és biogazdálkodás, fejlesztési irányvonalak
15	gazdaság továbbvitele (generációváltás, humán erőforráshoz kapcsolódó helyi tapasztalatok)	
16	gyakornok fogadása (mögöttes motiváció megismerése, ok-okozat)	
17	BKÜ hatása (idegenforgalom, „második otthon” jellegű ingatlanok tulajdonosai révén megjelenő előny, hátrány)	
18	vidékfejlesztés és piac (motiváció a biogazdálkodásra, piachelyi árusítási lehetőségek szerepe)	

Forrás: saját készítés

93%-os aránnyal, ezért elegendőnek tartottam mindössze ezen ellenőrző intézmény szempontjainak megismerését.

A másodlagos források a Balaton térségben készített korábbi felméréseket, a biotermé-

kekre vonatkozó megalapozó elemzéseket foglalták össze. A mintaterület társadalmi-gazdasági főbb jelzőszámainak áttekintése a Területi Információs Rendszer (TeIR) idősoros és helyzet-tér-kép adatbázisain

alapul. A BKÜ térségfejlesztési céljai, forrásdokumentumai segítséget nyújtottak a régió ökögazdálkodásának pozicionálásában. A pályázati tájékoztató anyagok és a támogatott pályázatkereső elektronikus felület betekintést engedett a BKÜ biotermelői számára megítélt források volumenébe. A hazai biogazdaságok területi, ágazati és terméktípusonkénti megoszlásáról, valamint a feldolgozott termények jellegéről szóló másodelemzésemet a Biokontroll Hungária Non-profit Kft., valamint a Hungária Öko Garancia Kft. 2009 és 2016, illetve 2014 közötti időszak adatait feldolgozó, nyilvánosság számára közzétett jelentések alapján készíthettem el.

A 2014–2020-as európai uniós költségvetési időszak Vidékfejlesztési Program VP-4-11.1-11.2.-15 kódszámú, „Ökológiai gazdálkodásra történő áttérés, ökológiai gazdálkodás fenntartása” című felhívás (röviden: VP ÖKO) keretében támogatást nyert pályázatok számszaki jellemzői az ágazat fejlesztésében ügdyöntöek lehetnek, ezért analizáltam a támogatott pályázati keresőben elérhető adatokat (támogatott projektek száma, települése, támogatásösszeg, kedvezményezett státusza, támogatói döntés dátuma). Somogyvámost beleszámítottam a támogatott települések, illetőleg nyertes projektek közé, mert a település az üdülőkörzettel szomszédos fekvésű, ahol kiemelkedő szerepet tölt be az ökológiai gazdálkodás a Krisna-völgy hívői által művelt területeken. További, nem az üdülőkörzethez tartozó települést nem vettem figyelembe.

A tanulmányban szemléltetett adatok feldolgozását, értékelését és eredményeinek prezentálását MS Excel program segítette.

A BIOGAZDÁLKODÁS SZEREPE A VISEGRÁDI ORSZÁGOKBAN – KELET-KÖZÉP-EURÓPAI JELLEMZŐK (V4)

A szakirodalmi tények és aktuális kutatások alapján a biotermékek iránti kereslet növekedése a biogazdaságok számának fel-

futását hozta magával. Kelet-Közép-Európa esetében (V4 országok figyelembevételével: Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország) a biogazdaságokról 2002 óta tart nyilván adatokat az európai uniós statisztikai hivatal (*Eurostat*). A 2000–2016 közötti időszakban a cseh és a szlovák területek biogazdálkodás alatt álló részeinek százalékos aránya meglehetősen kedvező irányt mutatott, hiszen a 2003-as kezdeti értékekhez képest expanzív növekedés figyelhető meg. Különösen Csehország adatai figyelemreméltóak, ahol 2016-ra a művelés alatt álló területeinek 14%-a volt ökológiai minősített földterület, továbbá a szektor támogató kormányzati politikai hátterét mutatja a németekhez hasonló biotermék-bevezetési szándék a közintézményi étkeztetésben, valamint a biotermékek promóciójára szánt pénzügyi források elkülönítése (*Chivistelli, 2017*). A szlovákoknál hasonló, de csekélyebb növekedés alapja a belső regionális differencia: az elmaradottabb régiókban a gyenge versenypozíció magas szinten tartja a biotermékek árait, valamint a fejletlen belső piac miatt exportra törekszenek a helyi biogazdák (*Némethová et al., 2017*). Magyarország és Lengyelország százalékos arányai hasonlóan alakultak 2000–2009 között, majd a lengyel agráriumban hirtelen növekedés történt. A biogazdálkodással érintett területek aránya a V4-országok közül hazánk kivételével mindenhol növekvő trendet mutatott. Lengyelországban az organikus gazdálkodás dinamikusságát a belső értékesítési piac növekedése és a kapott, közel 80%-os bevételt jelentő támogatások okozták, amely függő helyzetet eredményez (*Gótaś, 2016*). Magyarországon ugyanakkor egy közel stagnáló eredményt figyelhetünk meg, a 2016. év kiugró értékétől eltekintve (*Valkó, 2017*). Utóbbi érték vélhetően a hazai támogatási rendszer pályázattalási időszakával, támogatói döntések meghozatalával és a pályázati keretfeltételekkel indokolható (*1. ábra*).

A közép-európai államokhoz viszonyítva

a hazai ökológiai területek ágazati jelzőszámai egyértelműen a gépesíthetőség előtérbe helyezését, a kevesebb élő munkát igénylő termények preferálását mutatják (2. ábra). A szántóföldi növénytermesztés jó gépesíthetősége csökkenti a munkaerőhiányból eredő kiszolgáltatottságot, továbbá a nagyobb tétel előállítására jobb érdekérvényesítést tesz lehetővé. Ugyanakkor a visegrádi, posztoszocialista országok közös jellemvonása, hogy a belső fogyasztói fejletlenségük és érzékenységük a biotermékek árának érvényesíthetőségét korlátozza. Ennek tekintetében pontszerű jó gyakorlatok vehetők csupán át a magyarországi belső fogyasztópiacra. További gátló tényező a biogazdálkodást is érintő hazai alacsony termékfeldolgozás, a magas hozzáadott érték kialakításához a bevételek növelése, a biotermék tényleges árának érvényesítése.

A magyar ökológiai gazdálkodókat minősítő Biokontroll Hungária Nonprofit Kft., illetőleg a Hungária Öko Garancia Kft. által közzétett adatok hasonló irányt szemléltetnek: a vállalkozások számának lineáris nö-

vekedése mellett az ökológiai művelés alatt álló területek kiterjedése stagnált, amely a birtokszerkezet elaprózódására utal. Az állandó gyepterület és a szántóföldi növények termesztése határozta meg a gazdaságok fő profilját. Az első három helyen a gabonafélék, takarmánynövények és ipari növények termesztése tűnik ki (Roszik et al., 2016).

2009 és 2016 közötti időszakban ugyanakkor a Biokontroll Hungária Kft. által minősített területek aránya (tekintettel a területhasználat ágazati megoszlására) meghaladta a 90%-ot, mindössze a szántóföldi növénytermesztésben volt 80-90% közötti a mutató.

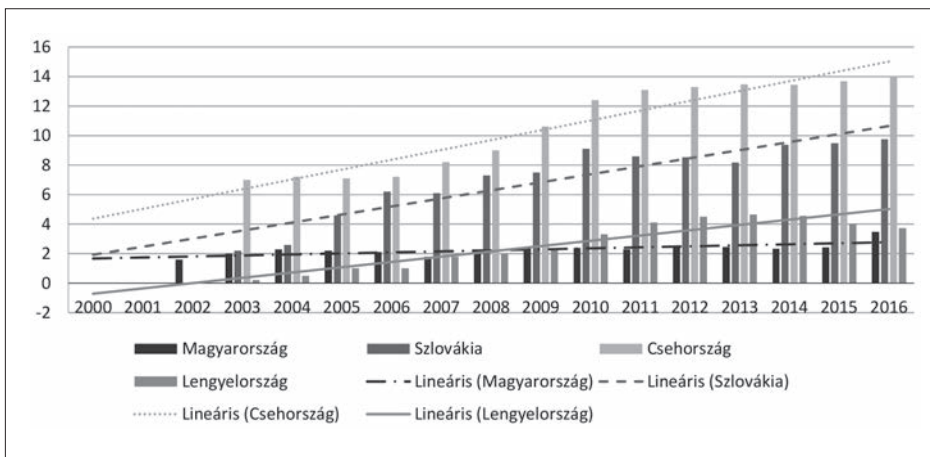
SAKÉRTŐI VÉLEMÉNY A BALATONI BIOGAZDÁLKODÁS MARGÓJÁRA – SAKÉRTŐI INTERJÚ ÖSSZEGZÉSE

„Hősök társasága” – azaz a biogazdálkodással foglalkozó személyek és szervezetek csoportja, nevezte meg sokatmondóan a szakértő szervezet munkatársa. A biogazdáknek rendkívül szigorú szabá-

I. ábra

A mezőgazdasági művelés alatt álló területekből az ökológiai minősítést kapott területek aránya 2000–2016 között, %

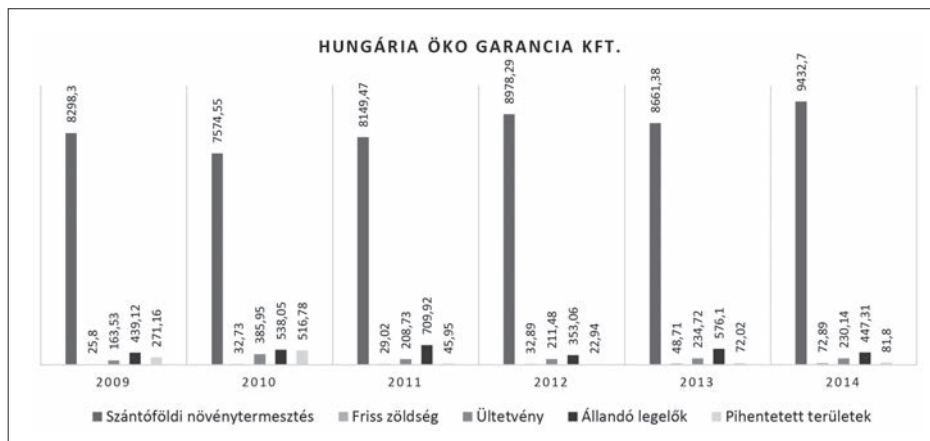
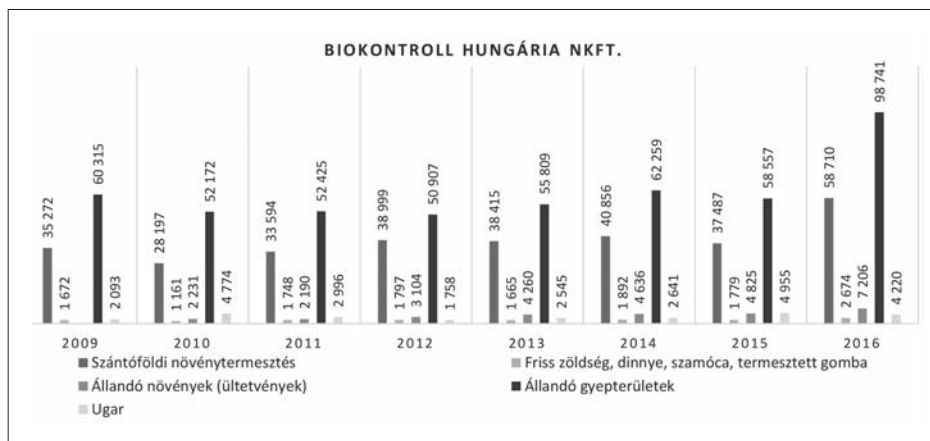
(The proportion of the ecologically qualified lands from the agricultural cultivated area, between 2000 and 2016, %)

Forrás: „EUROSTAT, Main Tables, Agriculture, Organic Farming” és „Biogazdálkodás alatt álló terület 2000-2016 (%). KSH Eurostat táblázat” (2018.03.11.) alapján saját készítés

2. ábra

A magyar ökológiai minősítésű területek nagyságának alakulása 2009–2014/2016 között, hektár
(The size of the Hungarian ecologically qualified areas between 2009 and 2014/2016, hectar)

Forrás: Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. (2009–2016) és Hungária Öko Garancia Kft. éves jelentései (2009–2014) alapján saját készítés

lyozásnak kell megfelelniük, tevékenységi körönkénti ellenőrzés vállalásával, amely megnehezíti az ágazat diverzifikációját. A kevés rendelkezésre álló releváns statisztikai adatból adódóan mindössze becsülhető a biogazdaságok *foglalkoztatásban* betöltött, feltételezhetően heterogén szerepe. A munkaalkalmak tekintetében kiemelendő, hogy a korlátozott vegyszerhasználatból eredően érzékenyebb az állomány, a kártevők távol tartása intenzívebb beavatkozást tesz szükségessé. Mindez több

elő munkát, munkaerőt igényel, amely versenyipiaci nézőpontból kedvezőtlen a konvencionális termékekkel szemben, hiszen magasabb költségvonzattal jár. A gazdasági formák (egyéni vállalkozó, ev., betéti társaság, bt., korlátolt felelősségű társaság, kft.) alapján ugyan arányosítható a szervezetek munkaerőpiaci súlya, viszont ha adott családon belül több gazdasági forma (őstermelő, kft. stb.) fordul elő, az már a statisztika torzulásával jár.

A gazdák vagy *holisztikus szemlélet* miatt

kezdenek bele a biogazdálkodásba, vagy a profitmaximalizálás lehetőségét látják az ágazatban. Az egyik fő profilt (irányvonalat) a növénytermesztésben, közvetlen gazdálkodási tevékenységben részt vevők jelentik, ide sorolhatjuk a szántóföldi növénytermesztőket, a zöldségtermesztőket vagy a legeltetéssel foglalkozókat, illetve a területalapú támogatásban részesülők körét. A másik fő profilt (irányvonalat) a termeléssel nem foglalkozók alkotják, azaz a biotermékek kereskedelmével, a terményfeldolgozásával foglalkozók, ahol a területalapú támogatás nem alkalmazott. Előnyük a termeszőkkel szemben, hogy a minősítés relatív gyorsan megszerezhető, hiszen nem szükséges földterület átminősítésére három évet várni (átállási időszak). Ezen felül a biointenzív kertészet, bioméhészet és biohalászat alágazat részesedése országosan elenyésző. A biogazdaságok üzemmérete igen eltérő, amelyben a termőföld elhelyezkedése, a biogazdaságra fordítandó idő, a fő- vagy másodállásban működtetés típusa, illetve a termékprofil mind befolyással bír (szerzői kiegészítés). A termékprofilt a fogyasztói kívánalmak határozzák meg, a hazai társadalom szűk csoportjának igényei viszont nem eredményezik annyi innovatív biotermék kifejlesztését, mint a nyugat-európai társadalmakban tapasztalhatjuk. A helyi termelők számára opciót adó közétkeztetésben bevezetésük nem várható a bioval szembeni ellenszenv miatt, holott szintén a nyugat-európai gyakorlatból átvethető jó példa. Kevés gazdacsoport működik, de összefogásuk az alkalmankénti segítségnyújtáson (például szállítás) nem terjed túl. Az élelmiszerek értékesítésével azonos lehetőségek állnak rendelkezésre a szektorban, viszont a külföldi tulajdonú kiskereskedelmi láncok külföldi áruikat a hazai biotermékekénél alacsonyabb áron tudják polcaikon kínálni, hazai tulajdonú releváns kiskereskedelmi lánc azonban jelenleg nem működik. A biopiachelyi árusítás területileg Budapesten, a Csörsz

utcai biopiacra és kis számú vidéken lévő városi biopiacra szűkül, a budapesti további kezdeményezések (mint Hidegkút, Sasad, Zugló, Örs vezér tér) a vevők elmaradása miatt nem voltak életképesek. *A Balaton térségében biotermelést felvállalók budapesti biopiacra viszik áruik meghatározó arányát, jelezve a helybeli kereslet kiszámíthatatlanságát (szerzői kiegészítés).*

Az elmúlt 20 év tapasztalatai szerint a szakképesítéssel rendelkező szakemberek képesek sikerre vinni a biogazdaságokat, a laikus kezdők által létesített gazdaságok rövid távon működőképesek. A lemorzsolódást főképpen a családi háttér (pl. anyagi nehézségek, segítő családtag hiánya), az ökológiai gazdálkodás természeti, környezeti nehézségei (időjárás körülmények, növényvédelem) vagy az emberi-anyagi erőforráshiány okozza. Habár a célzott marketingtevékenység stabilizálhatná a biotermékek hazai piaci helyzetét, a termelői oldalnak nincs sem készsége, sem ideje ennek megszervezésére, mert szűkös erőforrásait a termelés, terményfeldolgozás és értékesítés együttese felhasználja. További hazai vagy helyi termékkampányok kedvező versenypozíciót nem teremtettek az ökotermékeknek.

A szektornak biztosított pályázati kiírások a szakmai képzést nem támogatják a hatályos szabályozásnak, előírásoknak megfelelően. Kritikusnak nevezhető ennek vonatkozásában az ökogazdákra vonatkozó szigorú szabályozás (az agráriumra vonatkozó szabályok és a konkrét ökogazdálkodásnak való megfelelés kötelme). A legnehezebb helyzetben a bio- és konvencionális szektorban gazdálkodó személyek/szervezetek vannak, mert igazolhatóan kell gondoskodniuk e két tevékenység elkülönítéséről. A konvencionális agrártevékenységet végzők részére a biotermelés vállalása preferált, hiszen a pályázat elbírálási szempontjainál kedvezőbb megítélés alá esnek.

A Balaton régióban a gyepgazdálkodás,

állattartás és a szőlészet ökoművelésből kikerülő termékei kerülhetnének a polcokra, standokra a területhasználati adatok szerint (szerzői kiegészítés), azonban az értékesítés a fogyasztói piac földrajzi távolsága miatt nem helyben, hanem budapesti vagy külföldi piacokon történik. A Balaton régió a biotermékek számára szakértői szemmel nem jelent előnyt, mivel a potenciális célcsoport nem az üdülőkörzetben koncentrálódik.

A BKÜ TÁRSADALMI-GAZDASÁGI KÖRNYEZETÉNEK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Az üdülőkörzethez tartozó 180 település társadalomföldrajzi adatai az országos jellemzőkhöz hasonlóan alakultak az elmúlt években (*TeIR, 2015–2016*). Demográfiai tekintetben a part(ment)i városok lélekszámának csökkenése és az agglomerációs övezetek kiépülése figyelhető meg 2000-től napjainkig, különösen Keszthely, Veszprém város térségében. A 2008-tól az üdülőkörzet részévé vált további 15 helység a tárgyévben 13 861 fővel növelte a lakosságszámot. Az egyes helységek népességnövekedése a pozitív vándorlási egyenleg következménye; tényleges népességgyarapodást alig néhány településen regisztráltak.

2011–2015 között a népsűrűségi mutató 66,96 fő/km²-ről 66,76 fő/km²-re⁶ csökkent az üdülőkörzet Zala, Somogy és Veszprém megyei területén. A népsűrűségi különbségek a part(ment)i és a háttértelepüléseken nem módosultak. Míg 2011-ben a part(ment)i rész értéke 104,18 fő/km², a többi települése 49,14 fő/km² volt, 2016-ig ezek az értékek egyaránt csökkentek. Az általános népességvesztéssel párhuzamosan urbanizáció, szuburbanizáció, illetve agglomerálódás figyelhető meg. Figyelem-

be kell venni azonban, hogy az egyes jogi szabályozók (például helyi adó mértéke) befolyásolhatják a statisztikailag nyilvántartott lakossági adatokat. A települések fiatalodási indexe a háttérben 0,5-1 közötti, 1 feletti értékkel hat helység rendelkezett, melyek elhelyezkedése viszont szigetszerű. Az urbanizált területek, agglomerációk a tópart mentén mindenütt 0,5 alatti értékkel rendelkeznek, különösen a déli parton. Ezen helységek alacsony fiatalodási indexe főként a nyugdíjas éveikben a Balatonhoz költözők életkorával, valamint a 2011–2012 óta erősödő negatív vándorlási egyenleggel magyarázható. A kvalifikáltabb, mobilis lakosság elvándorlása nyomatékosítja a kedvezőtlen korszerkezetet, hiszen különösen az üdülőkörzet háttértelepüléseinek korlátozott a munkahelyek száma, valamint a szezonális idegenforgalmi kereslet 0,01-5%-os munkaerőpiaci fluktuációt is okozhat a téli-nyári munkaalkalmak számában, amelyet a közfoglalkoztatási programok időszakossága tovább árnyal (*Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat, 2017*). Emellett a térségi jelentősebb számú etnikai kisebbség területi elhelyezkedése és a 0,5 feletti fiatalodási indexszel rendelkező települések nagy része a somogyi területen, különösen a háttérhelységeket nézve egyezik meg. Figyelembe veendő a somogyi és a zalai területen a roma lakosság által nagyobb arányban lakott és a tartósan munkanélküliek magasabb arányával rendelkező települések csoportjának hasonlatossága is, amely a társadalom belső polarizálódására utal. Az északi szakaszon a Veszprémhez köthető szuburbanizációs jelenség indokolja a közlekedési tengely menti magasabb fiatalodási indexet.

Gazdaságföldrajzi tekintetben a magas, illetve alacsony jövedelműek viszonyszáma növekedett, utalva a gazdasági szem-

⁶ 2014. december 31-i adatok szerint az állandó népessége 272 879 fő (70,22 fő/km²), a lakónépessége 259 433 fő (66,76 fő/km²) volt. A KSH helységnévtár 2015. január 1-jei adatai szerint a lakónépesség száma 258 598 fő (66,54 fő/km²) volt. Területi változás nem történt.

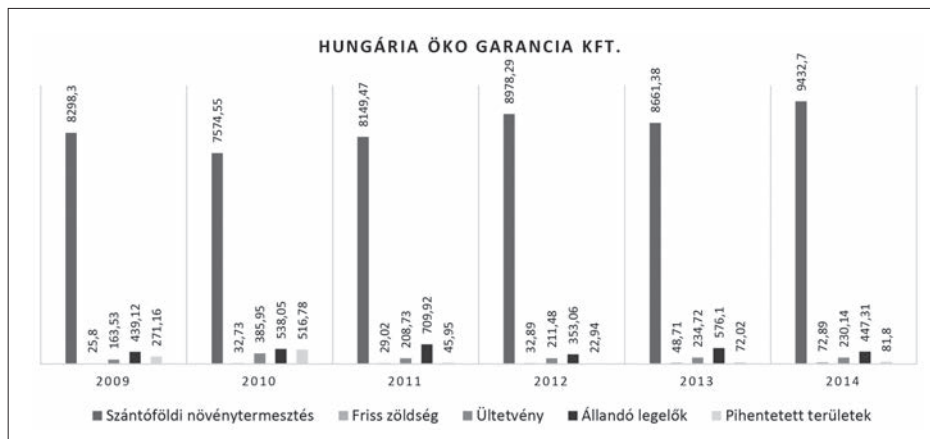
pontú társadalmi polarizációra, valamint a magasabb jövedelmek szűkebb társadalmi csoportnál való realizálódására (*TeIR, 2014–2016*). A gazdasági bevételek kapcsán minden 4-6. lakos egyéni vállalkozó (2016), míg a magasabb tőkekoncentrációt valószínűsítő gazdasági szervezetek aránya mindössze 2-3% közötti (2014). Az üdülőkörzet járásainak vonatkozásában az adófizetők 3,6-6,9%-a mezőgazdasági vállalkozásból és mezőgazdasági kistermelői bevételeiből teljesíti adófizetési kötelemét. Az agráriumból származó jövedelem egy főre vetített értéke kistérségi szinten 308-3238 Ft, amely azonban jelentős különbségeket rejt: a Balaton északi partszakaszán 308-1000 Ft alatti összeg, míg a déli partszakaszon 1000 Ft-ot mindenütt meghaladó összeg vetítendő egy-egy lakosra. A parti és háttértelepüléseket tömörítő kistérségek összehasonlításában elmondható, hogy a háttértelepüléseken magasabb bevételt realizálnak a mezőgazdasági tevékenységből ezen számadatok tekintetében, amely egyértelműen jelzi a parti városok és falvak rekreációs szerepét és az idegenforgalmi-turisztikai szolgáltatásokból származó bevételek mértékét. A tanulmányhoz kapcsolódóan a biogazdálkodás számértékei az adatbázisból nem nyerhetők ki, azaz a biotermelők bevétele ilyen formában nem állapítható meg.

A biotermékek értékesítésében a mintaterület számos kiskereskedelmi-lánc-hálózata szerephez jut, azonban ott a külföldi, jellemzően osztrák-német biotermékek kaphatók. A hazai biotermékek fogyasztói lehetőségeire a piachelyi és alkalmi vásárok kínálnak lehetőséget, amelyek különböző típusai kereshetők fel a BKÜ-ben (3. ábra). A mintaterület egyetlen biopiac a Sármelléken található, a korábban Balatonfüreden működő helyszín 2015-ben zárt be. A biotermékekkel a termelői piacokon, alkalmi kirakodóvásárokon, rendezvények idején találkozhat biztosan a vásárló, mert a hagyományos piacokon, vásárcsarnokokban alig kerülnek a piaci standokra.

A BKÜ piachelyei típusonként markáns infrastrukturális különbségekkel jelennek meg, és igen eltérő termékkínálattal, termelői létszámmal vesznek részt a döntően helyi vagy időszakosan helyben lakó népesség mindennapi élelmiszer-szükségletének ellátásában. A hagyományos piacok és vásárcsarnokok árui között döntően a friss, idényaras zöldség-gyümölcsfélék, tejtermékek (sajtok, joghurtok), méz, tojás a legkeresettebb, viszont alacsony hozzáadott értékkel rendelkeznek. A kereskedők megjelenése kiszorítja az őstermelőket, kistermelőket, amely a biotermelésben a magasabb árképzés miatt még erőteljesebb. A hagyományos piacok, vásárcsarnokok, vásárok minimális résziaci terméket kínálnak a vevők számára, míg a helyi termelői piacok, kézműves és alkalmi vásárok a házi, hagyományos receptúrák szerint készült feldolgozott termékekkel, biominősítésű termékekkel, vegyszermentes árakkal gazdagítják a vásárlói kosarat. A termékkínálatban a termelői piacok egyedibb, sajátos ízesítésű termékekkel, magasabb hozzáadott értékű produktumokkal minden vásárlói csoportot megcélózhatnak. Utóbbiak széles non-food termékkínálatot mutatnak fel, amely egyben a helyi, gyakran magasabb hozzáadott értékű és árszintű termékek iránti potenciális forgalmat gyarapítják. A piactípusok területi elhelyezkedésében megfigyelhető a Balaton-parti koncentráció, azonban a számos termelői piac a szezonális kereslethez igazodva alakítja nyitvatartását is. A szerző piachelyi kutatásai szerint tehát a termelői piacok speciális termékpalletta létrehozásával hatékony módjai lehetnek a mintaterületen készített biotermékek értékesítésére (H4). Látni kell azonban, hogy a piachelyi fogyasztói megkérdések alapján a vevők homogén csoportot alkotnak a kor, nem, végzettség és gazdasági státus tekintetében⁷, akik többek között a termék ár-érték arányának mér-

3. ábra

Helyi termelői piacok és piaci jellegű értékesítési pontok a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben, 2016
(The farmers markets and other market types of the Balaton Resort Area, 2016)

Megjegyzés: 2018. júniusban a termelői piacok listája kibővült a révfülöpi helyi termelői paccal.

Forrás: Nezdei (2016)

legelése (árérzékenység), a minőség, a termékeredet miatt vásárolnak a piacon.

A társadalmi-gazdasági indikátorok tehát egyaránt a belső társadalmi polarizáció felé mutatnak, egyúttal reálissá teszik a biotermékek iránti tényleges kereslet meglétét.

A pályázati rendszer (HI) alternatív megoldást jelenthetne a biogazdálkodásnak akár gazdaságfejlesztés, akár foglalkoztatás terén, a V4-országok mintájára. A 2014–2020-as európai uniós költségvetési ciklusban a Vidékfejlesztési Program (VP) keretében meghirdetett pályázaton országosan 2190 nyert támogatást, ebből mindössze 76-ot (3,47%) nyújtottak be a Balaton régióból (4. ábra). Országos összehasonlításban a térségi támogatások mértéke igencsak alacsony, azonban a régió rekreációs funkciójából mindez deklarálnak.

A Balaton régió által érintett megyékhez hasonló értéket ért el az üdülőkörzeti

támogatottak száma, viszont elenyésző a Dél- és Észak-Alföld régió megyéihez képest. A Balaton régióval érintett megyék támogatott projektjeinek közel fele esik a BKÜ területére, ettől Zala megye tényértéke alacsonyabb (Somogy: 47,46%, Veszprém: 46,59%, Zala: 15,56%).

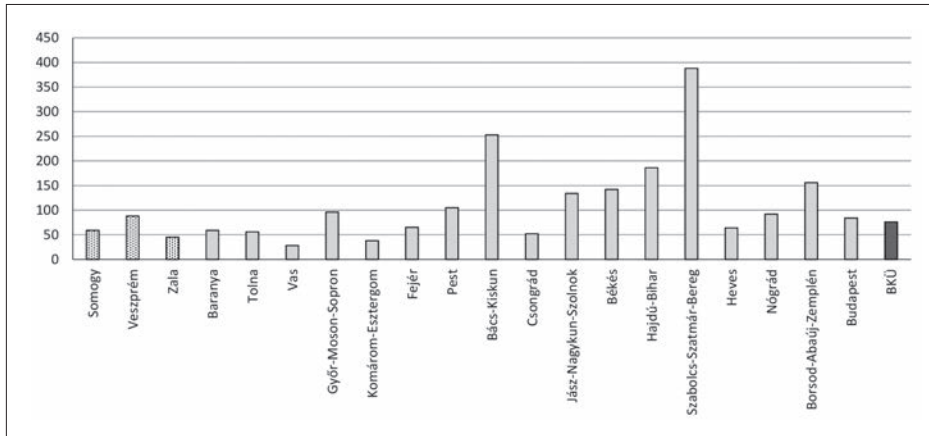
E pályázati lehetőség keretében a Balaton térségi beruházók 82,9-17,1 százalékban magánszemélyek, illetve profitorientált vagy nonprofit gazdasági szervezetek (egyesület, alapítvány, civil szervezet, társulás), akik összesen 2,075 milliárd forint elnyert pályázati forrásból gazdálkodhatnak fejlesztéseik során.

Az egy projektre jutó fejlesztési forrás átlagkerete a rendelkezésre álló adatok szerint 27,3 millió forint, amely 66,8 százalékos arányban Somogy megyei területen koncentrálódik (2. táblázat), mindössze egyharmada marad a további két megye (Veszprém és Zala) területére.

⁷ A fogyasztók jellemzően 60 év feletti inaktív státuszú hölgyek, közép- vagy felsőfokú végzettséggel, átlagosan 75-150 000 Ft havi jövedelemmel. A homogénnek tűnő csoporton belül mégis 4 klaszter különíthető el: kalandkeresők, az ároptimalizálók, a kínálat megszállottjai és a klasszikus piaclátogatók (Nezdei – Alpek, 2018).

4. ábra

**A nyertes pályázatok száma a VP-4-II.1-II.2-15 pályázati felhívásban
(The number of winner applications in the inviting applications called VP-4-II.1-II.2-15)**

Forrás: www.palyazat.gov.hu, 2018.03.05. alapján saját készítés

A gazdaságok elhelyezkedéséből következően a falvakba érkező támogatások mértéke 3/4- 1/4-es aránnyal kiugróan meghaladja a városi számértékeket az üdülőkörzet esetében. A projektek területi eloszlása nem egyenletes, mert a beruházásoknak helyet adó 47 település 70,21%-a a tóparttól távolabb elhelyezkedő falu (Somogy: 72,72%, Veszprém: 68,42%, Zala: 66,67%). A pénzeszközök fejlesztési céljával ellentétes hatást vált ki a minimálisan támogatható üzemméret, a tulajdonviszonyok rendezetlensége vagy éppen a támogatás odaítélése szempontjából meghatározott tevékenységi körök (felhasználhatóság). A támogatással megvalósuló projektek több mint 4%-a borágazati fejlesztést szolgált, viszont a pályázati adatokból nem ismerhető meg a termék- és infrastruktúrafejlesztés további iránya. Emiatt a piaci értékesítés termékpaletta-bővítésre gyakorolt hatása a projektadatok alapján nem egyértelmű.

A BIOGAZDÁLKODÓK FŐBB JELLEMZŐI

A BKÜ biogazdálkodási lehetőségeinek feltárása során összesen 30 személlyel és két szervezettel vettem fel a kapcsolatot. Te-

rületesen nyolc gazda és a két szervezet nem a BKÜ területén rendelkezett székhellyel. A 32 megkérdezett között nem állapítottam meg földrajzi alapon nyugvó, biogazdálkodásban különbséget eredményező tényezőt, ezért válaszaik egységesen kezelhetők.

A demográfiai mutatók tükrében a biogazdák 90,6%-a 45 év feletti életkorú, amely közvetetten mutatja az agrártársadalom előregedését. 28-72%-os arányban a női-férfi válaszadók kerültek a mintába. Az eredeti szaktudás, szakképzettség többségüknél agrártudomány irányú volt, azonban a válaszadók között volt orvos, mérnök és földtudományi szakember is. A biogazdák közel négyötöde a szakértői interjú során is elhangzott okokból, azaz gyermekvállalás-gyermeknevelés vagy egészségügyi problémák miatt kezdett bele a biotermelésbe, amely a saját fogyasztáson túlélve lehetőséget biztosít a felesleg értékesítésére. A családtagok segítségével vagy egyedül előállított termék mennyiség igen változó, a gyakran egy hektár alatti, konyhakert telekméret és az időjárás viszonyosságai, érzékenyebb állomány miatt.

A termékportfólióban megjelenik a nyers zöldség-gyümölcsféle (málna, dió,

2. táblázat

A BKÜ-ben megvalósuló VP ökológiai beruházások támogatástartalmának főbb számadatai

(The main data on the aid content of the ecologically projects in the inviting application VP in the Balaton Resort Area)

	Támogatás összege, millió Ft (Support amount, million HUF)	Támogatás összege megyei részterületre, % (Support amount by part of the county)	Támogatott projektek száma, db (Number of supported projects, piece)	Támogatott projektek rátája BKÜ összértékéhez képest, % (Rate of supported projects by the total of BRA, %)	Támogatott projektek rátája az országos összértékhez képest, % (Rate of supported projects by total of county, %)
Somogyi terület (Part of Somogy)	1 388,0 (66,86%)		28	36,84	1,28
Ebből: falu (From: village)	932,4	67,18	18	23,68	0,82
város (town)	455,6	32,82	10	9,21	0,46
Veszprémi terület (Part of Veszprém)	587,6 (28,31%)		41	53,95	1,87
Ebből: falu (From: village)	498,8	84,90	31	40,79	1,41
város (town)	88,7	15,10	10	9,21	0,46
Zalai terület (Part of Zala)	100,2 (4,83%)		7	9,21	0,32
Ebből: falu (From: village)	92,4	92,17	5	6,58	0,23
város (town)	7,8	7,83	2	2,63	0,09
BKÜ összesen (Total of BRA)	2 075,7*		76	100	3,47
Ebből: falu (From: village)	1 523,6	73,40	54	71,05	2,47
város (town)	552,1	26,60	22	29,95	1,00

Megjegyzés: * Ebből a jelzett somogyvámosi két megítélt forrás összértéke: 39,6 millió Ft.

eper, mandula, füge, konyhakerti zöldségfélék, pl. paradicsom, paprika), kozmetikai alapanyag, gyógy- és fűszernövények, feldolgozott élelmiszerek (lekvár, szörp, savanyúság, étkezési célú olajok), takarmánynövények, biogazdaságban nevelt állatok (juh, szarvasmarha). A feldolgozás tekintetében a biominősítésű alapanyagból előállított termék döntően nem biominősített, ezért a csomagoláson tüntetik fel a termék bionyersanyag eredetét. A minősített gyepterületek esetében

egyöntetű volt az állattartás konvencionális jellege.

A szervezeteket a konvencionális és biotermelés együttes megjelenése jellemezte, amely jelentős feldolgozóipari beruházást tett szükségessé a párhuzamos termékkészítés miatt.

A megkérdezettek 100%-ban a hazai felvevőpiac negatív attitűdjéről számoltak be, így az alacsony belföldi fogyasztás, illetőleg három esetben a már kialakult külföldi együtműködés miatt exportra termelnek.

Az értékesített áru a termékmennyiség függvényében 25 esetben (78%) nem piaci úton, hanem szövetkezet, kereskedő által kerül a vásárló asztalára, nyers, feldolgozatlan formában. Kosmetikum-alapanyag beszállítását két interjúban rögzítettem, amely a szűk piaci perspektíva miatt kiszolgáltatottságra adhat okot.

A termékínálat bővítése egy-egy újabb növény biominősítésén keresztül tervezett, illetőleg a jelenlegi termékek javítását, jobb kondíció kialakítását tűzték ki célul.

BIOGAZDÁLKODÁS TERMELŐI SZEMMEL

A régió *biogazdaságainak kialakulása* igen széles időintervallummal írható le: egyesek már a rendszerváltás előtt foglalkoztak e tevékenységgel, mások alig 1-3 éve létesítették gazdaságukat. Az ökögazdák motivációi vagy környezeti vagy egészségügyi indítatásúak voltak (környezetkímélő technológia alkalmazása, családban kialakult betegség kezelése/gyógyítása, gyermek születése), azaz egy jobb, magasabb minőség elérésére törekedtek, és az ökológiai gazdálkodásban találták meg a választat a bennük, környezetükben kialakult konfliktusra. A megkérdezett ökögazdálkodók *végzettsége kevés kivétellel szakirányú* (80% körüli), amely egyértelmű segítséget jelentett törekvésük sikerre vitelében, valamint a minősítő és a pályázati felhívások kritériumai meg is követelik tőlük. Az agráriumhoz való kötődés a gazdák mintegy 90%-ánál a gyermekkori, családi háttéren keresztül alakult ki, hiszen szüleiket látva megtapasztalták a termelőszövetkezeti rendszer és a háztáji gazdálkodás velejáróit. A térségben azonban a megkérdezett gazdálkodók 10%-a jelezte, hogy melléktévékenységként foglalkozik ezzel az ágazattal, s működő vállalkozásába törekszik integrálni a maga természetette bioterméket kínálatbővítési céllal. Több biogazda egyedül állítja elő termékeit, működteteti vállalkozását, gazdaságát, ezért kiemelten fontos számára –

családi háttér (szülők, gyerekek, rokonság) hiányában – akár az érdeklődő gyakornok, mert a betanításával munkaerejét időszakszerűen hasznosítja, ismeretet ad át, míg a tanonc tapasztalatra tesz szert. A megkérdezett biogazdák szűkös anyagi és humán erőforrásai gátat szabnak a biotermékek készítésének, hiszen az előállított árucikkeket nagyobb mennyiségben is képesek lennének értékesíteni, részben a termelői piac, piachely keretei között, amely szintén a szakértői véleményt támasztja alá (H3). Fontos megemlíteni ugyanakkor, hogy az egyes termékek, termények vagy állattartásból származó élő állat vagy hústermék más értékesítési csatornán hoz nagyobb hasznot a tulajdonosnak (pl. élő állat külföldön kelendőbb, gyógy-fűszernövény fővárosban értékesíthető), hiszen reális tőrségi igény ezekre nincs (H3, H4). A gazdaságok későbbi átvételét, továbbvitelét (generációváltás) eltérően ítélték meg a válaszadók, mert a fiatalabb generáció többnyire más szakma felé orientálódik.

A biogazdaságok között feltárható kimondottan a területalapú *támogatásra* alapozott gazdaság, valamint a minimális munkarfordítást igénylő területhasználati típusok preferálása. A gyepterületek biominősítése például nem követeli meg az állattartásra is a minősítést, karbantartásukhoz azonban már elegendő kevés munkaóra. A jogosultság tekintetében elérhető pályázati felhívásokra a megkérdezettek mintegy 85%-a nyújtott be támogatási kérelmet, amely gazdaságuk fenntartását, eszközbeszerzést, technológiai adaptációt vagy infrastruktúrafelújítást szolgált. A pályázatoktól az idősebb korosztály maradt távol a fenntartási kötelezettségre, illetőleg a negatív tapasztalatokra hivatkozva (H1).

A biogazdaságok földrajzi elhelyezkedése meghatározó sikerre vitelük szempontjából, mert a táji adottságok – a Balaton-felvidéki medencésekre, tagolt domborzatra gondolva – számos növény, illetőleg faj, fajta (ezáltal termék, például mandula, gyógy- és

fűszernövények) számára kedvezőek, igen széles termékspektrumot hozva létre. Az előállított biotermékek egyébiránt olyan rés piacot jelentenek, amelyre hazánkban is növekvő kereslet mutatkozik. A biotermelői interjúk megerősítették azon állítást, hogy a *fogyasztópiac*on mindössze bizonyos szegmentált csoport fordul érdeklődéssel, vásárlással irányukba. A vidéki lakosokban a mai napig sztereotípiák élnek a biotermékekkel kapcsolatosan (pl. kukacos alma, torzult külső megjelenés, kicsi termés-méret). Ezen előítéleteket a biotermékek magasabb ára miatti csekély fizetőképes kereslet, a termőterületek kialakításához kötődő nehézségek (pl. vegyszerek átsodródása, tevékenységi körönként kötelező minősítési eljárás és díjai, megtérülése), valamint az elkényelmesedés még inkább hátráltatja. A gazdálkodók hangsúlyozták, hogy az egyes élelmiszerek együttes megvételének lehetősége, például az áruházak vegyes termékkínálata, erősebb hatást fejt ki a hétköznapi vásárlóra, azaz nem mérlegeli az áru biominőségét. A fogyasztói kételyek fennállása nehéz helyzetbe hozza a biotermelőket, hiszen áruik piacra vitelében többféle értékesítési csatorna együttes alkalmazására kényszerülnek (hatékonyság elaprózása), illetőleg olyan specializált terméket állítanak elő (kozmetikai alapanyag, kivonatok), amellyel egy-két vállalkozás beszállítójává válnak. A szűk beszállítói kör egyben kiszolgáltatottságot eredményez további kilátás hiányában. Habár a hazai és külföldi biotermékek ugyanolyan szigorú eljárás, vizsgálat alá esnek a minősítés elnyeréséhez, a vásárlók árérzékenysége visszatartja a magyar biotermékek hazai értékesítését (H3). A biogazdálkodás számos kihívást jelent a gazdálkodóknak, mert a termények megtermelésében a peszticidek és más vegyszerek használata igen korlátozott, mindemellett a vetőmagok, vegyszerek vagy immunerősítő szerek jóval meghaladják a konvencionális mezőgazdasági cikkek piaci árait, azaz jelentős kiadással

járnak. A versenyhátrány elkerülése miatt mind a növénytermesztésben, mind az állattenyésztésben a prevencióra helyezik a hangsúlyt: az immunerősítés, a jó kondíció, a tápanyagban gazdag talaj előállítása teszi lehetővé a hosszú távon is fenntartható biogazdaság létrehozását.

A biogazdálkodásból származó *jövedelem* a jelzett nehézségek miatt többnyire kiegészítésre elegendő, a stabil megélhetéshez egyfajta „fanatikusság”, elhivatottság szükséges. Az elmúlt hét év távlatában a Balaton régióban vizsgált üzleti célú egyéb szálláshelyek forgalma a 2013-as visszaesés kivételével folyamatosan emelkedik. Ezzel együtt az üdülők élelmiszer-kiadásai csökkenő trendet mutattak (*KSH Statinfo*). Ez ugyancsak kedvezőtlen visszacsatolást eredményez, ha a turisták jelentősebb fogyasztásától, magasabb költségétől remélt a helyi gazdaság mozgósítása. A régióban a biogazdálkodás mint mellékfoglalkozás egyrészt előnytelen perspektívát mutat a (leendő) biogazdák számára, másrészt viszont meghatározó komponens a foglalkoztatásban. Az ágazathoz kötődő helyi mikro- és kisvállalkozások kulcsfontosságúak 1-10 fő foglalkoztatásával: a rurális térségekben nemcsak megélhetést, hanem jövőképet is adnak. A legtöbb munkaerőre különösen idényben van szükség az ágazatban, ám fokozottan nehéz megfelelő munkamorállal és hozzáállással bíró alkalmazottat találni (dolgozó bevétele vs. munkaerő/munkaidő ráfordítás), részint a jelenlegi közmunkaprogram hatására. 5-6 gazdálkodó említette, hogy inkább önerőből oldja meg a betakarítást, illetve más munkaerő-igényes tevékenységeket, viszont nem vállalja fel annak kockázatát, hogy a megélhetést jelentő ültetvényeket, illetve növényzetet egy rossz munkamorállal rendelkező alkalmazott megrongálja. A biogazdák 78%-a vagy nagy tételben értékesít, vagy minimális saját-baráti kör részére termel, illetőleg külföldi piacra adja el készletét, mert a piaci keretek nem alkalmasak a terméktípus el-

adására (hústermék, takarmány, élő állat, nagy tételű produktum tárolhatósága). A biotermékek értékesítésében a *helyi termelői piacok* szerepe tehát érintőleges. Tovább árnyalja a piacműködtetői termékprofil bővítését (H2), hogy alacsony a térségben közvetlenül a végfogyasztónak eladható gyümölcsöt és zöldséget termelő ökogazdaság, és az országoshoz hasonlóan a szántóföldi növénytermesztés mellett kiváltképp a gyepterületen történő biogazdálkodás ölt testet. Emellett a termékprofilban – a balatoni borrégió névhez kapcsolódva – a biominősítésű szőlőművelés lehet kiemelkedő, amelynek a piac ugyancsak sokadlagos értékesítési helye. A termelői piacokat számottevő kritika éri, viszont a gazdák szeretnék, ha kedvezőbb lenne megítélésük, hiszen szigorú ellenőrzést követően tehetik ki áruikat ezekre a standokra, emellett a különböző hatóságok is rendszeresen ellenőrzik rendeltetészerű működésüket. A termelői piacoknak, eltekintve a térségi szűk termékprofiltól, fontos (*vidék)fejlesztő funkciót* tulajdonítanak a gazdálkodók: a piacok és a telephelyek egymáshoz közeli, így mérsékelt a szállítás távolsága, biztosítható a termék frissessége; a vidéken való gazdálkodással a fiataloknak jóvőképet mutat. A Balaton-felvidék neves biomandula-termelője továbbá rávilágított arra is, hogy a piacot felkereső idős emberek számára az elszigetelődés megelőzésében legalább annyira mérvadó egy helyi termelői piac, mint a keresetkiegészítésben.

A térségben található védett területek előnytelenek az ökogazdálkodásnak, ugyanis a jogi szabályozók változása, szigorodása (pl. nemzeti parki földterületek hasznosítása, földterületek ingyenes használata), kereskedelmi irányvonalak ellehetlenítése (pl. trágyakereskedelem Salföld térségében) az érintett gazdáknak anyagi károkat, bevételkiesztést is okozhat.

A *termékprofil* tekintetében nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Balaton-felvidéki támogatások egy részét a borászatok számára nyújtják, amely elősegítheti

a biominősítésű szőlőből biobor előállítását és annak marketingtevékenységét, különösen a hazai fogyasztópiacra mint niche-termék. A neves pincészetek mellett a támogatásban részesülő pályázók által készített termék típusa – a pályázati rendszer alapján – sajnos nem beazonosítható. Különösen gondot okoz, hogy a biominősített területek a nagyüzemi gazdaság keretében folytatott művelésnek kedveznek (gyepterület, szántóföld), azaz nem lokális piacon, végső fogyasztónak értékesíthető terméket állítanak elő, vagy nem biominőségben gazdálkodnak a területen (pl. az ökológiai gyepterületen a már hivatkozottak szerint nem ökológiai állattartás folyik, amit a jogszabály engedélyez). A gazdák korlátozott humán és anyagi erőforrása szintén hátráltatja a biogazdaságban rejlő kapacitások kihasználását.

A biogazdák számára komoly segítséget jelent a munkaügyi központon keresztül elérhető bértámogatás, amelyet a foglalkoztatottjaik után igénybe tudnak venni. A (bio)gazdálkodókat terhelő adminisztráció mennyisége a megkérdezettek visszajelzése alapján elfogadható mértékű, viszont a korábbi rendszert hatékonyabbnak tartották a jelenlegi elaprózott, több jogcímbre bontott forrásokhoz képest.

Az ökológiai termelők *információcserejének fő színtere* az internet mellett a szövetkezeti vagy egyesületi tagság. Az egyes szervezetek érdekes előadássorozatokot szerveznek az ismeretek bővítésére, azonban a gazdák gyakorta nem képesek élni e lehetőséggel a rosszul megválasztott időpont miatt. Az innovatív technológiák feltárására legtöbbször az elektronikus csatornákat választják, mert egy-egy termék előállításához olyan speciális megoldásokat igényel, egyedi problémákat rejt, amelynek a többi gazda aligha van birtokában.

A *BKÚ megítélése* a biogazdálkodással foglalkozók részéről kétoldalú. A Balaton valóban előnyös lehetőséget jelent, mert potenciális fogyasztókat vonz a térségbe,

azonban a turista igényei a már feldolgozott termékek felé irányulnak. Amennyiben a biotermékek fogyasztópiaci szegmensként a turistákat választják, úgy a feldolgozott biotermékeken keresztül lehetnek képesek a gazdák rentábilis gazdaság működtetésére. A helyi lakosság mint célcsoport preferálásával a nyers, bioalapanyagok kereslete valószínűsíthető. Mindkét célcsoportnál megfontolandó ugyanakkor a helyzeti energia, forgalmi fekvés, azaz milyen földrajzi pozicionálással érhető el leginkább a bioterméket vásárló szegmens. A helyi termelői piacoknak, biopiacoknak nagy valószínűséggel az *urbánus területeken* lehet súlyponti szerepe, mivel a falvakban napjainkig megőrződtek a háztáji gazdálkodás hagyományai, azaz a termékek egy részét a lakók maguk is előállítják. A produktumok nem biominősítésűek, viszont a saját természet miatt a bizalom, termékeredet kérdése nem vetődik fel, illetve a bioval szemben a költségkímélőbb vegyszermentes áru minősége is elfogadható a fogyasztónak. Az urbánus területeken létesítendő helyi termelői (bio)piacok rentábilisabb megoldást kínálnának a termelői bevétel realizálására, **viszont aggodalomra ad okot a jelenlegi biotermelők termékprofilja és a térségi biotermelők létszáma.** A piacozást vállaló biotermelők humán erőforrásbeli kapacitása megkérdőjelezhető a segítő családtagok hiányában, továbbá a megkérdőjeleztek 78%-a nem állít elő piacozásra alkalmas árut, amely egyúttal korlátozza a piacműködtetői lehetőségeket. A gyenge, időszakos termelői kapacitás a létrehozandó helyszínek alacsony kihasználtságát jelzi előre. A piactér kialakítása költségének megtérülése végett célszerű inkább olyan többfunkciós terek, rendezvényterek kialakítása, amely alkalmas feltételeket teremt a (bio) piaci napok megtartására is. A többfunkciós tér kialakítása a modern településkép, illetve folyamatos térhasználat megteremtését, a kompakt tömegformálást is célozhatja.

A bioélelmiszerek feldolgozottsága mind

országos, mind térségi tekintetben tehát alacsony, amely bonyolultabbá teszi a potenciális fogyasztói kör elérését. A feldolgozást nehezíti, hogy a biominősítést tevékenységi körönként, azaz a gyártási technológiára is meg kell kérni. Mindez többletráfordítást jelent és nem garancia a termék közvetlen értékesítésére, elismerésére. A helyi lakosok a szkeptikusságon túlmenően egyre kevesebb időt fordítanak főzésre, gyakrabban rendelnek készételeket, menüt, gyengítve a keresletet. Gazdaságföldrajzi tekintetben a biominősítést igénylő *felvevőpiac* egy kvalifikált, kedvező jövedelmi szinttel rendelkező társadalmi csoport, akik a Balaton-felvidéki falvakban, illetőleg a tóparti településgyűrű városai-ban tömörülnek. A falusiak munkalehetőségeit vagy a városi állások (ingázás), vagy helyben a mezőgazdasági vállalkozások és a közsféra által fenntartott munkahelyek, egyes köz- vagy nonprofit alapon működő intézmények jelentik. A KSH által közzétett átlagos ágazati jövedelmek szerint a városi munkahelyeknél érhető el magasabb munkabér. A GKI kutatása (*Szták – Molnár, 2018*) nyomatékosítja, hogy e termékek fogyasztópiacát nagy valószínűséggel a városi vagy kedvező jövedelmi szintű szuburbiai, agglomerációk lakosai jelenthetik, elsősorban a tóparti településcsoportban. Az egészségügyi problémákkal küzdők, a gyermekes családok, a tudatos fogyasztók és a fiatalabb generáció agrárium iránti vágya főként a 40 év alattiak körében erősítheti a jelenlegi trendek alapján az ökotermék-keresletet.

KONKLÚZIÓ

Az európai szinten felértékelődött biogazdálkodás hazai megjelenése fejlesztési perspektivaként áll a magyar agrárium előtt. Az értékesítési csatornák közül a helyi léptékű termelői piacok, piacterek, alkalmi vásárok illeszkednek leginkább a biotermékek vásárlóhoz való eljuttatásához. Tekintettel a fenntarthatóság, területi ér-

zékenység irányú fejlesztési törekvésekre, valamint a munkaalkalmak növelésére, a BKÜ területén megvizsgáltam a biogazdálkodásban rejlő lehetőségeket.

A Balaton régió pályázati eredményei jól szemléltetik a magyar településállomány 2,41%-ára (3155 településből 180 érintett) jutó 3,47%-os forrás kedvező arányát, amelyet a borászatokra, gyepterületek fenntartására, valamint a technológiai adaptációra, infrastruktúrafejlesztésre fordítottak a megkérdezettek nyilatkozatai alapján (*H1: igazolt*). A nyilvános számszerűsített adatok ugyanakkor egyértelműen nem mutatják ki a támogatással megvalósuló vagy már megvalósult beruházások jellemzőit, konkrét tárgyát.

A mintaterület társadalmi-gazdasági jellemzői társadalmi polarizációt jeleznek előre, amely azonban a szűkebb, kvalifikált, magas jövedelmű lakosok részéről reálissá teheti a biotermékek iránti vásárlói igényt. A biotermék-előállítás a háttérterületre koncentrálódik a települések munkaalkalmaiból, területhasználatából eredően, azonban a lakosság biogazdálkodásra vonatkozó ismeretei hiányosak, megnehezítve a munkalehetőségek ilyen bővítését.

Ahhoz, hogy a biogazdálkodás megélhetést biztosítson a helyi termelőknek, stabil fogyasztópiac lenne szükséges. A biológiai gazdálkodás és termékeinek népszerűsítése jól kidolgozott marketingstratégiával, helyi fizetőképes kereslettel és fejlett, tudatos fogyasztói társadalommal lehetne hatékony. Amennyiben a választott fogyasztói szegmens a turisták csoportja, úgy a (részben) feldolgozott biotermékeken (kenyér, pékáru, lekvár, szörp, stifolder) keresztlül tartható fenn jövedelmező biogazdaság. A helyi lakosság mint célcsoport preferálásával a nyers, bioalapanyagok kereslete valószínűsíthető, akik ma a Balaton-felvidék falvaiban (pl. Káli-medence), illetőleg a tavat övező településgyűrű városaiiban tömörülnek. Mindkét célcsoportnál megfontolandó ugyanakkor, hogy milyen érték-

kesítési csatornán kínálják a termékeket, azaz hol érhető el a vásárló szegmens (*H3: részben igazolt*). Az egészségügyi problémákkal küzdők, a gyermekes családok, a tudatos fogyasztók és a fiatalabb generáció agrárium iránti várakozása különösen a 40 év alattiak körében erősítheti az ökotermék-keresletet a jövőben a jelenlegi trendek alapján.

A kormányzat által preferált helyi termelői piacok mindenképpen fejlesztendő alternatívát mutatnak a biotermékek promóciójában, mert relatív egyszerű piacrajutási alternatívát kínálnak a gazdáknak. A helyi termelői piacoknak, biopiacoknak nagy valószínűséggel az *urbánus területeken* lehet súlyponti szerepe, mivel a falvakban napjainkig megőrződtek a háztáji gazdálkodás hagyományai, azaz a termékek egy részét a lakók maguk is előállítják. Látni kell azonban, hogy a legtöbb „balatoni” biogazda termékprofiljával, kapacitásával egyelőre nehézkes összeegyeztetni a piachelyek eme részipiaci termékkel történő bővítését (élő állat értékesíthetősége, saját fogyasztás mellett nem képes helyi termelői piacra is árut szállítani, gyepterület más profilja). A piacműködtetők biotermék irányú termék-bővítési lehetőségei (*H2: részben igazolt*) korlátozottan valósulhatnak meg.

A helyi termelői piacoknak, biopiacoknak nagy valószínűséggel az *urbánus területeken* lehet súlyponti szerepe, mivel a falvakban napjainkig megőrződtek a háztáji gazdálkodás hagyományai, azaz a termékek egy részét a lakók maguk is előállítják. A biominőségtől eltekintenek az ismert termékeredet, a saját termelés, valamint olyan alternatíva függvényében, mint a vegyszermentes termék (*H4: részben igazolt*). Az urbánus, városi területeken létesítendő termelői (bio)piacokkal a helyi gazdák közvetett támogatásán túl a működtetői költségeknek is meg kell térülniük. A termékprofil és a termelők csekély száma, a létrehozandó helyszínek alacsony kihasználtsága, valamint a szakágazat szezonalitása miatt

célszerű olyan többfunkciós terek kialakítása, amely alkalmas feltételeket teremt a (bio)piaci napok megtartására is. Tehát a rendezvényhelyszín legyen alkalmas piaci, kiskereskedelmi tevékenység folytatására, vagy a piactér szolgálhasson további közösségi események megrendezésére.

A bioágazat a környezetkímélő technológiákon, vegyi anyagok korlátozott használatán, az ökológiai körfolyamat helyreállításán keresztül hozzájárul a BKÜ hosszú távon fenntartható fejlesztéséhez. A biogazdálkodás preferálása támogatandó irányvonal, optimizmusra ad okot, azonban számolni kell a fogyasztói szemlélet fejletlenségével, regionális és országos viszonylatban egyaránt. A biotermékek a termelői piacokhoz hasonlóan nyugat-eu-

rópai trendként jelennek meg, viszont a társadalom nem fogadókész ahhoz, hogy a benne lévő előnyöket érvényre juttassa. Az ágazat stabil gazdasági alapot akkor nyújthat a termelők számára, ha a lakossági ismeretek bővítése, a modern technológiák adaptálása, és mindenekelőtt a fizetőképes kereslet megteremtése megvalósul.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet szeretném kifejezni azoknak az ökológiai gazdálkodóknak, akik interjúikkal lehetővé tették a tanulmány elkészítését, valamint a Biokontroll Hungária Nonprofit Kft.-nek és azoknak a szakértőknek, kutatóknak és oktatóknak, akik hasznos tanácsaikkal elősegítették a munkám megírását.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) BENEDEK ZS. – FERTŐ I. (2014): Fejlődési lehetőség előtt a biotermelők. *A Falu*, XXIX. (2) 9–22. pp. <http://real.mtak.hu/13878/1/Benedek-Ferto-Biogazdalkodok.pdf> – (2) *Biogazdálkodás alatt álló terület 2000-2016 (%)*. KSH Eurostat táblázat. https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab/1/tsdpc440.html [2018.03.11.] – (3) Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. (2009–2016) éves jelentései. <https://www.biokontroll.hu/ellenorzes-es-tanusitas/dokumentumtar/eves-jelentesek/> [2018.03.05.] – (4) Biokultúra Hírlevél (2014. május, július, november; 2015. január, július; 2017. március, április, május, június, július, augusztus, szeptember). <http://biokultura.org/hu/biokultura-ujsg> [2018.03.02.] – (5) BORBÉLYNÉ HUNYADI É. (2013): Szakmai nap a bioszója jegyében, a régió belüli megvalósuló biztonság, GMO-mentes alapanyagokért. *Ökológiai Gazdálkodás Melléklet (ÖMKI) 2013. október–november*, 105–106. pp. – (6) BORSOS-REPKA N. (2010): A mai magyar bio-élelmiszerpiac néhány jellegzetessége. Árak, vevők és eladók. *Társadalomkutatás*, XXVIII. 2. 225–241. pp. – (7) CHIAVISTELLI, C. (2017): *Czech Republic and the organic trend*. Progetto Repubblica Ceca, Prague. <http://www.progetto.cz/repubblica-ceca-e-la-scelta-biologica/?lang=en>, [2018.03.12.] – (8) CSÍKNÉ MÁCSAI É. – LEHOTA J. (2013): Mezőgazdasági termelők értékesítési csatornaválasztási döntéseinek vizsgálata, különös tekintettel a közvetlen értékesítésre. *Gazdálkodás*, LVII. (5) 451–459. pp. – (9) DREXLER D. – DEZSÉNY Z. (2012): Az ökológiai gazdálkodás hazai helyzete és fejlesztési lehetőségei. *Östermelő: gazdálkodók lapja*, XVI (4) 88–91. pp. http://www.okogarancia.hu/pdf/cikkek/ostermelo_2012-4.pdf [2018.03.04.] – (10) European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit (EPRS STOA) (2016): *Human health implications of organic foods and organic agriculture*. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/581922/EPRS_STU%282016%29581922_EN.pdf [2018.03.04.] – (11) EUROSTAT, Main Tables, Agriculture, Organic Farming. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/main-tables> [2018.03.11.] – (12) FARKAS T. (2002): Vidékfejlesztés a fejlődésemleletek és a fejlesztési koncepciók tükrében. *Tér és Társadalom*, XVI. (1) 41–57. pp., <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/836/1669> [2018.02.25.] – (13) Földművelésügyi Minisztérium (2015): *Magyarország közép- és hosszú távú élelmiszeripari fejlesztési stratégiája 2014-2020*. 130 p. <http://elelmiszerlanc.kormany.hu/download/4/db/fooo0/%C3%89lelmiszeripari%20Fejleszt%C3%A9si%20Strat%C3%A9gia.pdf> [2018.04.20.] – (14) FRÜHWALD F. (2012): *A biogazdálkodás és a biotermékek helye a médiában és a kereskedelemben*. <https://vimeo.com/38373385> [2018.03.04.] – (15) GERGELY É. – SZABÓ B. – BALÁZS K. (2014): Az egészség- és környezettudatosság valamint az értékrend hatása a bioélelmiszer-fogyasztásra. *Marketing és menedzs-*

ment, XLVIII. (4) 27–37. pp. – (16) GOJAŚ, J. (2016): Development of organic farming in Poland – economic and legal aspects. *Scientific Paper Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, XVI. (1) 165–174. pp. http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.16_1/Art26.pdf [2018.03.12.] – (17) Hungária Öko Garancia Kft. éves jelentések 2009–2014. <http://www.okogarancia.hu/cegunkrol/index.htm> [2018.03.11.] – (18) KAMINSKY, G.: *Top factors for consumers in deciding what to eat or drink*. GfK Insights Blog. <https://blog.gfk.com/2017/10/top-factors-for-consumers-in-deciding-what-to-eat-or-drink/> [2018.03.11.] – (19) KANYÓ Zs.: *Szöbeli közlés*. 2018.04.20. – (20) MACZÁK B. – MÉSZÁROS L. – SZERLETICSNÉ TÚRI M. – SZEITZNÉ SZABÓ M. (2011): Az ökológiai („bio”) élelmiszerek élelmiszer-biztonsági értékelése az európai uniós adatok tükrében. *Biokontroll*, II. (3) 4–11. pp. <http://biokultura.org/hu/online-kiadvanyok> [2018.03.02.] – (21) NEMES G. – VARGA Á. (2014): Gondolatok a vidékfejlesztésről – alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció. *Educatio*, XXIII. (3) 384–393. pp. – (22) NÉMETHOVÁ, J. – DUBCOVÁ, A. – NAGYOVÁ, L. – KRAMÁREKOVÁ, H. (2017): Ecological farming in Slovakia and its regional disparities. *European Countryside*, IX. (4) 746–768. pp. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/euco.2017.9.issue-4/euco-2017-0042/euco-2017-0042.pdf> [2018.03.12.] – (23) Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat településsoros munkanélküliségi adatok 2017. 07. hó, 11. hó jelentései. https://nfsz.munka.hu/Lapok/full_afsz_kozos_statistika/full_afsz_teleulesoros_munkanelkulisegi_adatok/full_afsz_stat_teleules_adatok_2017.aspx [2018.09.14.] – (24) NEZDEI Cs. (2016): A vásárlói termékválasztás jellemzői a Balaton térség piachelyein – A helyi termelői piacok. Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing, XII. (2) 11–19. pp. – (25) NEZDEI Cs. – ALPEK B. L. (2018): Vásárlói csoportok a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet piachelyeinek példáján. *Tér és Társadalom*, XXXII. (1) 145–160. pp. – (26) NEZDEI Cs. – HORVÁTH Z. (2017): Marketplaces as additional touristic products in the Balaton Resort Area. In PAVKOV HRVOJEVIĆ, M. (szerk.): *17th Contemporary Trends in Tourism and Hospitality: NEW SPACES IN CULTURAL TOURISM*. Collection of paper. University of Novi Sad, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Novi Sad, 126–135. pp. – (27) OLÁH M. (szerk.) (2013–2014): *A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területfejlesztési Konceptiója*. Siófok – Keszthely. 398 p. <http://www.balatonregion.hu/aktualis-fejlesztési-dokumentumok> [2018.03.04.] – (28) PÓLA P. (2014): Helyi erőforrások, vidékfejlesztési stratégiák. In LUKOVICS, M. – ZUTI, B. (szerk.): *A területi fejlődés dilemmái*. SZTE Gazdaságtudományi Kar, Szeged, 267–276. pp. http://www.regscience.hu:8080/xmlui/bitstream/handle/11155/724/pola_helyi_2014.pdf?sequence=1 [2018.02.24.] – (29) PONISIO, L. C. – M’GONGLE, L. K. – MACE, K. C. – PALOMINO, J. – DE VALPINE, P. – KREMEN, C. (2014): *Diversification practices reduce organic to conventional yield gap*. The Royal Society Publishing, 2014. november 12. 1–7. pp. <http://rspb.royalsocietypublishing.org/content/royprsb/282/1799/20141396.full.pdf> [2018.03.04.] DOI: <http://dx.doi.org/10.1098/rspb.2014.1396> – (30) REZNEKI R. – SZTAHURA E. (szerk.) (2015): *Ökológiai gazdálkodás. Kézikönyv a támogatási kérelem benyújtásához*. Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, Budapest, 64 p. <https://www.nak.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/125-okologiai-gazdalkodas-kezikonyv-a-tamogatasi-kerelem-benyujtasahoz/file> [2018.02.25.] – (31) RODALE INTSTITUTE (2011): *The farming system trial. Celebrating 30 years*. <http://rodaleinstitute.org/assets/FSTbooklet.pdf> [2018.03.04.] – (32) ROSZÍK P. – BÁLINTNÉ VARGA K. – BÁNFI B. – BOKROS P. – RUSÓI R. – SZABÓ M. – SZÉLES V. – TÖKÉS T. – VÉKÁS M. (2009–2016): *Jelentés a Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. 2009-16. évi tevékenységéről*. <https://www.biokontroll.hu/ellenorzes-es-tanusitas/dokumentumtar/eves-jelentesek/> [2018.03.12.] (külön évenkénti jelentések) – (33) SARKADI F. (szerk.) (2014): *Biogazdálkodás: egy helyben toporgunk*. Biokultúra Hírlével, Magyar Biokultúra Szövetség, Budapest, 2014. május, 6. p. <http://biokultura.org/hu/biokultura-hirlevel/2014/461-biokultura-hirlevel-2014-majus> [2018.03.02.] – (34) *Széchenyi 2020 Támogatott pályázatkereső*. www.palyazat.gov.hu [2018.03.05.] – (35) SZENTE V. – BENEC K. – BÖRÖNDI-FÜLÖP N. (2016): Potential of Organic Farming at the Southern Watershed of Lake Balaton. *Regional and Business Studies*, 8. (2) 15–23. pp. <http://journal.ke.hu/rbs/index.php/rbs/issue/view/18> [2018.02.25.] – (36) SZENTE V. – SZAKÁLY Z. – SZÉLES Gy. (2011): Ökoélelmiszerek megítélése Magyarországon – alakuló fogyasztói tudatosság? *Gazdálkodás*, LV. (5) 512–517. pp. – (37) SZENTE V. – SZŰCS A. – SZAKÁLY Z. (2014): Szeretjük és vennénk a helyi élelmiszereket. A válaszadók nagy része akár többet is fizetne, hogy magyar élelmiszert fogyasszon. *Élelmiszer*, XXII. (3) 36–37. pp. – (38) SZLOVICSAK K. (szerk.) (2015): *Gyakran ismételt kérdések az ökológiai gazdálkodással kapcsolatban*. E-book sorozat II. rész. Magyar Biokultúra Szövetség, Budapest, 13 p. <http://biokultura.org/hu/online-kiadvanyok> [2018.03.02.] – (39) SZTÁK

R. – MOLNÁR L. (2018): *A vásárlóerő Magyarország településein*. GKI Gazdaságkutató Intézet, Budapest. <http://www.gki.hu/wp-content/uploads/2018/01/GKI-A-v%C3%A1s%C3%A1rl%C3%B3er%C5%91-Magyarorsz%C3%A1g-telep%C3%BCl%C3%A9sein.pdf> [2018.03.11.] – (40) Területi Információs Rendszer (TeIR) Helyzet-tér-kép funkció 2015–2016. évi adatai. <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/> [2018.09.14.] – (41) Területi Információs Rendszer (TeIR) Idősoros elemző funkció 2015–2016. évi adatai. <https://www.teir.hu/idosoros-elemzo/> [2018.09.14.] – (42) VALKÓ G. (szerk.) (2017): *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon, 2016*. Központi Statisztikai Hivatal. 235 p. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/fenntartfejl/fenntartfejl16.pdf> [2018.09.14.]

A dél-koreai rizstermelés főbb gazdasági mutatóinak vizsgálata

ERDEINÉ KÉSMÁRKI-GALLY SZILVIA –
NESZMÉLYI GYÖRGY IVÁN

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK,
KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Kulcsszavak: Dél-Korea, agrárgazdaság, fogyasztás, gépvásárlás, rizstermelés.
JEL-kód: O13, Q17.

A rizs évszázadok óta Korea egyik legfontosabb mezőgazdasági terménye, hagyományosan a legjelentősebb volumenben termesztett élelmiszernövénye, amely az agrárpolitika központi elemének is tekinthető. Ez utóbbi azonban az elmúlt évtizedekben változásokon ment keresztül, ugyanis a dél-koreai rizstermelés egyrészt a termőterület folyamatos csökkenése, másrészt a keresleti változások, harmadrészt az állami támogatások rendszerének alakulása miatt visszaesett. Ennek ellenére a koreai rizstermesztés termelékenysége javult, ráadásul kevesebb vegyszert használnak, optimalizálják a gépek használatát, miközben magas hozamot érnek el, jóllehet a gazdaságok teljesítménye az országon belül változó. A terméshozamok emelkedésével egyidejű csökkenő fogyasztás a kormányzatot támogatási politikája átértékelésére készítette. Ennek alapján a korábbi mennyiségi növekedést támogató politika a minőségorientált termelés irányába mozdult el. A rizstermelőknek nyújtott állami támogatások rendszere a jövedelemtámogatás felé toldott el, de bizonyos támogatások még mindig közvetlenül kapcsolódnak a rizstermeléshez.

BEVEZETÉS

Dél-Korea a világkereskedelem és a multinacionális befektetések világpiacának vezető szereplőjévé vált (*Neszmélyi, 2004*).

A dél-koreai gazdaság a kereskedelem és tőkeáramlások területén elindult a nyitás irányába. A nemzetgazdaság általános erősödése, az életszínvonal emelkedése, a vidéki lakosság nagy részének városokba vándorlása és ipari vagy szolgáltató ágazatokban történő elhelyezkedése megnövelte az élelmiszerek iránti belső keresletet, amely az agrárszektorra és a vidéki lakosságra is hatással (*Choi et al., 2016*).

A rizs a legjelentősebb volumenben termesztett élelmiszernövénye a koreai agrárgazdaságnak, ezért mind a fogyasztók, mind a mezőgazdasági termelők érzékenyek

a rizspiac alakulására. Éppen ezért is a koreai döntéshozók számára komoly kérdést jelent a termelés szabályozása.

Az elmúlt évtizedekben Korea az amerikai rizs fontos piacává vált. Az Egyesült Államok 1995-től (az Uruguayi forduló óta) több mint 1,1 millió tonna rizst exportált Koreába. A XXI. században a gazdasági és környezeti tényezők megváltoztak. Korea 2014 végén bejelentette, hogy kilép az Uruguayi forduló megállapodásából, megváltoztatja a rizsbehozatal szabályozását, és 2015. január 1-jétől vámkontingenst (*tariff rate quota*, TRQ) alkalmaz. Ennek megfelelően a kvótatarifát olyan magasra emelték, hogy hatékonyan meggátolja a jelentős rizsbehozatalt, illetve elrendelték az importált rizs mennyiségének szoros állami ellenőrzését, vagyis Korea továbbra is

fenntartotta elszigeteltségét a nemzetközi rizspiaccoktól. A rizs erős piaci védelme több más koreai mezőgazdasági termék sikerével ellentétben áll a világgazdaságban (*Choi et al., 2016*).

Jelen tanulmány elkészítésével a szerzők célja az volt, hogy a dél-koreai rizstermelő ágazat vizsgálata révén olyan megoldásokat mutassanak be, amelyek tanulságként szolgálhatnak, továbbá akár egyes elemekben Európában is hasznosítható ötleteket adhatnak. Dél-koreai agrárgazdasági elemzésekkel mindeddig kevés publikáció foglalkozott, különösen magyar nyelven.

Annak ellenére, hogy a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) exportvezérelt ipari ágazatainak látványos sikere világszerte ismert, és amely az országot egyetlen emberöltő alatt szegénységből a világ egyik legtehetősebb államai sorába emelte, ez a sikertörténet nem volt jellemző az agrárágazatra, amelyek mindvégig és mindmáig komoly hatékonysági és versenyképességi problémákkal kell megküzdenie. Ebben a tekintetben elmondható, hogy a magyar agrárgazdasághoz képest is jóval komolyabb problémákkal néz szembe. A szerzők azért választották a rizstermelés helyzetének vizsgálatát kutatásuk témájául, mert ez az ágazat a leginkább meghatározó és jellemző Dél-Korea agrárgazdaságán belül.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Munkánk során a legfrissebb, jellemzően szekunder adatokból és információkból dolgoztunk. A szekunder források hazai és nemzetközi irodalomra épülnek, melyeket két csoportba lehet sorolni: statisztikai jellegű adatok és tudományos kutatások eredményei. Statisztikai adatok tekintetében a szerzők nemzetközi (FAO, USDA, World DataBank, STATISTA), valamint ahol elérhető volt, dél-koreai adatbázisokat és információs forrásokat (KOSTAT, KREI, MAFRA) használtak fel közvetlenül, illetve esetenként más szakirodalmi forrásokban megjelent elemzések alapján.

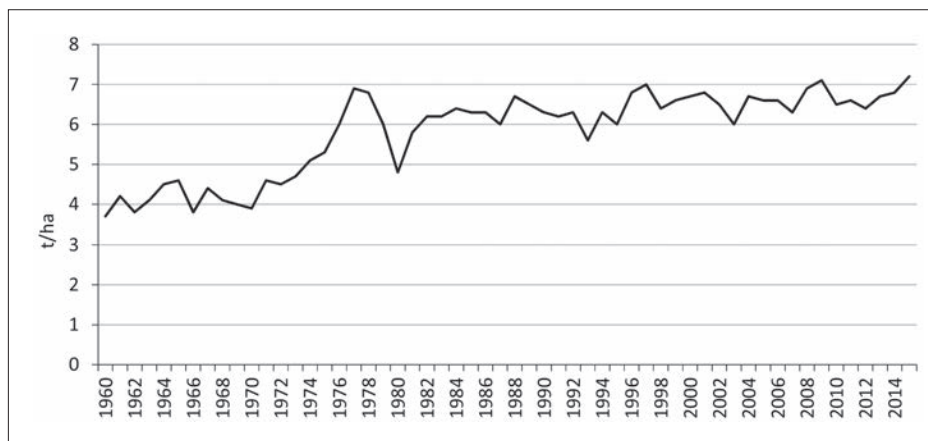
EREDMÉNYEK

A rizstermelés helyzete

A rizs több mint ezer éve Koreában vezető szerepet tölt be (*Crawford – Lee, 2003*), és jelenleg is a legfontosabb népélelmezési cikk. A rizs a keményítőalapú kalóriaforrások 64%-át, az összes kalóriaforrás 28%-át adta 2011-ben (*FAOSTAT, 2015*). A rizsfogyasztás jellege az idők során változásokon ment keresztül. A szegénység és az idegen uralom idején (így a japán gyarmati időszakban 1910–1945 között) a koreaiak a rizs mellett más növényeket is termesztettek jelentősebb mennyiségben, mint például búzát, árpát, kölest, cirkot és hajdinát. A II. világháború, majd a koreai háború (1950–1953) pusztításai és az elhúzódozó új-jáépítés következtében az 1950–1960-as években Dél-Korea még élelmiszerhiánnyal küszködött, ezért az akkori vezetés fő feladatának a termelés mennyiségi növelését tekintette. E téren a jelentősebb fordulatot az ún. Tong-il Rice névre keresztelt, magas hozamú új rizsfajta termesztésbe vonása jelentette. Az új rizsfajta az indica és a japonica fajták keresztezéséből jött létre, és mivel hozamában felülmúlta a japonica fajtát, így a gazdálkodók előszeretettel vetették, melynek következtében a rizstermelés majdnem megduplázódott 1960–1977 között és hozama 87%-kal 6,9 t/ha-ra emelkedett (1. ábra). Ezt a folyamatot a nagyobb terméshezozamú új fajták mellett a növekvő műtrágya-felhasználás és egyéb mezőgazdasági kemikáliák segítették.

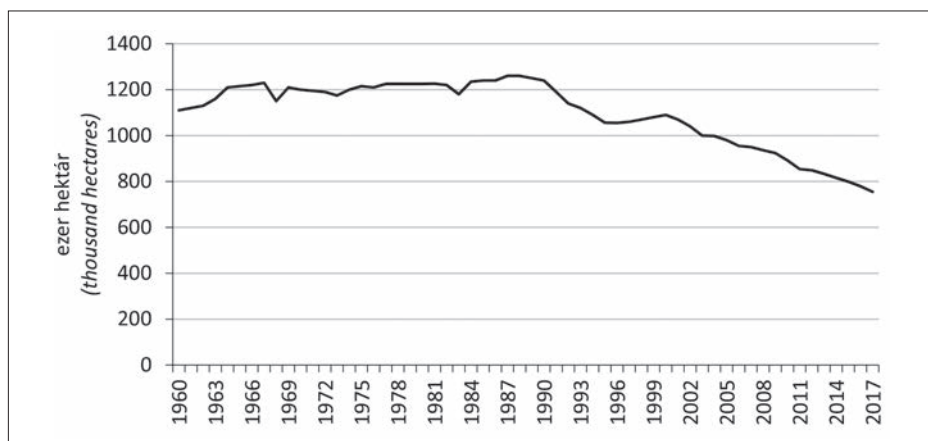
Az 1980-as évekig a rizskészletek jelentős felhalmozása volt jellemző, azonban 1980 közepén egy hideghullám söpört végig az országon, mely rendkívül súlyos károkat okozott a termelésben. A kormányzat, amely egyébként minden eszközzel akadályozta a külföldi rizs beáramlását az országba, a fenyegető élelmiszerhiány miatt ebben az évben egymillió tonnás rendkívüli rizsimportot engedélyezett. A helyzetet súlyosbította, hogy a gazdál-

I. ábra

A rizs termésátlaga 1960–2015 között (Rice yields between 1960 and 2015)

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA-adatok alapján)

2. ábra

A rizs termőterületének alakulása Dél-Koreában 1960–2017 között (Rice area harvested in South Korea between 1960 and 2017)

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA-adatok alapján)

codók bizalma megrendült a Tong-il rizs iránt – melyet íze és főzési tulajdonságai miatt a fogyasztók egyébként sem kedveltek túlzottan –, így egyre több gazdálkodó tért vissza a kisebb hozamú és a koreai éghajlatnak jobban megfelelő (hidegtűrőbb) japonica fajtákhoz. Ugyanakkor a Tong-il fajtának köszönhetően az ország rizstermesztési és önellátási mutatói számottevően javultak. A termésmennyiség

1980-ban a hideg időjárás következtében ugyan csökkent, de ezt követően ismét emelkedett, és 1988-ban elérte a 6,053 millió tonnás csúcst. Ennek háttérében a magas hozamú fajta mellett olyan ténnyezők is álltak, mint az öntözési kapacitás fejlesztése, a talajjavítással, illetve a hollandiaihoz hasonló, tengertől való területelhódítás révén a rizstermesztésre alkalmas földterület növekedése, továbbá

a modern agrotechnikai eljárásoknak a korábbiánál szélesebb körben való elterjedése (Neszmélyi, 2004). A hektáronkénti termésátlag az 1981 és 1996 közötti fokozatos növekedés után 1996 és 2014 között 6–7 t/ha között ingadozott, de 2013–2015 között erőteljes hozamnövekedés következett be. A rizsből való önellátás rátája 1985-ben mindössze 71,6% volt, míg 2001-ben már 104,5%.

A növekvő hozamok ellenére ebben az időszakban a rizs termőterülete alig változott, 1987-ben érte el a csúcst, amikor 1,26 millió hektáron termesztették a növényt (2. ábra).

Bár a termőterület folyamatosan csökken az utóbbi években, de Dél-Koreának ma is a legfontosabb terménye a rizs, ez az ország szemestermény-előállításának mintegy 90%-át teszi ki. A kisméretű, elaprózott üzemekben gazdálkodó dél-koreai gazdálkodók azonban nem lennének képesek a világpiacon versenyezni más országok termelőivel, különösen a délkelet-ázsiai szubtrópusi, illetve trópusi klímájú országokkal, régiókkal, amelyekben évi két, illetve három alkalommal is aratnak, míg a mérsékelt éghajlatú Koreai-félszigeten csupán egyetlen alkalommal (Neszmélyi, 2017).

Az ország földrajzi adottságaiból adódóan a nyugati, sík területeken a rizs termelési aránya jóval magasabb, mint a hegyekben bővelkedő keleti részeken. Dél-Koreát is érintik a szélsőséges időjárás negatív hatásai (pl.: tájfun, árvizek, kemény fagyok stb.), melyeket fejlett agrotechnikával, gépekre alapozott termesztéstechnológiával, szakszerű tápanyag-utánpótlással és növényvédelemmel próbálnak ellensúlyozni. Ezért például a 2001. évi mutatókat az 1985. évi adatokkal összevetve az látható, hogy a termőterület 12,4%-os csökkenése a rizs volumenében mindössze 2%-os csökkenést jelentett, illetve a hektáronkénti terméshozam 13,2%-kal növekedett. Ma a rizs termőterülete az összes művelt terü-

let mintegy 50%-át teszi ki (KOSIS, 2018), mely jóllehet ma is messze a legmagasabb részarányt képviseli a mezőgazdaságilag művelt összterületen belül, ennek ellenére az utóbbi két évtizedben jelentősen (mintegy egyharmaddal) csökkent, és 2017-ben csak 754 ezer ha-on 3,97 millió tonnát termeltek.

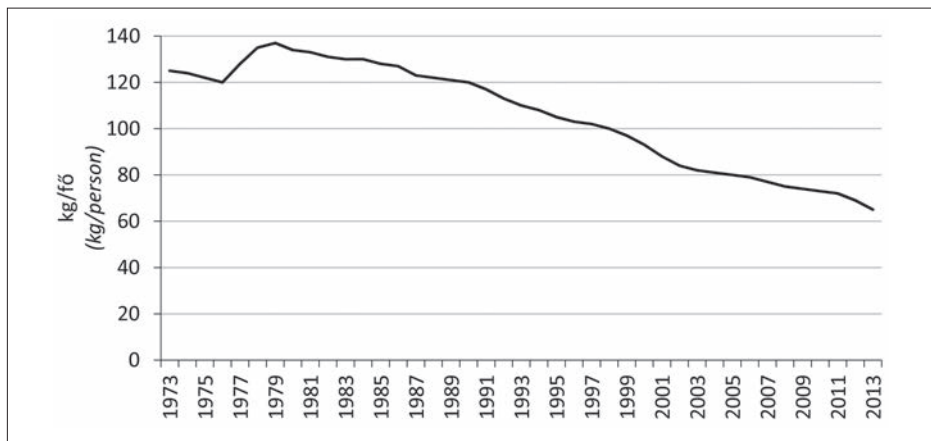
Az 1970-es években az önellátási folyamat részeként a dél-koreai kormány megpróbálta csökkenteni a rizs fogyasztását, hogy a fogyasztás és a termelés közötti különbség csökkenjen. A fogyasztókat arra biztatták, hogy ne fogyasszanak rizst vagy keverjék árpával, majd az 1980-as években fokozatosan megszüntették a rizs felhasználásának korlátozásait. A javuló nemzeti jövedelmi mutatók miatt megnövekedett belső vásárlóerő és az agrárpiaci import-liberalizálási folyamat eredményeként az élelmiszerek iránti kereslet strukturálisan diverzifikálódott. Az elmúlt évtizedekben a rizskereslet jelentősen és folyamatosan csökkent. A 3. ábrán látható, hogy ma már az egy főre jutó rizsfogyasztás nem éri el a 62 kg/főt, szemben az 1970-es évek végével, amikor a fogyasztás ennek bő kétszerese volt (1970: 136,4 kg/fő, 1985: 128,1 kg/fő; 2001: 88,9 kg/fő).

A rizsfogyasztás csökkenéséhez a következő főbb tényezők járultak hozzá:

– Városiasodás: A városi életvitelből adódó fogyasztási szokások változása, az üzletek kínálata. A városiasodás Dél-Koreában nagyon erőteljes, a lakosság 80%-a él jelenleg városi térségekben (World DataBank, 2014). A vidéki térségekben 102,1 kg/fő, a városokban 60,0 kg/fő volt a rizsfogyasztás 2015-ben (KOSTAT, 2016).

– A családi alapú főzési minta változása: a munkahelyen vagy annak közelében történő étkezés a rizsre koncentrálnó (ún. családi alapú) főzés régi mintáját csökkentette. A rizsre fordított kiadások 1970-ben az élelmiszerek kiadásainak 38,6%-át tették ki, ez 2006-ban 4,6%-ra csökkent (Han et al., 2008).

3. ábra

A rizsfogyasztás alakulása Dél-Koreában (Rice consumption in South Korea)

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA- és KOSTAT-adatok alapján)

– Az importált búza alacsony ára miatt olcsó élelmiszerek (pl.: tészta, kenyér stb.). A búza egy főre jutó fogyasztása 1980 óta gyakorlatilag nem változik, nem csökken úgy, mint a rizs (KREI, 2013).

– A rizs magas fogyasztói ára.

– A keményítőalapú élelmiszerek fogyasztási aránya folyamatosan csökken (KREI, 2013).

A rizs felhasználási területe az idők folyamán változott. Fő felhasználási területe az asztali fehér rizs, másik területe az alkoholtartalmú italok készítéséhez (pl.: makkoli [erjesztett rizsbor, alkoholtartalma <8%], soju [alkoholtartalma 20-40%]). A makkoli és a soju mellett a sütőipari alkalmazásokban is használják.

Más ázsiai országoktól eltérően a rizst rendszeresen nem használják takarmányozásra Koreában, kivéve az őrlés során eltávolított rizskorpát. A kormány 2016-ban első alkalommal értékesített támogatott rizst takarmányozásra (Choi – Myers, 2016). Azonban az utóbbi években jelentősen nőtt a nem közvetlen élelmiszeripari felhasználású rizs mennyisége. Ez az 1995 és 2012 közötti időszakban (vagyis az Uruguayi forduló óta) meghaladta az évi 625 ezer tonnát, szemben az 1995 előtti

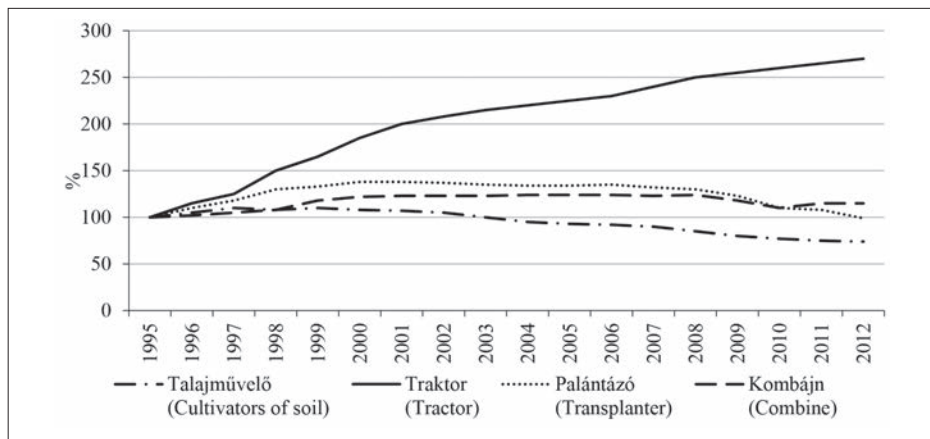
időszakkal, amikor is kb. 235 ezer tonna volt. A takarmányozási célú rizs 1995–2012 között átlagosan 10,3% volt, szemben az 1985–1994-es évek 3,3%-ával.

A rizstermesztés gépesítése

Napjainkban is a rizstermesztés dominál a dél-koreai agrárgazdaságban, amelyet hosszú ideig az alulgépesítettség jellemezett. Még az 1960–70-es években is túlnyomóan a kézi munkaerő és az igásállatok használatával lehetett találkozni. A termelés nagy kézimunka-igényű fázisait (palántázás, aratás) a gazdálkodók egymás kölcsönös kisegítése útján oldották meg. Ezt a fajta hagyományos „kaláka”-szerű összefogást (koreaiul „pumasi”) azonban az egyre terjedő gépesítés mára jelentős mértékben kiszorította.

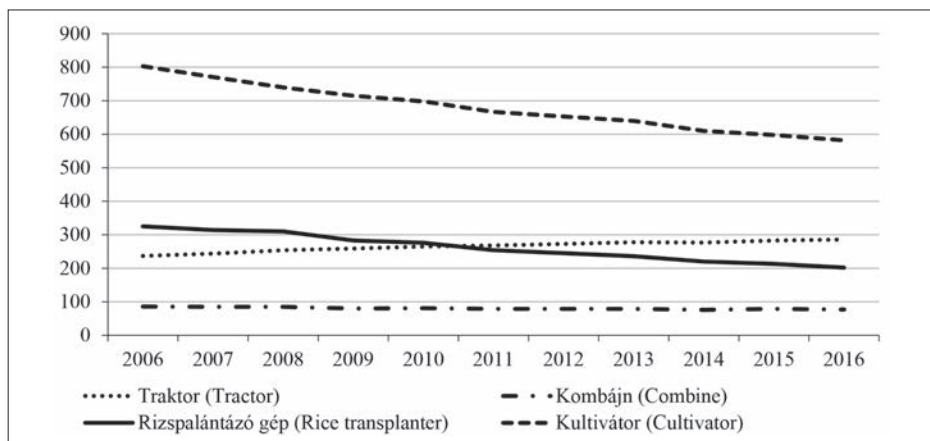
A dél-koreai agrárgazdaság gépesítésének szükségességére a kormányzat az 1990-es évek elejétől igyekszik különösen nagy figyelmet fordítani. Ennek egyik oka a mezőgazdasági tevékenységből élő lakosság számának jelentős csökkenése, illetve a gazdálkodók korösszetételének változása és elöregedése. A másik fő tényező a világgazdaságban végbemenő piacliberalizációs folyamatok, amelyekhez az alkalmazkodás,

4. ábra
Mezőgazdasági gépek számának alakulása Dél-Koreában (1995=100%) (Number of agricultural machinery in South Korea, 1995=100%)

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA-adatok alapján)

5. ábra
A mezőgazdasági gépellátottság alakulása Dél-Koreában 2006 és 2015 között (Number of agricultural machinery in South Korea between 2006 and 2015)

Forrás: STATISTA (2018)

a hatékony és versenyképes dél-koreai agrárgazdaság megteremtése nehezen lenne elképzelhető megfelelő gépesítés nélkül. Éppen ezért a munkaerőt gépek váltották fel. A nagyobb területen gazdálkodók egyre inkább foglalkoznak rizstermesztéssel, így a nagyobb területméret a gépesítést is jobban igényli. A dél-koreai gépállomány döntő része még ma is a rizstermesztést

szolgálja. Az utóbbi évtizedekben a legfontosabb erőgépekből (traktorok, kombájnok, rizspalántázó gépek stb.) számottevően javult a kínálat.

Az öntözött területek aránya 77%-ról 81%-ra emelkedett 2002 és 2013 között. A legjelentősebb erőgépek (traktorok) száma is nőtt (4. ábra). A magajáró talajmaró a legelterjedtebben használt célgép, me-

lyek száma 1998-ig emelkedett, azonban ezt követően kismértékben csökkent, mivel a jobbnak bizonyuló traktoros megoldás kiszorította. 2001-ben a traktorok és a talajmarók együttes száma 1124 ezer db volt, amely azt jelenti, hogy száz mezőgazdasági üzemből átlagosan 81 rendelkezett ilyen eszközzel.

Az 5. ábrán látható, hogy Dél-Koreában a gazdaságok kb. 582 ezer kultivátorral és 202 ezer traktorral rendelkeztek 2016-ban és a hegyvidéki mezőgazdasági területek 58,3%-át művelték géppel.

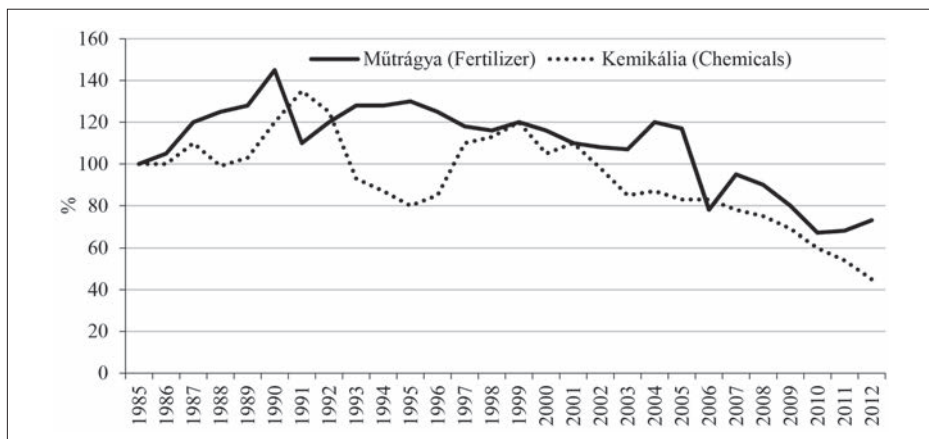
A változatlanul kis üzemméretből adódóan a gazdálkodók számára továbbra is dilemmát jelent, hogy megéri-e minden egyes munkafázisra saját és ráadásul vadonatúj gépet vásárolniuk. A kormányzat ezért ösztönzi a használtgép-kereskedelmet és törekszik az alkatrészellátási, valamint szervizelési feltételeken is javítani (Choi et al., 2016), ennek következtében a rizsföldek 97,9%-át használt gépekkel művelték 2016-ban. A dél-koreai mezőgazdasági gépek gyártásának értéke megközelítette a 2,71 milliárd USA-dollárt, mely magában foglalja az erdészeti gépek gyártását is.

A talajok tápanyag-utánpótlása és agrokemikáliák használata

A műtrágyázást és az egyéb kemikáliák kijuttatását ma már szintén géppel végzik Dél-Koreában. A gazdáknak már nem kell a feldolgozás különböző fázisaival bajlódniuk, hanem a betakarított (kicsépeelt, de hántolatlan) terményt közvetlenül leadhatják a 360 komplex rizsfeldolgozó üzem valamelyikének. A viszonylag alacsony ön-ellátási mutatók miatt a kormányzat már korábban programot indított az élelmezési célú szemes termények előállításának növeléséért. Ezzel összhangban az ország műtrágyagyártó kapacitása is növekedett (Choi et al., 2016).

Az 1990-es évekig mind a műtrágya-felhasználás mutatói, mind a terméshozamok folyamatosan javultak (6. ábra), ezt követően azonban az 1990-es évektől a műtrágya-felhasználás csökkenő tendenciát mutat. Egyrészt a talajok elsavanyodásának folyamata, másrészt további környezeti szempontok miatt egyre inkább előtérbe kerültek a környezetre kevésbé káros módszerek (pl. szerves anyagok használata), jöllehet a műtrágyák esetében is időköz-

6. ábra
Műtrágya- és kemikáliafelhasználás a mezőgazdaságban (1985 = 100%, hektáronként)
(Agricultural fertilizer and chemicals use in South Korea, 1985 = 100 %, per hectare)

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA-adatok alapján)

ben számottevő minőségjavulás történt (Choi et al., 2016). Egy hektárra 1970-ben átlagosan 162 kg műtrágyát juttattak ki, ami 1990-re 458 kg/ha-ra emelkedett, míg 2000-ben „mindössze” 382 kg jutott egy hektárra. A műtrágyák és a növényvédő szerek használatának csökkenése összefüggésben áll mind a rizs termőterületének csökkenésével, mind pedig a kemikáliák alkalmazásának intenzitásával. A mezőgazdasági vegyszerek felhasznált mennyisége 2012-ben az 1991-es szint egyharmada volt, ugyanakkor a hektáronkénti felhasznált mennyiség a legmagasabb. A kormányzat nem támogatja a vegyszerek használatát a talajvíz, a felszíni vizek és a part menti területek vízszennyezési problémái miatt, a műtrágyázás ráadásul súlyosbította a talajsavasodást (KREI, 2010). Mindemellát az élelmiszerek kémiai szennyeződése a fogyasztók aggodalmát is kiváltotta (Choi et al., 2016).

Termelési politika

Dél-Koreában mintegy 1,1 millió mezőgazdasági üzem működik. Az átlagos művelt terület nagysága 1,5 ha/gazdaság volt 2013-ban, amely nagyon kicsi a hatékony termeléshez, és a legtöbb gazdaság rizst termeszt (MAFRA, 2015).

A kormány termelési politikája alapján a gazdaságok jövedelemnövelésének egyik módja a rizstermelésből származó árbevételek emelése a piaci árak magas szinten tartása mellett. A kormány 1948 és 2005 között jelentősen befolyásolta a rizsárakat azáltal, hogy az ország rizstermelésének nagy részét felvásárolta. Az 1970-es évektől, a nemzeti önellátás részeként, a kormány többet fizetett a rizsért, mint amennyiért értékesítette. Továbbá a rizstermelésre nyújtott állami támogatást segítette a behozatalra vonatkozó tilalom, így a dél-koreai rizsárak a világkereskedelmi árnál magasabb szinten tudtak maradni. A mezőgazdasági termelők számára fizetett állami felvásárlási ár a termelési költségek

180%-a volt 1990–1994 között. Az állami támogatás az 1990-es évekig folytatódott, de 1995-ben a WTO létrehozta az ún. URA-t (*Uruguay Round Agreements*, Uruguayi forduló keretében kötött megállapodás). A megállapodás alapján minden országnak csökkentenie kellett az agrártámogatások átlagos szintjét az 1986–1988-as bázisidőszak szintjéről. Dél-Korea azonban a megállapodás aláírói közül egyedüliként kijelentette, hogy bázisidőszaknak az 1988–1990 közötti időszakot tekinti, amikor is a támogatás magasabb volt, mint az 1986–1988 közötti időszakban. A tervek szerinti cél a rizsre nyújtott támogatás 13%-os csökkentése volt 1995–2004 között (WTO, 1995). Mivel Dél-Korea 1993-ban jelentősen növelte a rizs támogatását, a csökkentés, amely mellett elköteleződött, közel 32%-nak felelt meg a bázisidőszak eltérései miatt (WTO, 1995). Ezáltal a dél-koreai kormánynak csökkentenie kellett a rizs felvásárlására fordított kiadásait, ugyanakkor a mezőgazdasági termelők nyomást gyakoroltak a kormányra ennek növelése érdekében. A kormányzatnak végül csökkentenie kellett a felvásárolni kívánt mennyiséget, hogy a megállapodás keretében meghatározott költségkorlát alatt maradjon (WTO, 1995).

Közvetlen kifizetési programok

A dél-koreai kormány továbbra is igyekezett növelni a gazdálkodók jövedelmét, és olyan politikát szeretett volna, amelyet hozzá lehetett kapcsolni a termelés teljesítményéhez. Ezek a programok a gazdálkodókat, azon belül a rizstermelőket célozták meg, és a rizstermesztés növelését segítették a termelők számának csökkentésével. Ezt a politikát „közvetlen kifizetés” programnak nevezték. A programok közvetlenül a gazdáknak fizettek támogatást, függetlenül a megtermelt rizs értékesített mennyiségétől (Lim, 2008).

Az egyik ilyen program a Közvetlen kifizetés a környezetbarát gazdálkodás szá-

mára. Az 1999-ben indult program a szántóföldi gazdálkodókat támogatja (minden növényt, nem csak a rizst) a környezetbarát technikák alkalmazásában. A program 2015-ben a rizstermesztő gazdák számára 215 USD/ha támogatást nyújtott biogazdálkodás esetén. A program teljes keretösszege 2015-ben 29 millió USD volt (KREI, 2015).

2005 márciusában a *Rice Income Compensation Act* (Rizsjövedelem kompenzációs törvény) új, közvetlen támogatási rendszert vezetett be a rizstermelők számára (Yim, 2006). Ennek két eleme van. Az egyik a területalapú támogatás, amely a terület nagyságától függ. A másik támogatás egy árkülönbözet, amely az önköltség és az átlagos rizsár közötti különbség nagy részét lefedi. Az árkülönbözeti támogatás összesen 635 millió USD-t, a területalapú kifizetések 745 millió USD-t értek el.

A 2000-es évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy Dél-Koreának az önellátás helyett a túlkínálat kérdésével kell foglalkoznia. Azóta a kormány olyan programokat léptetett életbe, amelyek a gazdálkodókat a rizstermelés csökkentésére vagy a termeléssel való felhagyásra ösztönzik (Choi – Smith, 2010; 2012).

Mivel a korábbi, elsősorban az árak emelkedésére alapozott rizsfelvásárlási program 2005-ben befejeződött, ezért a kormány megkezdte az ún. Élelmiszer-gabonáról programot (PFSP), amelynek célja az élelmiszerbiztonsági készletek biztosítása és a mezőgazdasági árak stabilizálása. A program keretében a dél-koreai kormány az aratási időszakban (október–december) az átlagos piaci áron beszerzi a hazai hántolatlan rizst, majd később értékesíti. 2015. október és 2016. február között a kormány hántolatlan rizsből 3,6 millió tonnát vásárolt fel.

Az Országos Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetsége (NACF) minden évben a betakarított termény jelentős részét felvásárolja későbbi vizonteladásra, amikor az árak magasabbak, például 2014-ben a ter-

mény 53,3%-át vásárolta fel. Az ún. mezőgazdasági és vidéki strukturális fejlesztési intézkedések program 1992 és 2001 között működött, 42,3 milliárd USD költségvetéssel, célja pedig a mezőgazdasági versenyképesség és a vidéki életkörülmények javítása volt (KREI, 2010). A különleges vidékfejlesztési adó 1994 és 2014 között volt hatályban. A termelési infrastruktúra fejlesztésére és vidéki életkörülmények javítására stb. lehetett felhasználni a befolyt 1,39 milliárd USD-t. A két támogatás együttesen mintegy 60 milliárd USD költségvetéssel rendelkezett a mezőgazdaság és a vidéki élet javítása érdekében a 22 éves periódus alatt, azonban a tényleges kiadás kevesebb volt, mint 22 milliárd USD (KREI, 2010).

Az intenzív állattenyésztés és vegyszerhasználat környezeti hatásaival szembeni növekvő társadalmi aggodalom miatt újszerű kezdeményezések születtek, amelyek a rizságot is pozitívan érintették. Ezek között említést érdemel a folyékony trágya komposztálására és annak felhasználására irányuló program, amelynek összege 2010-ben 105 millió USD volt (KREI, 2010).

A Kormány Vidékfejlesztési Hivatala (RDA) kutatási munkát is végez, fejleszt, forgalmaz és értékesít. A hivatal 2010. évi költségvetése körülbelül 950 millió USD volt (KREI, 2010).

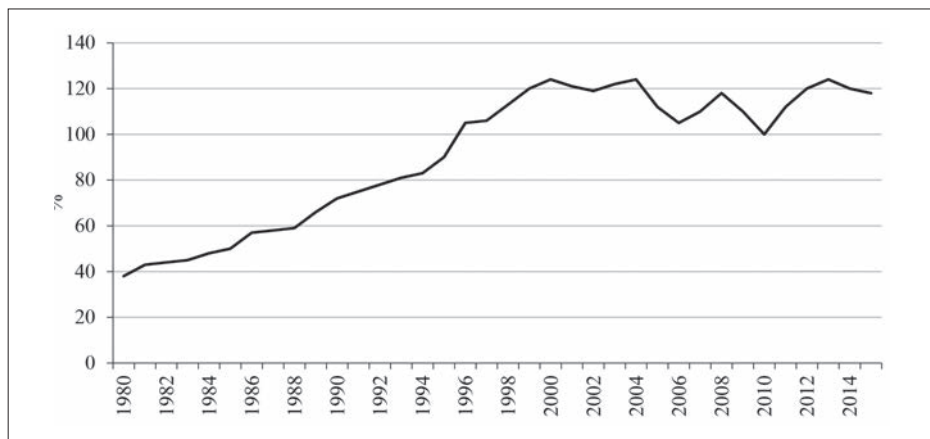
A kormány ösztönözte a rizsfeldolgozó üzemek (RPC) létrehozását is: 2014-ben 226 rizsfeldolgozó üzem volt, 149 az NACF tagszövetkezetei és 77 magántulajdonban (MAFRA, 2015).

A rizs árának alakulása

Az állami felvásárlási árak 1985 és 2000 között évente átlagosan 6,0%-kal emelkedtek (7. ábra), amely összességében 154,4%-ot tett ki, és nagyjából hasonló mértékben emelkedtek ugyanezen időszak alatt a fogyasztói árak is (156,6%). Az áremelkedés mértéke viszont kifejezetten magasnak számít az ugyanezen időszakra számított (113,9%-os) általános

7. ábra

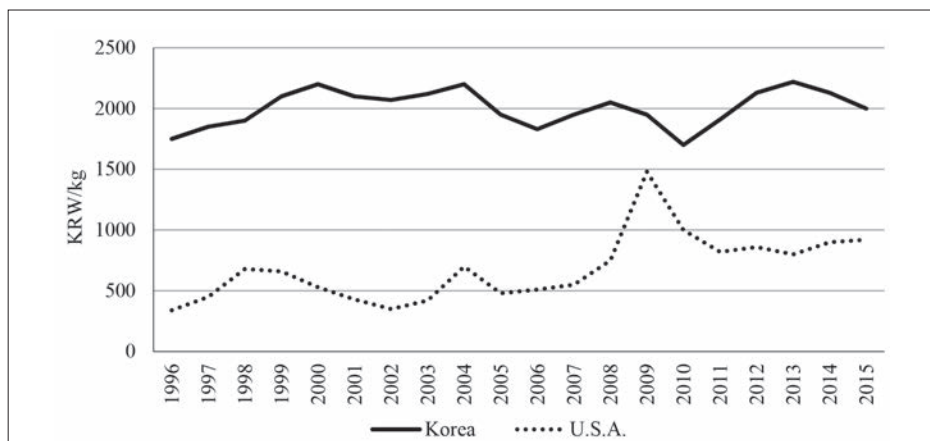
A rizs termelői ára 1980 és 2015 között (2010=100%) (Producer rice price between 1980 and 2015, 2010 =100%)

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA-, KOSIS-adatok alapján)

8. ábra

A rövid szemű rizs ára Dél-Koreában és az Amerikai Egyesült Államokban (KRW/kg) (Korea's wholesale rice price and USA's short-grain rice price, KRW/kg)

Megjegyzés: 1 USD = 1081 KRW

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA-adatok alapján)

fogyasztói árindex-emelkedéshez képest. A rizs nagykereskedelmi ára 2000-től kiegyenlített, de 2010–2013 között ismét emelkedett.

A dél-koreai nagykereskedelmi árak és a nemzetközi rizsár közötti rés 1996 óta az éves átlagokat összehasonlítva 24-82% között változik. A két ár közötti különbség

2009-ben volt a legalacsonyabb, amikor a rizs világszerte elérte csúcspontját (rövid szemű japán rizs átlagos ára 1450 KRW/kg) (1 USD = 1081 KRW). A kaliforniai és az ausztráliai közepes és rövid szemű rizs termelése az elmúlt évtizedben az aszályos időjárástól szenvedett, miközben a kereslet továbbra is magas volt.

A dél-koreai rizskereskedelem

A 20. században a rizs kereskedelme Dél-Koreában változatos képet mutatott. Dél-Korea a század elején exportálta, majd a háború utáni évtizedekben a rizs élelmiszersegélyként érkezett az országba. Az ország 1978-ban elérte az önellátás szintjét (a politikai célnak megfelelően), 1981-től pedig a világ egyik legnagyobb rizsimportőrévé vált, 1996-ban visszaesett az önellátás szintjére (WTO minimális piaci hozzáférési kvótái 2015-ig), majd az ország 2015-ben olyan rendszert fogadott el, amely elszigeteli belföldi árait a világpiacitól (*Choi et al., 2016*).

Japán 1910-ben elfoglalta és annektálta Koreát, amely 1945-ig Japán élelmiszer-ellátásában jelentős szerepet játszott. A függetlenség visszaszerzését, továbbá a háborús pusztításokat követően külföldről kényszerült rizsszükséglétét biztosítani (a nagyrészt az Egyesült Államokból származó rizst sokáig élelmiszersegélyként kapta). Ahogy a dél-koreai népesség nőtt, a fogyasztók az árpáról és a kölesről a rizsre váltottak. A kormány rizsre vonatkozó önellátási kampánya 1978-ban eredményes volt, ám sikere csak egy évig tartott. Majd az 1980-ban súlyos élelmiszerhiánnyal fenyegető termeléscsökkenés miatt a dél-koreai kormány soha nem látott mértékben kezdett rizst importálni. A kormány több mint 3 millió tonnát importált annak érdekében, hogy elkerülje a hiányt, a rossz 1980-as betakarított mennyiség miatt. A hirtelen importnövekedés élénkítette a rizspiacot és árcsúcsot generált. A dél-koreai kormány elsősorban közepes és rövid szemű rizst vásárolt. A Dél-Korea által 1980–1983 között importált rizsből 2,096 millió tonna, vagyis az összes behozatal 58%-a az Egyesült Államokból érkezett (*Customs Department, 2014*).

A kormány 1980 után a hagyományos rizsfajtákra összpontosított, mivel e fajták hozamai rugalmasnak bizonyultak, így a dél-koreai vezetés ismételten ragaszkodott

a rizs önellátásához 1983 után, és megszüntette a nagy mennyiségű rizsbehozatalt. Valójában Dél-Korea exportált is rizst, hogy visszafizesse az 1980–1983-as válság miatt Japán és Indonézia által nyújtott hiteleit. Dél-Korea 1995-ben alkalmazta az uruguayi forduló megállapodásának 5. mellékletének B. szakaszát, amely kimondja, hogy „egy elsődleges mezőgazdasági termék, amely a fejlődő ország tagjának hagyományos étrendében döntő szerepet játszik”, korlátozott időtartamra különleges kezelést kaphat (*WTO, 1995*). Ahelyett, hogy ki lenne téve a „vámkezelésnek” vagy a vámtarifák, vámkontingensek hatálya alá tartozó termékek korlátlan behozatalának, a termékre minimális hozzáférési kvóta vonatkozik, a kontingensen kívüli behozatalra vonatkozó rendelkezések nélkül. Dél-Korea ezt a rendelkezést alkalmazta a rizsre (*WTO, 1995*).

A meghatározott minimális hozzáférési kvóta 1995-ben kezdődött, melynek értéke az 1986–1988-as bázisidőszak átlagfogyasztásának 1%-a. A kvóta 1999-ben emelkedett 2%-ra, 2001-ben pedig 4%-ra. Az import több mint fele a Kínából származó rövid szemű rizs volt (a legalacsonyabb árajánlatú) (*Choi – Voboril, 1996*).

2004-ben az 5. melléklet szerinti engedély, a rizs 205 228 tonna minimális hozzáférési szintet meghaladó importjának további tilalma a lejáratához közeledett. Ennek megfelelően és a 2004. december 31-én lezárult tárgyalások során Dél-Korea megállapodott a kereskedelmi partnereivel, hogy további 10 évig folytassák a minimális hozzáférést. Korea hozzájárult a kvóta nagyságának megduplázásához annak érdekében, hogy az import egy részét asztali rizsként értékesítsék, a kvóta felét négy országra osztják fel, a másik felét pedig bármely országból származó behozatalra. Minden importot a Korea Agro-Fisheries és Food Trade Corporation kezelte (*Yim, 2006*). A Földművelésügyi, Élelmiszerügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (MAFRA) a rizst feldolgozott állapotban értékesítette

a felhasználók (élelmiszergyártók és alkoholos italok gyártói) számára (Choi, 2014).

Dél-Korea különleges szabályozásának második évtizedét nehéz volt kezelni, mert a dél-koreai rizs fogyasztása csökkent (Choi – Smith, 2010). A minimális hozzáférési kvóta a bázisidőszaki fogyasztás 4-8%-át tette ki, amely 2014-ben a fogyasztási szint több mint 10%-át jelentette. 2005-ben az agrárgazdasági politika megváltozott, a kormány megszüntette a felvásárlást, ehelyett az árak támogatására és a jövedelemtámogatásra irányuló közvetlen kifizetéseket indítottak el. Emellett a gazdálkodói utánpótlás biztosítása is nehezedett. A túlkínálat kezdett problémát jelenteni.

Amikor Kína árai emelkedtek, az amerikai (aszтали) rizs időnként sikeresen versenyezhetett az árral (Choi – Myers, 2016).

Koreának 2014-ben lehetősége lett volna az uruguayi forduló megállapodásában foglaltak további meghosszabbítására. A legkisebb hozzáférésre vonatkozó további bővítéstől félve Dél-Korea 2014 júliusában úgy döntött, hogy nem folytatja ezt az utat. 2014 szeptemberében hivatalosan bejelentette azon szándékát, hogy 2015. január 1-jétől elhagyja a különleges bánásmódot és a rizsre vonatkozó vámkontingenst működtet (Choi – Myers, 2014). Dél-Korea bejelentette, hogy a túlzott kvótadíj 513% lesz, míg a kvótavámtarifa 5% marad. A megállapodás lejártával azonban az országspecifikus alkvótákat megszüntették, ugyanúgy, mint a kötelezettségeket az importált rizs esetén (Choi – Myers, 2014).

A dél-koreai rizs piac jövője

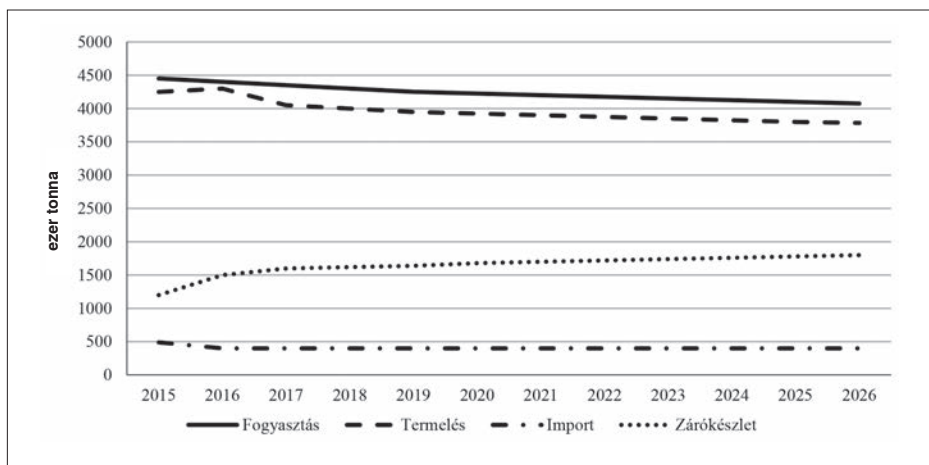
A KREI előrejelzései alapján az egy főre jutó rizsfogyasztás tovább fog csökkenni. A jelenleg 49,181 millió főre becsült dél-koreai lakosság létszáma 2023-ra várhatóan kismértékben, mintegy 225 ezer fővel (0,5%-kal) fog nőni, majd elkezdi csökkenni. 2050-ben a népességszám várhatóan közel 12%-kal lesz alacsonyabb, mint a jelenlegi szint (kb. 5,8 millió fővel csökken). Az

egy főre eső rizsfogyasztás csökkenése és a népességfogyás együttes hatásaként Dél-Korea rizs iránti keresletének további csökkenését fogja eredményezni (9. ábra).

Tekintettel a rizs hagyományos élelmiszer-felhasználásának hosszú távú csökkenésére, a közvetlen élelmiszer-felhasználás további csökkenése várható. Azonban a rizs egyéb felhasználási lehetőségei bővíthetnek a feldolgozott élelmiszerekben, mint a sütéshez használt liszt vagy az italgártás. Bár a szomszédos országok régóta használták a rizst takarmányként, erre Dél-Korea esetében 2016-ig kellett várni. Kína minden évben nagy mennyiségű rizst használ takarmányozásra. A japán kormány, amely – Dél-Koreához és Kínához hasonlóan – támogatást nyújtott a rizstermelőknek, támogatja a rizs takarmányozási célú felhasználását. A rizs takarmányozási célú felhasználása állami támogatás nélkül csak akkor lehetséges, ha a takarmánymagvak és a dél-koreai alacsony minőségű rizs árai konvergálnak egymáshoz, amely a takarmányok számára elérhető rizs árának jelentős csökkenését követelné meg. A dél-koreai kormány 2016 februárjában első alkalommal szabadított fel barna rizst (99 millió tonna) a készleteiből állati takarmányként való értékesítésre. A rizs értékesítési ára 200 KRW/kg volt, amely körülbelül mintegy tizede volt a kormány által fizetett összegnek. Ez nagy támogatást jelentett a rizs számára (Choi – Myers, 2016).

A csökkenő belföldi kereslet várhatóan a termelés csökkenését, a készletek növekedését, illetve az export emelkedését vonja maga után. Dél-Korea 1995-ben és 2002–2007 között rizst adott Észak-Korea részére (Francom et al., 2007), valamint a közeli Japán évente rizst adományoz számos országnak, hogy kezelni tudja a piacon megjelenő túlkínálatot. Az USDA hosszú távú előrejelzése szerint a dél-koreai rizs piac kiegyensúlyozottságát a termelés 517 millió tonnás csökkenésével tudják elérni a következő évtizedben (Choi et al., 2016).

9. ábra
Várható rizskereslet és kínálat Dél-Koreában (ezer tonna) (Projected rice demand and supply, thousand tons)

Forrás: Choi és szerzőtársai (2016) (USDA-adatok alapján)

KÖVETKEZTETÉSEK

A rizs továbbra is a legfontosabb élelmiszer-gabona Koreában. A dél-koreai fogyasztók határozottan előnyben részesítik a hagyományosan Koreában termesztett rövid szemű japonica rizst. Az 1970-es évek egyik legfontosabb kormányzati kísérlete a fogyasztás és a termelés új, magas hozamú fajtára történő átállítására nem vált be. A kormány önellátásra való törekvése végül sikerült az 1980-as években, ugyanakkor a hagyományos rizstípusok hozamnövekedése és az asztali felhasználású rizs fogyasztásának csökkenése, valamint az import teljes tilalma együttesen a belső piac egyensúlyát eredményezte. A költségek mind a fogyasztói, mind a költségvetési kiadások tekintetében magasak voltak. 1995 óta Dél-Korea köteles minimális mennyiségű rizst behozni annak érdekében, hogy a WTO részévé váljon, és élvezhesse a non-food exportpiacok alacsonyabb korlátozásait. A Dél-Korea által alkalmazott speciális mechanizmust, amellyel a rizs behozatalának a minimális hozzáférési kvótán kívül történő megtiltását érik el, 2004-ben megújított-

ták egy speciális kvótarész bevezetésével, amelyet árverésre bocsátanak. A legtöbb importált rizst 1995 óta azonban élelmiszer- és italtermékek feldolgozására használják. Dél-Korea 2014-ben úgy döntött, hogy nem újítja meg az abszolút kvótát, és átvált egy vámkontingensre, amelyben a kvóta feletti behozatal megengedett. A kormány továbbra is teljeskörűen ellenőrizte a kvótaimportot, és rendkívül magas vámot (513%) szabott ki, amely gyakorlatilag kizárja a kvótán felüli behozatalt. Azok az országok, amelyek exportálják a rizst Dél-Koreába, kifogásolták ezt a döntést, amelyet a WTO keretében vitatnak meg.

Dél-Koreában régóta ismerik az amerikai rizst, és különösen a közepes és a rövid szemű kaliforniai rizs elfogadott. Ezt bizonyították, amikor Dél-Korea 1980-ban és 1981-ben a szárazság miatti vészhelyzetben nagy mennyiségű rizst importált, majd ismét, amikor az amerikai rizs gyakran sikeresen versenyzett az árak és a minőség tekintetében a kínai japonica rizsbehozattal.

Ugyanakkor kérdésként felmerül, hogy vajon képes lehet-e Dél-Korea a jövőben versenyezni a világpiacon azért, hogy saját

piacát ellássa és exportálja a japonica rizst. Dél-koreai források rámutattak arra, hogy a hazai és a külföldi japonica rizs közti árrés időnként szűkült. A dél-koreai gazdálkodók magas hozamot értek el, kevesebb költséggel. Azonban, mivel egy nagyon magas kvótát meghaladó vámtarifát indított, és bejelentette a kormány által importált rizs szigorú kezelését, Dél-Korea továbbra is elszigetelt a hazai rizs piacot a világpiacoktól.

Véleményünk szerint fontos lenne további vizsgálatokat folytatni és ezeket a

nemzetközi kereskedelmi kérdések vonatkozásaira is kiterjeszteni, tekintettel arra, hogy Dél-Korea a WTO tagjaként, és számos ún. új generációs szabadkereskedelmi megállapodás aláírójaként a jövőben egyre kevésbé zárhatja el belső rizs piacát a világkereskedelem hatásaitól. Hasonlóképpen további kutatómunkát és elemzést igényelnek a dél-koreai belső élelmiszerigények, élelmiszer-fogyasztási szokások változásai, valamint a rizs ágazat jövőbeli életképességét befolyásoló tényezők.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) CHOI, S. (2014): *Grain and Feed July Update*. July 28, 2014. USDA, Foreign Agricultural Service. http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Grain%20and%20Feed%20Update_Seoul_Korea%20-%20Republic%20of_7-28-2014.pdf – (2) CHOI, S. – DYCK, J. – CHILDS, N. (2016): *The Rice Market in South Korea*. A Report from the Economic Research Service. USDA, 36 p. – (3) CHOI, S. – MYERS, M. A. (2014): *Korean Governments Press Release of Rice Tariffication*. GAIN Report KS1443, 10-23-2014. USDA, Foreign Agricultural Service. http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Korean%20Governments%20Press%20Release%20of%20Rice%20Tariffication_Seoul_Korea%20-%20Republic%20of_10-23-2014.pdf – (4) CHOI, S. – MYERS, M. A. (2016): *Grain and Feed 2016 Annual Report*. March 30, 2016. USDA, Foreign Agricultural Service – (5) CHOI, S. – SMITH, G. H. (2010): *Grain and Feed Update Report*. Nov. 10, 2010. USDA, Foreign Agricultural Service – (6) CHOI, S. – SMITH, G. H. (2012): *Grain and Feed Annual Report*. April 17, 2012. USDA, Foreign Agricultural Service – (7) CHOI, S. – VOBORIL, D. (1996): *Rice Voluntary Report*. Oct. 9, 1996. USDA, Foreign Agricultural Service – (8) CRAWFORD, G. W. – LEE, G. A. (2003): *Agricultural Origins in the Korean Peninsula. Antiquity: A Quarterly Review of Archaeology*, 77 (295): 87–95. – (9) CUSTOMS DEPARTMENT (2014): *Ministry of Finance, Thailand*. – (10) FAOSTAT (2015): *Food and Agriculture Organization of the United Nations, Statistics Division* – (11) FRANCOM, M. – HALE, D. – CHOI, S. Y. (2007): *North Korea Agricultural Situation*. May 18, 2007. USDA, Foreign Agricultural Service – (12) HAN, D. B. – CHUN, C. I. – SEO, S. – SHIN, J. K. – ITO, S. – CHANG, C. C. – HSU, S. H. (2008): *Impacts of Rice Import Expansion and Policy Changes after Trade Liberalization*. Institute of Life Science and Natural Resources, Korea University – (13) KREI (2010): *Agriculture in Korea*. Korea Rural Economic Institute, <http://www.krei.re.kr/portlet-repositories/agri/files/1403833731591.pdf> – (14) KREI (2013): *Food Balance Sheet*. Korea Rural Economic Institute – (15) KREI (2015): *Agriculture in Korea*. Korea Rural Economic Institute. <http://www.krei.re.kr/web/eng/agriculture-in-korea> – (16) KOSIS (2018): *Korean Statistical Information System*. <http://kosis.kr/eng/> – (17) KOSTAT (2016): *Statistics Korea. Annual Trends of Foodgrain Consumption*. <http://kostat.go.kr/portal/english/surveyOutlines/8/4/index.static> – (18) LIM, S. S. (2008): *Transition to Decoupled Rice Support and Its Production Effects in Korea*. *Journal of Rural Development*, 31 (2): 169–185. – (19) MAFRA (2015): *Republic of Korea. Agriculture, Food and Rural Affairs Statistics Yearbook*. Ministry of Agriculture, Food and Rural Affairs – (20) STATISTA (2018): *Number of agricultural machines in South Korea 2006–2016*. <https://www.statista.com/statistics/650874/south-korea-farm-mechanization/> – (21) NESZMÉLYI GY. (2004): *A Három Egykori Királyság Földje (A Koreai Köztársaság társadalmi, gazdasági sajátosságai és élelmiszergazdasága)*. Agroinform Kiadó, Budapest, 144 p. – (22) NESZMÉLYI GY. (2017): *Tajvan társadalmi és gazdasági kihívásai különös tekintettel az agrárágazatra: Hasonlóságok és eltérések Tajvan és Dél-Korea fejlődési útjában*. Szent István Egyetemi Kiadó, 163 p. – (23) WORLD DATABANK (2014): *The World Bank*. <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> – (24) WTO (1995): *Schedule LX*. World Trade Organization. Republic of Korea. – (25) YIM, B. (2006): *The Changing Structure of the Korean Rice Market*. GAIN Report, Aug. 11, 2006.

////////////////////////////////////// KRÓNIKA //

200 éves az óvári agrár-felsőoktatás (1818–2018)

HEGYI JUDIT – KALMÁR SÁNDOR – NÉMETH ATTILA

„Nem vagyunk mások, mint folytatásai a régi időnek, a lányok továbbmennek ugyanazon az úton, jó szem kell hozzá, hogy megláthassa valaki, hol végződik az egyik nemzedék lábnyoma és hol folytatódik az új nemzedéké” (Krúdy Gyula)

A Széchenyi István Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karának jogelődjét 1818-ban alapították Magyaróváron. Európa – és talán a világ – első, folyamatosan működő agrár-felsőoktatási tanintézetének létrehozása Albert Kázmér szász-tescheni herceg és denglázi Wittmann Antal lovag nevéhez fűződik.

Alma Materünk alapításának 200 éves évfordulóját előkészítő bizottsági ülésre 2014. április 14-én érkezett az első fel-

kérő levél. Egy operatív és egy tanácsadó testület kezdte meg az ünnepségsorozat szervezését. Az eltelt 4 év alatt az Óvári Gazdászok Szövetsége, a volt és jelenlegi óvári oktatók és hallgatók, számos mecénásunk és segítő támogatónk segítségével lépésről lépésre sikerült a kitűzött célokat megvalósítani.

A bicentenáriumi rendezvénysorozat előzményeként Hensch Árpád (1847–1913), Masch Antal (1809–1884), Hajdu Frigyes

(1917–1997), *Fekete István* (1900–1970), *Groffits Gábor* (1880–1957) neves tudós, vezető és óvári gazdaság személyiségek szobrait állítottuk fel.

Vitéz Prutkay János, az 50 éves Lovasiskola, dr. Dohy János, Kovács K. Zoltán, dr. Török János, dr. Czimber Gyula, dr. Szajkó László, dr. Hidvégi László, Kvassay Jenő, a 125 éves a Magyar Növényfajta kísérlet és dr. Sóttonyi László emléktábláit 2013 és 2018 között ünnepélyes keretek között avattuk fel.

A szobrok és emlékművek mellett ki-tűzött cél volt a kar történetét bemutató könyvek elkészítése is, melynek feladatát dr. Tenk Antal professor emeritus vállalta magára. Egy *Gazdászbiblia* is elkészült dr. Cser János szerkesztésében, melyben az óvári gazdaszaldárda énekei és az óvári gazdaszélet mindennapjai, valamint az együvé tartozást erősítő értékei kerültek bemutatásra. A kiadványok sorát a Széchenyi István Egyetem 200 éves jubileumi Alumni magazinja zárta, melyben eddig még ritkán látott képekkel illusztrálva mutattuk be karunk sokszínű történetét. A fentiek-

ben felsoroltakon túl a rendezvénysorozat előzményeként számos agrártörténeti és életrajzi könyvet adtunk ki vagy segítettük, támogattuk azok megjelentetését (Bécs vonzásában – Az agrárpiacosodás feltétel-rendszere Moson vármegyében a 19. század első felében; „... mások szegénységén segíthetni...” – Ihász Lajos élete; Erőt s erélyt! – Egy magyar huszártiszt, Pettkó-Szandtner Tibor élete és visszaemlékezései; Grabner Emil; Izinger Pál élete; Óvári gazdaszok és tanáraik az 1956-os forradalomban; Elfeledett lovaslegendáink – Örkenytábortól a tengerentúlig; Széchenyi és a mezőgazdaság; Az Óvári Gazdász...).

A jubileumi év a tradicionális *Gazdászballal* kezdődött, ahol az Alma Mater volt hallgatói találkozhattak egymással és melyet dr. Fazekas Sándor mezőgazdasági miniszter úr is megtisztelt jelenlétével. A programok folytatásaként dr. Sóttonyi László rendkívül sokoldalú munkásságát bemutató *kiállítás* nyílt, mely tiszteleg volt tanárunk mai napig is élő személyisége és alkotásai előtt. A következő esemény a *Dicső múltunk I. kötet* régóta várt *bemutatójával* (a II.

kötet november 7-re készült el), valamint a *Vár- és Intézménytörténeti Kiállítás* megnyitásával folytatódott. Hagyományos rendezvényünk a *GazdászBajnokság*, melyre az ország számos agrár-felsőoktatási intézményéből (Gödöllő, Debrecen, Keszthely, Sopron, Szarvas) és a Széchenyi István Egyetem karairól érkeztek hallgatók. Az összetartozás ereje a múltban gyökeredzik, melyre szerettük volna felhívni a figyelmet a májusban megnyitott „*Tablókiállítással*”, ahol bemutatásra került *Hitschmann Hugó* (1838–1904) egykori óvári gazdász és tanárunk (az osztrák mezőgazdasági szakajtó megteremtőjének) közel 600 db fénykép tartalmazó egyedi fotóalbuma. Ezen kuriózumnak mondható és a II. világháborúig még fellelhető fényképeket – több mint 5000 db – az Óvári Gazdászok Szövetsége digitalizálta és tárta a nagyközönség elé. A tudományos rendezvények közül ebben az évben volt a *XXII. Országos MÉTE TDK*, ahol a magyarországi felsőoktatásban tanuló hallgatók közül az élelmiszerekkel kapcsolatos tudományos kutatást végzők mutathatták be tevékenységük eredményeit. A nyári időszak kezdéseként négy külföldi szaktanácsadási szakmai szervezet – köztük a két legjelentősebb európai: az *IALB* és az *EUFRAS* – nemzetközi konferenciát tartott Óváron közel 400 szaktanácsadó és vidékfejlesztési agrárszakember részvételével. Az őszi programokat a „*Lovas tevékenységekkel a vidék felemelkedéséért*” című kétnapos szakmai fórum nyitotta meg. A nívós előadások szakmai délutánja mellett nyílt napként és edző továbbképzésként is funkcionált a program. Ennek keretében mutatták be a 150 éve született világhírű szobrászművész, ifj. Vastagh György munkásságának emléket állító „*Nem csak állatszobrász*” vándorkiállítást is, amelyet dr. Estók János, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatója nyitott meg. *2018. október 25-én került sor az ünnepélyes tanévnyitónkra*, mely dr. Nagy István jelenlegi és dr. Nagy Frigyes volt agrárminiszter

jelenlétében zajlott. A tanévnyitót követően leplezték le – a dr. Markovszky György adományából állítottatott – *obeliszket*, melyet dr. Földesi Péter rektor, dr. Szalka Éva dékán és dr. Markovszky György adott át a múlt, a jelen és a jövő gazdászainak. Másnap az *1956-os Forradalom és Szabadságharc hőseire* emlékeztünk meg a Vár előtti emlékműnél. A két évszázad elhunyt oktatói és hallgatói emléke előtt tisztelegve 2018. november 1-jén az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bartók Béla Énekkara és a Győri Egyetemi Zenekar adott nagyszerű *Mozart Requiem* komolyzenei koncertet az egyetemi kar Aulájában. Két nappal később nívós *Néptánc-gálaesttel és kiállítással* ünnepeltük az idén 60 éves Óvári Gazdász Néptáncgyűtest.

November 9–10-én a *XXXVII. Óvári Tudományos Napok* eseményei zajlottak. A „Fenntartható agrárium és környezet – az Óvári Akadémia 200 éve – múlt, jelen, jövő” alcímmel rendezett konferenciára 240 agrárszakember regisztrált. A tudományos ülészakot dr. Nagy István agrárminiszter nyitotta meg, a plenáris ülés további előadásait prof. dr. Sótónyi Péter, prof. dr. Dudits Dénes, prof. dr. Nagy Péter, dr. Somfai Tamás, dr. Juhász Anikó és dr. Abdul Mounem Mouasen tartották. A két nap folyamán 14 szekcióban 102 előadás hangzott el, 50 poszter került bemutatásra. A konferencia alatt – a plenáris előadások előtt és a szakember-találkozó keretein belül – került sor Kovácsné dr. Gaál Katalin professor emerita és dr. Tenk Antal pro-

fessor emeritus születésnapjára köszöntésére, kerek évfordulójuk alkalmából.

Az ÓTN ideje alatt ünnepélyes emléktábla-avatásokra is sor került (dr. Kovács László, dr. Bacskay Sándor és dr. Szabó Gábor), valamint a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretében a mosonmagyaróvári vár turisztikai célú fejlesztésének alapkövetétele is megtörtént.

Az ünnepségsorozatra a koronát a *november 10-i Ünnepi Gála* tette fel. 1300 vendéget vártunk Mosonmagyaróvár új sportcsarnokába, az UFM Arénába. A program a társkarok, a házigazdák és az alapítók örököseinek díszfelvonulásával indult a Vártól az Arénáig.

Az ünnepi szónokok között volt dr. Földesi Péter, a Széchenyi István Egyetem rektora, dr. Nagy István agrárminiszter, dr. Árvay István, Mosonmagyaróvár Város polgármestere, dr. Sinóros-Szabó Laura, az EMMI főosztályvezetője, prof. dr. Hubert Hausenauer, a BOKU rektora és dr. Markovszky György, a kar mecénása.

A köszöntőkben helyet kapott az alapítókra – való emlékezés, a mezőgazdaság forradalmának, a klímaváltozás kihívásainak és a népesedési problémának a hangsúlyai,

valamint az agrár-felsőoktatás jelenének és jövőjének kérdései.

A gálán jelen volt az óvári gazdászok nagy családjának legbölcsebb gazdája, a 99 éves *Szuprics Vendel* is, aki 1938-ban kezdte meg tanulmányait az Akadémián.

A műsor fergeteges hangulatához hozzájárult a kétszáz éves gazdászképzésről bemutatott rövidfilm, Mészáros János Elek és Császár Sándor óvári gazdászok nívós éneklése, és az Óvári Gazdász Néptáncegyüttes, a Győr Symphonic Band, valamint a Moson Big Band zenei programja. Az est az egyetemi kar „B” épületében megtartott nosztalgialátkozóval zárult, amely – „óvári gazdászosra” sikeredve, mulatással és nótaszóval tarkítva – másnap reggel ért véget a jelenlegi fiatal hallgatói generáció és az évtizedekkel ezelőtt végzett öregdiák nemzedékek egymásra találásával.

Ezúton is szeretnénk hálás köszönetet mondani az anyagi támogatóknak és a szervezőknek, akik mindent megtettek azért, hogy méltón ünnepelhessük 200 éves dicső múltunkat!

*„Vivat, crescat et floreat Academia!
Vivant Professores!”*

//////////////////////////////////// SZEMLE //////////////////////////////////////

Agricultural and Environmental Policies

JANTYIK LILI

Az *Agricultural and Environmental Policies* című könyv a magyar piacon hiánypótlónak számít az agrárpolitikai témájú könyvek sorában. Alapvetően alap- és mesterszakos, angol nyelvű egyetemi képzésben részt vevő hallgatóknak íródott, de haszonnal forgathatják a téma iránt érdeklődő kollégák is. Leginkább a fejlett és fejlődő országokból jövő, gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök vagy nemzetközi tanulmányok szakon tanuló hallgatókat szólítja meg, akik tanulmányaik befejezése után a mezőgazdasági szakigazgatásban, agrárpolitikai intézményekben döntéshozóként helyezkednek majd el vagy az agráriumban működő vállalkozások vezetésével, irányításával foglalkoznak, ahol a megszerzett ismereteiket, illetve a magyar tapasztalatokat is jó eredménnyel hasznosítani tudják.

A könyv a nemzetközi agrárpolitika szeretőgázó témáiba nyújt betekintést. Egymásra épülő, de önálló feldolgozásra is alkalmas fejezetei széleskörűen elemzik a modern mezőgazdasági-élelmiszeripari politika és a sok szempontból ehhez kapcsolódó környezetpolitika főbb területeit. Az első fejezet a mezőgazdaság szerepével foglalkozik és bemutatja a szektor sajátosságait, illetve az azokra épülő agrárpolitikai következményeket. A második fejezet a globális élelmezés kihívásait mutatja be nemzetközi tanulmányok alapján, kiemelve a keresleti változásokat, a vízhiányt, az élelmezés-pazarlás, a biodiverzitás és a genetikailag módosított élelmezerek ügyeit. A harmadik fejezet azt az alapvető kérdést elemzi, hogy miért van szükség agrárpolitikára, valamint csoportosítja az agrárpolitikai intézkedéseket. A negyedik fejezet a Közös Agrárpolitika történetét és főbb reformjait mutatja be, míg az ötödik fejezet az euró-

pai vidékfejlesztés sajátosságait ismerteti. A hatodik fejezet az agrárpolitika intézményrendszerének háttérét vizsgálja, különös tekintettel a magyar sajátosságokra. A hetedik fejezet az USA agrárpolitikáját elemzi, valamint hasonlítja azt a Közös Agrárpolitikához. A nyolcadik fejezet az agrárpolitika és a környezet viszonyát vizsgálja, különös tekintettel az európai tanulságokra. A szerzők a kilencedik fejezetet az élelmezés-biztonság és -minőség kérdéskörének tanulmányozására szánják, míg a tizedik fejezet a termelői együttműködések (szövetkezetek) témájában íródott. A tizenegyedik fejezet a nemzetközi élelmezés-kereskedelem trendjeit és intézményrendszerének háttérét mutatja be, míg a tizenkettedik fejezet az EU környezetpolitikáját vizsgálja. Végül, de nem utolsósorban a tizenharmadik fejezet a magyar agrárpolitika történeti áttekintésével zárul.

Az egyes fejezeteket olyan kérdések vezetik be, amelyek az olvasók (egyetemi hallgatók) előzetes ismereteivel teremtenek kapcsolatot, felkeltik a téma iránti érdeklődést. Az ismeretanyag összefoglalásaképpen, illetve segítve a vizsgára történő felkészülést, a fejezetek végén összefoglaló, önellenőrző kérdések találhatóak, továbbá a szerzők a hallgatók érdeklődésének megfelelő angol nyelvű rövid videófilmeket is ajánlanak, amelyek kiegészítik, színesítik a fejezetben tárgyalt tananyagot.

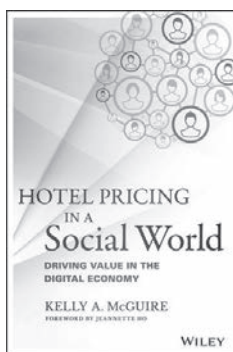
Összességében a válogatott témákon alapuló könyv hiánypótló a nemzetközi agrárközgazdasági/agrárpolitikai ismereteket nyújtó angol nyelvű alap- és mesterszakos képzésben részt vevő oktatók és hallgatók számára. (*István Fehér – Judit Beke* (2018): *Agricultural and Environmental Policies*. Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő.)

Hotel és árazás a Közösségi Hálók világában: Értékteremtés a Digitális Gazdaságban

FAZEKAS LAJOS

Az elmúlt 5 év adatai – kapacitásbővülés, kihasználtság és átlagár-növekedés – töretlen fejlődést mutatnak a magyar szállodaipar területén. Ehhez a növekedéshez jelentős mértékben hozzájárult a vidéki turizmus. A diszkrécionális jövedelem emelkedésére alapozó vidéki wellness- és szabadidő-turizmus mellett egyre jelentősebb a fővároson kívül zajló üzleti és konferenciaturizmus is, amely a dinamikusan fejlődő vidéki repte-
reknek és a fővároson kívül megvalósuló, jelentős nemzetközi befektetéseknek is köszönhető. A vendégekért, rendezvényekért óriási a harc. A nemzetközi szállodalán-cok, amelyek alapvetően a fővárosban vannak jelen, az értékesítés és az árképzés területén rendkívül fejlett, nagyon komoly informatikai alapokon nyugvó, hatalmas adatbázisokat feldolgozó rendszereket használnak. A vidéki, független szállodák versenyképességének növelése érdekében elengedhetetlen, hogy ezekkel a módszerekkel megismerkedjenek. A helyes árképzésen alapuló ajánlatok vonzóbbá tehetik a szolgáltatásokat és ezáltal a régiót is. A turisták pedig az általuk kedvelt és látogatott vidéki régiókban a gazdaság más területein is a fejlődés generálói lehetnek.

Az internet megjelenése a digitális forradalom olyan mérföldköve, ami alapvető változásokat hozott az élet minden területén. Korábban soha nem tapasztalt mennyiségű információ vált szinte azonnal elérhetővé, miközben a közösségi oldalakból kiinduló online közösségek hatására a földrajzi távolságok szinte teljes mértékben jelentékte-

lenné váltak az új környezetben kialakuló csoportok számára. Ha egy magyar turista ma el akar utazni például Las Vegasba, az év bármely napjára előre megtudhatja az általa kiválasztott vendéglátó egység szobáinak az árait mindössze néhány kattintással, miközben azonnal hozzáfér a korábbi vendégek értékeléséhez és ezzel párhuzamosan számos alter-

natív ajánlattal is találkozhat.

A könyv szerzője, *Kelly A. McGuire* jelenleg az egyik legnagyobb Las Vegas-i szállodalánccnál tölti be a hozamenedzsmentért felelős részleg vezetői pozícióját, korábban pedig a világ vezető analitikai megoldásokat kínáló szervezeténél (SAS Institute Inc.) dolgozott, ahol 2011 és 2015 között a szervezet vendéglátás és üzleti ipari divíziójának globális stratégiájáért volt felelős. Legfontosabb céljaként azt fogalmazza meg, hogy a hozamenedzsmenttel foglalkozó szakemberek számára segítsen felismerni az adatvezérelt döntéshozatal értékét.

A kötet központi gondolata az integráció egy olyan jövőkép felvázolásával, ahol az egyelőre sokszor különálló egységként működő stratégia, üzleti folyamatok, technológia és végrehajtás egy egységes rendszer részeként működik. A könyv célja nem az, hogy egy vendéglátó egység vezetésével járó **mindennapi problémákra keressen válaszokat**, hanem hogy szemléletet adjon a digitális működési környezet kihívásainak megközelítésére. Mondanivalóját elsősorban a hozamenedzsmenttel foglalkozó szakemberek számára fogalmazza meg, ugyanakkor a könyvben olvasható gondo-

latok szélesebb körben, a gazdaság bármely ágazatában dolgozó szakemberek számára is hasznos adalékként szolgálhatnak.

A szerző három nagyobb tartalmi egységre osztja a könyvet, melyek egymásra épülő fejezeteken keresztül tárgyalják egyre szélesebb kontextusban a választott témát. Az első fejezet egyfajta idővonalként szolgál, ahol bemutatásra kerül a hozammenedzsment fejlődése a kezdeti időszaktól egészen az internet megjelenésével dominánssá váló és jelenleg is zajló digitális korszakig. A technikai változások átalakítják a hozammenedzserek munkáját is, mivel olyan új fogyasztói generációval kerülnek kapcsolatba, ahol a korábban használt stabil keresletre épülő előrejelzések már nem működnek. Az online utazási irodák, az egyre rövidülő foglалási ablakok, az árak minden értékesítési csatornára vonatkozó kötelező átláthatósága és egységes szinten tartása, valamint a kereslet versenytársak és fogyasztói vélemények iránti növekvő érzékenysége mind ahhoz vezetnek, hogy a hozammenedzserek számára szükségessé válik a váltás az eddigi rövid távú, taktikai szemléletből egy komplexebb, stratégiai és vezetői gondolkodásmód felé. A második fejezet mélyebb elemzés alá veszi a hozammenedzsment egyik alapfunkcióját, az ároptimalizációt. A szerző kifejti, hogy az új kommunikációs és értékesítési csatornák nem teszik lehetővé a fogyasztók korábbihoz hasonló szegmentálását, ami miatt az erre épülő hozammaximalizálási módszerek is meg kell, hogy változzanak. Szakítani kell azzal a megközelítéssel, hogy a szabad szobákat jól fizető ügyfélszegmenseknek tartják fent a hotelek, és olyan üzleti stratégiát kell bevezetni, ami a teljes piacot figyelembe véve törekszik elérni a nyereség optimalizálását. A fejezet fontos üzenete az a gondolat is, hogy a kereslet nem pusztán az ártól függ, hanem számos egyéb sektorspecifikus tényezőtől is, mint például a foglalás időpontja, a szezonális vagy egy nagyobb rendezvény befolyásoló ereje

egy város látogatottságára. Az első tartalmi egység utolsó fejezetét olyan fogalmak tisztázására fordítja a szerző, mint a *big data*, az adatvizualizáció vagy a döntéstámogató rendszerek. A legújabb infotechnikai fejlesztéseket folyamatosan integráló analitikus irányzat megértése sokszor még a szakemberek számára is nehézséget okoz, ezért különösen hasznos, hogy a szerző tisztázza a kérdéshez tartozó alapfogalmakat, valamint néhány irányvonalat is felvázol azzal kapcsolatban, hogy mire érdemes figyelni egy szervezet digitalizációja során. A bemutatásra kerülő digitális környezet nemcsak a nagy hotelek működési környezetének sajátja. A digitalizáció a vidéki turizmus és valójában minden gazdasági szektor meghatározó kérdésévé válik a 21. században, Kelly McGuire javaslatai pedig segítségül szolgálhatnak az új kihívásokkal folytatott küzdelem során a gazdaság bármelyik területén.

A második tartalmi egység első fejezete a szerző saját kutatásának eredményeit mutatja be. Ennek középpontjában az értéktranszparencia áll. A fogyasztók ma már korlátok nélkül képesek kapcsolatba lépni egymással, az általuk generált fogyasztói tartalmak és értékelések pedig egyre jelentősebb súllyal jelennek meg egy termék vagy szolgáltatás megítélése során. Vizsgálatukban az üzleti és a nyaralási céllal utazó személyek értékészlelését befolyásoló tényezők közötti különbségeket keresték. Eredményeik számos eltérést mutattak ki a két csoport között, amelyek közül a legjelentősebb az a felismerés, hogy a kikapcsolódási céllal utazó személyek esetében, ha egy hotel csak rossz fogyasztói értékelésekkel rendelkezik, akkor teljes mértékben kikerül a potenciális úti célok listájáról függetlenül attól, hogy ár vagy bármilyen más szempontból előnyösebb versenytársainál. Felmerülhet a kérdés, hogy a hozammenedzsment milyen közvetlen hatással lehet egy olyan komplex jelenségre, mint a fogyasztói élmény. A válasz erre az az integrált stratégia

giai szemlélet, amire a szerző már a könyv elején is utal, és aminek végső célja egy egész szervezetet átfogó hosszú távú üzleti stratégia, aminek keretében a különböző részek egységesen működnek. Az első lépés ennek megvalósítására a hozammenedzsment- és a marketingrészlegek munkájának összehangolása. Különösnek tűnhet pont ennek a két területnek az összekapcsolása, a szerző ugyanakkor rámutat, hogy a marketing és a hozammenedzsment valójában ugyanannak az érmének a két oldala. A hozammenedzsment a szobák árainak és elérhetőségének szabályozásán keresztül befolyásolja a keresletet, a marketing feladata pedig – nagyon egyszerű absztrakciós szinten nézve – a kereslet generálása. Már ezen a ponton felhívja figyelmünket a szerző arra, hogy az együttműködés kialakítása nem pusztán egy választható alternatíva a nyereség növelésére. A helyes szemlélet és implementáció nélkül az egyes szervezeti egységek könnyen egymás ellen is dolgozhatnak, például nem nehéz elképzelni egy olyan helyzetet, ahol a marketingosztály szükségtelenül nagy keresletet generál, aminek a kiszolgálására a hotel nem rendelkezik megfelelő kapacitással, vagy másik oldalról nézve a hozammenedzsment olyan szigorú működési megszorításokat vezet be, aminek következtében lehetetlenné válik a marketingszakemberek munkája. Ezzel szemben bemutatásra kerülnek a jól együttműködő kapcsolódás által megnyitott új lehetőségek, mint a marketingosztály fogyasztói adatainak felhasználására épülő személyre szabott szolgáltatáscsomagok kialakítása vagy a marketingosztály keresletgenerálási folyamatainak és kampányainak időzítése olyan időszakokra, amiket a hozammenedzsment-osztály előrejelzései kevésbé kihasználnak jósolnak. A szerző számos nehézségre hívja fel a figyelmet az egyes részlegek integrációs törekvése során, rámutatva arra, hogy szükséges az adatok folyamatos és kölcsönös hozzáférhetősége minden érintett részleg között, vagy pél-

dául az értékelésekben és kimutatásokban használt mutatószámok egységesítése. Az eredmény a hozammenedzsment, a marketingkampányok, az optimalizáció és az ügyfelekkel kapcsolatos elemzések összehangolásán keresztül egy olyan modell megvalósítása, amit a szerző intelligens keresletmenedzsmentnek nevez. A második egység utolsó fejezete még tovább építi az integráció gondolatát és bemutatja a teljes hotel-hozammenedzsment fogalmát. Ez a hozammenedzsment módszereinek kiterjesztését jelenti a szobákon túl minden jövedelemgeneráló egységre. Sok esetben az egyik szervezeti egység nyereségességét növelő döntés egy másik jövedelmezőségének csökkenését jelenti rövid távon. Ezért van szükség egy olyan teljes és egységes szemléletre, mint a teljes hotel-hozammenedzsment, ahol a hozammenedzsment feladata, hogy az egyes részlegek vezetői számára kommunikálják a hosszú távú célokat. A teljes hotel-hozammenedzsment a hotelsektorból származó gondolat, azonban a módszer mögött meghúzódó elgondolás kiterjeszhető más, akár tágabb kontextusokba is, például egy vidék különböző szolgáltatóegységeinek működését egy közös cél felé összehangolva jobb eredményt érhetünk el, mintha minden egyes részszervezet egymástól függetlenül tevékenykedne.

A harmadik tartalmi egység első fejezetében az árazás feladatkörének újragondolásáról olvashatunk. Az ár manipulálása csábító útja a nyereségesség növelésének, hiszen ennek semmilyen költsége nincs önmagában a szervezet számára. Ugyanakkor ez a fejezet felhívja a figyelmet néhány olyan tényezőre is, amiket érdemes figyelembe venni egy hosszú távú árstratégia kialakításakor. Fontos meghatározni, hogy mi a célunk az ár manipulálásával. Az egyszerű növelés jelentheti a profit növelésének szándéka mellett azt is, hogy csökkenteni akarjuk a jelenleg felénk irányuló keresletet úgy, hogy kapacitásunkat bizonyos kiemelt ügyfélcsoportok (vállalati partnerek, hű-

ségprogramok résztvevői) számára tarthasuk fent. Az ár változtatásával egyúttal üzenetet is küldünk a hotel piaci pozíciójával kapcsolatban. Másik oldalról nézve fontos azt is megérteni, hogy a fogyasztók hogyan szemlélik az árakat. Kutatások kimutatták, hogy a lehetséges vendégek számára fontos az úgynevezett árméltányosság. A legtöbben úgy gondolkodnak, hogy a szállodának joguk van bizonyos költségeket emelni nyereségességük megtartása érdekében, amennyiben azok saját költségeik növekedése miatt következnek be, ugyanakkor egy természeti katasztrófa miatt kialakult keresletnövekedésre reagáló drasztikus áremelkedés elfogadhatatlan. Az ár méltányosságának érzete különösen fontos kérdés lehet a vidéki turizmus esetében is, mivel az emberek jelentős részénél tapasztalható az a gondolat, hogy a város drágább, míg a vidék olcsóbb. Egy vidéki turisztikai élmény ugyanakkor egyedisége vagy színvonala miatt indokoltan kerülhet a városihoz hasonló vagy akár magasabb árkategóriába is. Ha azonban ezt nem kommunikáljuk megfelelő módon a fogyasztók felé, akkor a korábban említetthez hasonló alapfeltevéseket sérthetünk meg, ami a kereslet csökkenéséhez vezethet. A fejezetben bemutatásra kerül továbbá egy szorosan ehhez kapcsolódó fogalom, a referenciaár, ami a fogyasztók elvárása azzal kapcsolatban, hogy várhatóan mennyit kell majd fizetniük egy szolgáltatásért. Az optimális árazási döntések meghozásához a hozammenedzsereknek mind a referenciaár, mind pedig a méltányosság szempontjait figyelembe kell venniük, amikor kialakítják üzleti stratégiájukat. A harmadik rész második fejezetében a szerző a jövő egyik legmeghatározóbb irányát, a perszonalizációt mutatja be. Kelly McGuire elmondja, hogy a digitális forradalom következtében az adatok számtalan forrásból állnak a szakemberek rendelkezésére, a technológia pedig adott a szinte azonnali feldolgozáshoz. Ezeket felhasználva a megfelelő infrastruk-

túrával rendelkező vendéglátó egységek számára lehetővé válik szolgáltatásaikat egyre inkább az egyes személyek konkrét igényeihez igazítani. Azonban ez csak akkor valósulhat meg, ha a fogyasztói szokásokat sikerül a döntéshozó szoftverek megfelelő algoritmusába beépíteni. Ennek egyik lehetséges módja, ha egy adott fogyasztó esetében kiszámítjuk a hotelben realizált teljes fogyasztás összegét, szemben pusztán csak azzal, hogy mennyit költ egy szobára, és ezt próbáljuk maximalizálni. Hosszabb távon pedig a fogyasztó teljes életére kivetítve lehet előrejelzéseket tenni, majd ehhez igazítva biztosítani egyéni vásárlási opciókat vagy csatornákat, például a hűségprogramban való részvételen keresztül. A zárófejezet visszatér a könyv mondanivalójának keretét adó személyhez, a hozammenedzserhez. Ebben a fejezetben a szerző arról beszél, hogy milyen szakmai és személyiségbeli profillal kell rendelkeznie a jövő hozammenedzserének a bemutatott új kihívások tükrében, a könyvet pedig néhány arra vonatkozó gondolattal zárja, hogy a hozammenedzsmentet hol kell elhelyezni a szervezeti hierarchiában, hogy megújult feladatkörét sikeresen tudja ellátni.

Kelly A. McGuire könyvét figyelemfelkeltőnek, sok szempontból a jövő kihívásaira vonatkozó segítségnek szánta, a megjelenés óta eltelt idő pedig igazolta az általa felvázolt trendeket. Az új digitális korszakban teljes mértékben megváltozik a fogyasztók kapcsolata egymással, valamint a termékeket és szolgáltatásokat nyújtó szervezetekkel. A jövő hozammenedzsereinek rövid távú döntéseket meghozó személyből hosszú távú, stratégiai döntésekben gondolkodó vezetővé kell válnia. A szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy a szükséges változások csak a szervezetek integráció felé mutatott teljes elköteleződésével valósulhatnak meg. Az egyes fejezetek mondanivalóját minden esetben esettanulmányok és az iparág vezető szakembereivel folytatott

interjúk egészítik ki, amelyek kiváló segítséget nyújtanak abban, hogy a néha elméletinek tűnő kérdéseket valós piaci példákkal szemléltetve tudjuk feldolgozni. A könyvnek nem az a célja, hogy válaszokat adjon a felvetett problémákra, hanem hogy feltegye a megfelelő kérdéseket és első lépésként szolgáljon a megoldáshoz vezető úton. Azon az úton, amelyre véleményem szerint minden hazai szállodának, amely még nem tette meg, rá kell lépnie. Minden üzemeltetőnek szükségszerű végiggondol-

nia, hogy a könyvben felvázolt hozamnedzsment fejlődési stációk mely szintjéig érdemes, képes eljutni, mire elegendőek az erőforrásaik. Azonban az öldöklő piaci verseny és a tulajdonosok hozamelvárássai nem teszik lehetővé, hogy más irányt válasszunk. (Kelly A. McGuire: *Hotel és árazás a Közösségi Hálók világában: Értékteremtés a Digitális Gazdaságban, Hotel Pricing in a Social World: Driving Value in the Digital Economy*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2015.)

NEKROLÓG

Burger Kálmánné Gimes Anna egyetemi tanár, DSc (1931–2018)

Elhunyt a hazai tudományos élet egyik *Nagyasszonya*. Tehetsége, szakképzettsége, szorgalma, ambiciózus alkata, kiváló angol nyelvi ismerete és férjének két gyermekük nevelésében való együttműködése alapozta meg, tette lehetővé *messze átlagon felüli oktatói és kutatói teljesítményét*.

A Közgazdasági Egyetemen kezdte, de az első év után a Gödöllői Egyetem agrárközgazdasági szakán folytatta egyetemi tanulmányait.

Pályafutása során több munkahelyen eredményes munkát végzett a fogyasztói szolgáltatások, a munkatermelékenység és az eszközhatékonyság, a nők gazdasági helyzete visszasságainak stb. vizsgálatával, *életének döntő részé azonban egyértelműen a mezőgazdasággal kapcsolatos kutatásra és oktatásra irányult*.

Kutatási tevékenységének az MTA Közgazdasági Intézete (1959–1967) volt a kiindulópontja. Mintegy keretet adott tevékenységének, hogy nyugdíjba vonulása után az Intézet külső munkatársaként folytatta tudományos munkáját (2001–2008). Főállású kutatóként oktatói tevékenységet nem tudott folytatni, mert a Közgazdaságtudományi Egyetem a hatvanas években – néhány személy kivételével – nem engedélyezte az oktatást az intézeti dolgozók számára.

Későbbi munkahelyei *egyetemen* voltak, ahol értelemszerűen *oktatással és kutatással* egyaránt igen intenzíven foglalkozott. A *Kertészeti Egyetemen (1972–1988)* egyetemi tanárként az Ökonómiai Intézet, később az Agrárgazdaságtan Tanszék vezetőjeként az agrárgazdaságtant oktatta. Két nagy sikerű tankönyvet írt, gazdag könyvtárat hozott létre a legújabb hazai és kül-

földi szakkönyvekkel, folyóiratokkal. Bár a tárgyat agrárgazdaságtannak nevezték, tartalmában az egész élelmiszer-vertikumot felölelte, általános közgazdasági alapokon, nemzetgazdasági kontextusban tárgyalta. Abban az időben új megközelítést jelentett az is, hogy az angol nyelvű nemzetközi szakirodalmat is integrálta, és kiemelten foglalkozott hazai viszonylatban olyan új jelenségekkel az élelmiszer-gazdaságban, mint a szolgáltatások, a pénz és hitel szerepe, a föld értéke és az élelmiszer-kereslet ár- és jövedelemrugalmassága.

Munkatársai között sok volt a fiatal pályakezdő, szigorúan, de értő kézzel irányította, segítette és ösztönözte szakmai fejlődésüket. Sokat tanulhattak tőle munkatársai: szakmai elhivatottságot, folyamatos érdeklődést, a dolgok reális megítélését. Kutatásaiba bevonta a fiatalokat, megtanította őket kutatni. Jó íráskészségét munkatársainak is átadta, sokakat megtanított a lényegre törő, szakmailag pontos, kellően megalapozott, tömör, ugyanakkor olvasmányos írásra.

Széles körű kapcsolatrendszerét felhasználva számos olyan külső előadót hívott meg a tanszékére, akiktől nemcsak a hallgatók, hanem munkatársai is sokat tanulhattak. Az Agrárgazdaságtani Tanszék oktatói állományát erősítette, hogy jó kapcsolatokat ápolt *Tomcsányi Pál* akadémikussal. 2009-ben az MTA Fogyasztás-gazdaságtani Munkabizottságának alapító tagjai voltak.

Később a *Szegedi Tudományegyetemen (1988–2001)* a Gazdaságföldrajzi Tanszék professzoraként és tanszékvezetőjeként a Mezőgazdaság földrajza, továbbá Afrika és

Dél-Amerika gazdaság- és társadalomföldrajza kurzusokat oktatta, és vezette a Társadalomtudományi szakszemináriumot. A „Világ mezőgazdasága. Gazdaságföldrajzi áttekintés” c. tankönyvből a földrajz szakos hallgatók számos évfolyama tanult. Oktatói és kutatói tevékenységét elismerve, 2000-ben a Szegedi Akadémiai Bizottság emlékérmét, illetve a Pedagógus Szolgálati Emlékérmét adományozták neki.

Oktatói tevékenysége mellett egyetemi állásai során is igen aktív tudományos tevékenységet fejtett ki.

1967–1968-ban kapott először ösztöndíjat az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságába, ahol az ösztöndíjasok között ő volt az egyetlen nő. 1967-ben – hazánkban elsőként – az Oxfordi Egyetem Agrárgazdaságtani Intézetében volt vendégkutató. Konferenciákra az adott körülmények miatt csak 40-es éveik közepén kezdett járni, egyetemi tanárként. Nemzetközi elismertségét és kapcsolatait jelentősen megnövelte, hogy 1976 júliusában a Kertészeti Egyetem oktatójaként részt vett az Agrárközgazdászok Nemzetközi Szövetségének (IAAI) Kenyában, Nairoiban rendezett kongresszusán, ahol hozzászólásával (A magyar mezőgazdaság szerepe nemzetközi áttekintéssel) igen jelentős elismerést kapott. Ezt követően szerte a világban ismert tudósként szerepelt, még az Egyesült Államokba is sok meghívást kapott, sőt két alkalommal előadói körutat is szerveztek neki. Emlékezetes eseményként tartotta számon az 1988 augusztusában Argentínában, Buenos Airesben rendezett IAAI konferenciát, ahol előadást tartott A mezőgazdasági termelés növekedése a különböző fejlettségű országokban címmel. A konferenciára népes magyar küldöttséggel utazott ki és *Csáki Csaba* professzor, akadémikus lett megválasztva az intézmény elnökének.

Pályafutása során számos szakkönyvet, több tankönyvet és tudományos cikket, valamint tanulmányt publikált magyar és

külföldi kiadásokban. Kutatásaiba munkatársait is bevonta, a részeredményeket közös cikkekben publikálták, egyes kutatásokban *Szép Katalinnal* évtizedekkel később is együttműködött. A Szegedi Egyetemen elsősorban *Kovács Csabával* volt jó munkakapcsolatban, az évek során több közös publikációjuk született.

2010-ben Burgerné Gimes Anna *válogatott publikációiként* az alábbi könyveket nevezte meg:

Burgerné Gimes Anna (2010): Az Európai Unióba újonnan belépett és jelölt országok gazdasága. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 335 o.

Burgerné Gimes Anna (2006): Az egyéni (családi) mezőgazdasági üzemek helyzete napjainkban. AGROINFORM, 110 o.

Burgerné Gimes Anna (2002): A mezőgazdasági földtulajdon és földbérlet. Akadémiai Kiadó, 124 o.

Burgerné Gimes Anna (2001): A közép-európai átalakuló országok gazdaságának és mezőgazdaságának összehasonlító elemzése. Századvég, Budapest, 196 o.

Burger, A. (1994): The Agriculture of the World. Ashgate, 306 o.

Burgerné Gimes Anna (1992): A Világ Mezőgazdasága. Gazdaságföldrajzi Áttekintés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 244 o.

Burger, A. (1985): Food Economics. Akadémiai Kiadó, 237 o.

Burgerné Gimes Anna (1980): Az élelmiszertermelés gazdaságtana (második bővített és átdolgozott kiadás). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 379 o.

Burgerné Gimes Anna (1979): A zöldség- és gyümölcsfélék fogyasztása és kereslete (társ szerzőkkel). Mezőgazdasági Kiadó, 180 o.

Burgerné Gimes Anna (1975): A háztartás és a szolgáltatások. Kossuth Könyvkiadó, 125 o.

Burgerné Gimes Anna (1974): Az élelmiszertermelés gazdaságtana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 393 o.

Burger, A. (1970): Economic Problems

of Consumers' Services. Akadémiai Kiadó, Budapest, 264 o.

Burger Kálmánné (1969): A mezőgazdaság szerepe a népgazdaság növekedésében. Kossuth Könyvkiadó, 395 o.

Burger Kálmánné (1965): A fogyasztói szolgáltatások egyes közgazdasági kérdései. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 300 o.

Megjegyezte, hogy a fentiekén kívül 8 könyvrészlete és kb. 150 folyóiratcikke is megjelent 2010-ig bezárólag.

A 2010 utáni publikációi közül kiemelkedően fontos és érdekesítő a 2014-ben megjelent *Előadásaim* c. könyve (Agroinform Kiadó, 2014, 734 o.), mely a szerző kongresszusokon, konferenciákon, külföldi egyetemeken és szakmai összejöveteleken tartott *előadásait* tartalmazza.

A könyvben a *témakörök* közül kiemelendők az alábbiak:

- a magyar és a világ mezőgazdasági fejlődésének és nemzetgazdaságon belüli szerepének vizsgálata;

- a mezőgazdaság birtokstruktúrájának alakulása hazánkban és a világ (ezen belül kiemelten Európa) országaiban;

- a földpiac, a földárak és a földbérleti díjak, a termőföld-értékelés problémáinak sokoldalú megközelítése (említést érdemel, hogy e fontos témakör *legelső* kutatói közé tartozott);

- a magyar mezőgazdaság EU-integrációjának eredményei és problémái.

Tanulmányul szolgálhatnak a *könyv előszavában* olvasható sorok: „... külföldi előadásaimban sokkal többet szerepeltek a magyar kérdések, mert úgy véltem, hogy külföldön elsősorban a magyar helyzetet kell ismertetnem. Emellett azonban sokkal több volt a magyar helyzetre és gazdaságpolitikára elismerő kitétel, mint a bírálólat. A hazai publikációimban és előadásaimban azonban fordított volt a helyzet (i. m. 13. o.).

A *tudományos közéletben* az MTA Agrártudományok Osztályán több tudományos bizottságnak, köztük az Agrárközgazdasági Bizottságnak, valamint az MTA Regionális Tudományos Bizottságának a tagja volt. Emellett az MTA Szegedi Bizottság, Közgazdasági és Gazdaságpolitikai Szakbizottság elnöke tisztségét töltötte be 1991 és 1999 között. Több *nemzetközi szervezet* (ISHS, IAAE, EAAE) *stb. munkájában* évtizedeken keresztül működött közre tagként, illetve vezető pozícióban.

Végül felmerül a kérdés: ilyen életteljesítmény mellett miként lehetséges, hogy Burgerné Gimes Anna nem lett akadémikus és egyetlen állami kitüntetést sem kapott?

Szabó Gábor – Szép Katalin –
Totth Gedeon

Summary

CONNECTION BETWEEN FINANCIAL ANALYSIS AND CURRENT SETTLEMENTS OF ACCOUNTS

By: Szálteleki, Péter – Pupos, Tibor – Szabó, Gergely

Keywords: subsidies for development, accruals, indicators for capital, financial situation and profitability, algorithms for calculations.

JEL Classification: Q12, Q14.

Under market-oriented economy conditions, stake holders and other concerned parties have a need for objective information on capital, financial situation and profitability of entities. The way of this is even governed by law. Some of this information can be shown by financial indicators.

The commonly used financial indicators are not few in number, however their set is not uniform concerning definitions and algorithms for calculation. An important requirement on the calculated indicators is that they must provide reliable information. It is only possible to ensure this if it is known what is calculated and why. Calculating indicators cannot be an automatic procedure, because of the continuously changing economic conditions and connecting regulatory system.

This paper answers the question, how the current settlements of accounting government subsidies influence the capital and financial situation, the information content of financial indicators covering profitability. These analyses are based on economic records and the database of the Farm Accountancy Data Network (FADN; 2014-2016) of the Research Institute of Agricultural Economics. On the basis of the results suggestions are developed for the algorithms of calculating certain indicators. This is necessary because the algorithms applied so far do not ensure the suitable professional information content considering the current accounting law.

THE OWNERSHIP STRUCTURE OF FAMILY FIRMS - AN EMPIRICAL STUDY OF HUNGARIAN AGRI-FOOD FAMILY ENTERPRISES

By: Tobak, Júlia

Keywords: definition, generations, ownership categories, expert interviews, case study.

JEL Classification: Q0, Q1.

One can talk about family business if the notions of family, ownership and business are closely connected to each other, namely if the business is in the possession of the family, managed and controlled by the family members. A family owned company is a business where a family has the majority ownership and/or the majority management and at least one family member actively works in the firm, the family owns the business.

The study contains the results of research on the ownership structure of family owned businesses. The examined family businesses are interested in long-term preservation of values, thus succession of generations plays a key role in their case. They attach great importance how the ownership structure develops.

The methodology used to investigate the ownership structures of family businesses

involved 13 expert interviews were conducted between November 2016 and October 2017 with owners and next generations of family owned agri-food enterprises in Hungary. A case study has been prepared too in this topic with the participation of various types of companies (production, service, trade).

In order to classify the analysed companies, six categories of ownership were developed. These are non-owner, emotional owner, partial owner, controlling owner, majority owner and exclusive/sole owner. Each generation of the analysed family businesses were classified to these categories.

According to the results the analysed family owned companies are sharing the property within family. Typically the Senior generation has partial and majority ownership while the Next Generation's ownership proportion is increasing. There are only two interviewed companies whose case we can talk about exclusive/sole ownership.

FB researches are related with many disciplines as anthropology, economic science, social psychology, sociology and psychology. Because of the diversity of the topic further research and analytical work is needed to outline the Hungarian situation.

THE POSSIBILITIES OF ORGANIC PRODUCTS IN THE BALATON REGION'S DEVELOPMENT

By: Nezdei, Csilla

Keywords: Balaton, organic farming, niche products, marketplace selling, rural development.

JEL Classification: Q13, R58.

The study presents what kind of effect organic products – as niche products – have, from a geographic point of view, due to the continuously growing role of health and environmental consciousness today in the Balaton Resort Area (BKÜ). This touristic destination may generate potential consumer demand in both inhabitants and tourists, which may create favourable environment for the establishing and developing of organic farming, job opportunities and the sustainable development of the region as well.

The secondary resource analysis was established the development impact of the support content income through the Rural Development Program and the main socio-economic factors of the BKU based on statistical databases. The last one is illustrated the limitations of organic farming as a niche market option. The interview with a professional on the organization of bio-certification of farms summarizes the characteristics of the direct of bio production, product structure, producer co-operation and sales. In-depth interviews could be made by standardizing the contact lists of organic farmers in the region, revealing the basics of operation, the product profile, and the role of earning and employment. To use different sales channels is due to the formed purchasing/customer group and the distrust and price sensitivity of Hungarian buyers. Organic products can specialize in producer markets for rural development, supporting local (organic) producers' simple market access. The number of local organic farmers, the type of product or the degree of processing make it possible to expand the market offerings to a small extent. The poor capacity utilization is due to the lack of human and material resources. The marketing strategy of organic products can target two target groups: locals (families with small children, qualified residents, people with health problems) and tourists. The last one can also mean a higher income for the farmer due to the higher price level because of a casual payer,

and therefore the choice of geographical location is of paramount importance. Because of the quantitative and qualitative characteristics of organic products, marketplaces and occasional events, compared to the supplier system, offer a good opportunity for product promotion or regular appearance.

The development of local producers' markets and bio markets among the high-income population, especially in urban areas and settlements, can be useful. Creating local (bio) markets as a multifunctional space ensures economic sustainability and the return on infrastructure. The solvency demand and product development are indispensable to the sector.

THE EXAMINATION OF THE MAIN ECONOMIC INDICATORS OF THE SOUTH KOREAN RICE SECTOR

By: Erdeiné Késmárki-Gally, Szilvia – Neszmélyi, György Iván

Keywords: South Korea, agricultural economy, consumption, rice production.

JEL Classification: O13, Q13, Q17.

Rice has been the main agricultural crop in Korea for centuries and also it is at centre of the agricultural policy. The latter went through certain changes during the recent few decades. The South Korean rice production decreased considerably due to various reasons, such as the shrinking size of the arable lands, the changes in the food consumption habits that mitigated the demand for rice, and also to the changes in the subsidy system. In spite of all this, the productivity of the Korean rice production has developed moreover they use less agricultural chemicals and optimizing the use of agricultural machinery. Even though there are regional differences countrywide, the average yields show growing trend. In parallel with the increasing yields and the shrinking consumption the government re-evaluated its policy and instead of supporting the quantity growth, they put the new focus on the quality-oriented production. The government's subsidies to rice producers are now basically income-subsidies; however there are still certain instruments that are directly connected to the production.

CONTENTS

STUDIES

<i>Szálteleki, Péter – Pupos, Tibor – Szabó, Gergely</i> : Connection between Financial Analysis and Current Settlements of Accounts	487
<i>Tobak, Júlia</i> : The Ownership Structure of Family Firms - an Empirical Study of Hungarian Agri-Food Family Enterprises	512
<i>Nezdei, Csilla</i> : The Possibilities for Organic Products in the Balaton Region's Development.....	522
<i>Erdeiné Késmárki-Gally, Szilvia – Neszmélyi, György Iván</i> : The Examination of the Main Economic Indicators of the South Korean Rice Sector	547

CHRONICLE

<i>Hegy, Judit – Kalmár, Sándor – Németh, Attila</i> : 200 Years of Agricultural Education in Mosonmagyaróvár (1818–2018)	561
---	-----

REVIEW

<i>Jantyk, Lili</i> : Agricultural and Environmental Policies	565
<i>Fazekas, Lajos</i> : Hotel Pricing in a Social World: Driving Value in the Digital Economy	566

OBITUARY

Professor Anna Gimes, DSc (1931–2018) <i>Szabó, Gábor</i>	571
---	-----

Summary.....	574
--------------	-----

Contents.....	577
---------------	-----

Tisztelt Szerzőtársak!

A folyóirathoz beküldendő kéziratok elkészítéséhez segítségképpen közöljük azokat a szempontokat, amelyeket a tanulmányok lektorálásakor a bírálóknak vizsgálniuk kell.

Tartalom, mondanivaló (kifejtős válaszok):

1. Van a tervezetnek érdemi mondanivalója?
2. A tervezet mondanivalója összhangban van a címmel?
3. A tervezet szerkezete áttekinthető és logikus felépítésű?
4. A tervezet bevezető összefoglaló részében megfogalmazott állítások megfelelnek a tudományos közleményektől elvárható követelménynek?
5. A tervezet tartalmi része megfelelően alátámasztja az összefoglaló részben megfogalmazott tudományos állításokat?

Módszer, forma (igen, nem, részben válaszlehetőségek):

1. A szerzők a kutatási témához kapcsolódó mérvadó szakirodalmat feldolgozták és azt megfelelő módon interpretálták?
2. A szakirodalmi hivatkozások megfelelőek?
3. A felhasznált adatbázis megfelelő a kutatás célkitűzéseinek eléréséhez és/vagy a hipotézisek teszteléséhez?
4. A szerzők a kutatáshoz megfelelő elemzési, modellezési stb. módszertani eszközöket alkalmaztak?
5. A szerzők következtetései logikailag, illetve egzakt módon kellően alátámasztottak?
6. A táblázatok és ábrák kellően segítik a mondanivaló megértését?
7. A szöveg, illetve a táblázatok és az ábrák aránya megfelelő?
8. A szerzők az egyes szakkifejezéseket helyesen használták?
9. A táblázatok és az ábrák címei és forrásai megfelelően vannak feltüntetve?
10. A mértékegységek használata megfelel a nemzetközi előírásoknak?
11. Számot tarthat a téma nemzetközi érdeklődésre?

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 60 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, *s az egyes lapszámok* könyvszerűen újra elővehetők.

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözöljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5580 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Herman Ottó Intézet, 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Bőle Réka osztályvezető).

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Herman Ottó Intézet, 1223 Budapest, Park u. 2.

A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: info@agrарlapok.hu

Gazdálkodás
MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2018. évre: **5.580 Ft.** Példányonkénti ár: **930 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2018. évre ... példányban.

Megrendelő

Kézbesítés helye

Neve: ..... Név: .....

Számlázási címe: .....

..... Cím: .....

Telefon: .....

E-mail: .....

Kiadja a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrарlapok.hu

E-mail: info@agrарlapok.hu

Az előfizetési díjat a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

10032000-00286662-00000017 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:
AGRÁRMINISZTERIUM
HERMAN OTTÓ INTÉZET NONPROFIT KFT.

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:
1093 Budapest, Zsil utca 3-5.
Telefon: +3670-501-1156
E-mail: gazdalkodas@aki.gov.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatokban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

1223 Budapest, Park utca 2.
Felelős kiadó: Dr. Béres András ügyvezető

LAPTULAJDONOS:

A folyóirat éves előfizetési díja 5580 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.
A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással
Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.
1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás:
Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
2900 Komárom, Igmándi út 1.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Erdeiné Késmárki-Gally Szilvia, a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ Mezőgazdasági Gépesítési Intézet tudományos főmunkatársa, Gödöllő, gally.szilvia@mgi.naik.hu

Fazekas Lajos, az Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Debrecen, lajos.fazekas@econ.unideb.hu

Hegy Judit, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Agrárökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi docense, Mosonmagyaróvár, hegyi.judit@sze.hu

Jantyk Lili, a BCE Gazdálkodástudományi Kar Agrárközgazdasági és Vidékfejlesztési Tanszék PhD-hallgatója, Budapest, jantykilili@hotmail.com

Kalmár Sándor, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Agrárökonómiai és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi docense, Mosonmagyaróvár, kalmar.sandor@sze.hu

Németh Attila, a SZE Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar Wittmann Antal Növény-, Állat- és Élelmiszer-tudományi Multidiszciplináris Doktori Iskola PhD-hallgatója, Mosonmagyaróvár, an@sze.hu

Neszmélyi György Iván, a BGE Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar Kereskedelem Tanszék egyetemi docense, Budapest, neszmelyi.gyorgy@uni-bge.hu

Nezdei Csilla, a PTE Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola doktorjelöltje, nezdei.csilla@gmail.com

Pupos Tibor, a PE Georgikon Kar Gazdasági, Társadalomtudományi és Vidékfejlesztési Tanszék egyetemi tanára, Keszthely, pt@georgikon.hu

Szabó Gábor, a DE Gazdaságtudományi Kar professor emeritusa, Budapest, drszabogabor@freemail.hu

Szabó Gergely, a PE Georgikon Kar egyetemi hallgatója, Keszthely, tichy.gergo@gmail.com

Szálteleki Péter, a PE Georgikon Kar Gazdasági, Társadalomtudományi és Vidékfejlesztési Tanszék PhD-hallgatója, Keszthely, peter.szalteleki@gmail.com

Szép Katalin, a KSH ny. főosztályvezetője, Budapest, katalin.szep@gmail.com

Tobak Júlia, a DE Gazdaságtudományi Kar Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, Debrecen, tobak.julia@econ.unideb.hu

Toth Gedeon, a BGE Külkereskedelmi Kar Marketing Tanszék szakvezető főiskolai tanára, Budapest, toth.gedeon@kkk.bgf.hu